



T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**TOPLUMSAL HAFIZA VE MEKÂN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA DEPREM:
ERZİNCAN İLİ ÖRNEĞİ**

**EARTHQUAKE IN THE CONTEXT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN
COLLECTIVE MEMORY AND SPACE: THE CASE OF ERZİNCAN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Fatma Nur YETİŞKİN

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Mustafa BAKIRCI

GİRESUN- 2022

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 31/05/2022 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Fatma Nur YETİŞKİN'nin "Toplumsal Hafıza Ve Mekan İlişkisi Bağlamında Deprem: Erzincan İli Örneği" başlıklı tezini incelemiş olup aday 13/06/2022 tarihinde, saat 10:00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Doç. Dr. Murat YÜKSEL	
Üye	Doç. Dr. Mustafa BAKIRCI	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Emine ERDOĞAN ÇINAZ	

ONAY

...../...../2022

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdür V.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Toplumsal Hafıza ve Mekân İlişkisi Bağlamında Deprem: Erzincan İli Örneği” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13/06/2022

Fatma Nur YETİŞKİN

ÖN SÖZ

Bu araştırma da depremin bir toplumun hafızasını inşa etmede ki rolüne odaklanmıştır ve Erzincan ilinde yaşanan 1939 ve 1992 depremleri incelenmiştir. Araştırmanın temel problem cümlesi, Erzincan ilinde yaşanan 1939 ve 1992 depremleri mekân üzerinden kent hafızasını nasıl şekillendirdiğidir. Erzincan ilinde gerçekleştirilen araştırmada, kentte yer alan anıt, mahalle, bina gibi somut unsurlar ile destan, ağıt gibi yazılı unsurlar depremi hatırlatıcı öğeler olarak ele alınmıştır. Kent ve Erzincan halkında depremin oluşturduğu kent hafızası sahadan ve doküman incelemesinden elde edilen bilgilerle analiz edilmiştir. Erzincan halkının hafızasında deprem hem hatırlanmak hem de unutulmak istenilen bir olgudur ve bir çaresizlik biçimi olarak deprem kader olarak algılanmaktadır. Depremin kent ile bütünleştiği, endişenin her zaman olduğu ve önlem alınmakla birlikte kaderde varsa depremden asla kaçılmayacağı için önlem alma da eksiklikler olduğu elde edilen verilerde görülmüştür. Araştırma nesnesi olarak seçilen depremin bireylerin hafızalarında derin izler bırakması dolayısıyla görüşmeler esnasında duygu yoğunluklarının yaşanması, kadın görüşmecilerin görüşmeye sıcak bakmamaları, araştırma sürecinde tüm dünyayı etkisi altına alan Covid- 19 pandemisinin yaşanması gibi sorunları bu araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Tez süreci boyunca yardımlarını esirgemeyen, nasıl bir yol izleyeceğimi sabırla gösteren tez danışmanlığını yapan sayın hocam Doç. Dr. Mustafa BAKIRCI'ya öncelikle teşekkür ederim. Bu süreçte görünmeyen bir güç olarak tezime katkı sunan sayın Dr. Öğr. Üyesi Emine ERDOĞAN ÇİNAZ, sayın Doç. Dr. Murat YÜKSEL ve sayın Dr. Öğr. Üyesi Nezihe Başak ERGİN hocalarıma teşekkür ederim. Her zaman yanımda olan, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve yardıma ihtiyacım olduğu her an koşulsuz yardımını sunan arkadaşım Merve Hatun KABAĞÇI'ya ve eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi hiçbir destekten kaçınmayan, her zaman cesaretlendiren aileme sonsuz teşekkürlerimi de sunmak isterim.

Fatma Nur YETİŞKİN

ÖZET

Bu araştırmada toplumsal hafızanın temel referans noktaları olarak seçilen mekân, anıtlar, yazılı gelenek üzerinden depremin kent hafızasını nasıl şekillendirdiğinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu araştırmada bir doğal afet türü olan depremin, onu deneyimleyenler üzerindeki etkisi ve hafıza oluşumundaki rolüne Erzincan kenti özelinde odaklanılmıştır. Nitel yaklaşımın kullanıldığı bu araştırmada 13 Mart 1992 Erzincan depremini yaşayan 30 kadın ve 30 erkek katılımcı ile “yapılandırılmış görüşme” gerçekleştirilmiş, sahadan elde edilen bilgilerin desteklenmesi amacıyla yaşanan depreme yönelik ağıtlar, destanlar, “doküman incelemesi” ile analiz edilmiştir. Toplumsal hafızanın inşa sürecinde önemli bir unsur olan hatırlamanın kişisel bir eylemden daha fazlası olduğunu varsayan özneler arası yaklaşım bu araştırmada önemlidir. Bu yaklaşım en kişisel anıların bile gömülü olduğu toplumsal bağlamların incelenmesini savunur. Kişisel anılar anlatım ve söylem yoluyla gelecek kuşaklara aktarılır ancak birtakım düzeltmeler de yapılmaktadır. Anlatımların gelecek kuşaklara nasıl aktarılacağına, neyin hatırlanıp neyin unutulacağına karar veren “anımsatıcı topluluklar” kavramı ve kuşaklar arası bağ kurmak amacıyla ve bir kuşağın üyelerine sınırlı bir süre boyunca topluluğu bütünleştirmeye hizmet eden kolektif hafıza olarak karşılık bulan “kuşak hafızası” kavramı verilerin analizinde kullanılmıştır. Söylem ve anlatıların yanı sıra inşa edilen anıtlar, yapılar da hatırlama ve unutma işlevi görmektedir. Mekân insanların geçmişinde ve geleceğinde önemli bir olgudur ve depreme yönelik hatırlama, kentten ayrılma ile ilişkili olarak “mekân sahiplenme”, kitle iletişim ve eğitimin hafıza açısından etkisi ise “hafıza kurumları” kavramsallaştırılması ile incelenecektir. Ayrıca afet sosyoloji literatürü afetin toplumsallığı üzerinde durduğu için bu araştırmanın teorik zeminini oluşturmada işlevseldir. Genel olarak sahadan elde edilen bilgilere bakıldığında Erzincan hakkında depreme yönelik bir hafıza bulunmaktadır. Bireyler gerek aile ve çevresinden gerekse de kentin kendisinden dolayı depremle iç içe yaşamaktadır. 1939 depremini yaşayanlar kendilerinden sonraki kuşağa yaşantılarını anlatırken 1992 depremini yaşayanlar hatıralarını anlatma noktasında çekinceler yaşamaktadır. Aile arası ilişkilerin şekil değiştirdiği ve ailenin hafıza aktarma işlevinin kaybedildiği verilen cevaplarda görülmektedir. Depreme dair endişe genellikle var ama Erzincan’dan gitmek için geçerli bir neden değil, katılımcılar genel olarak Erzincan’ı memleketleri olduğu için ve sevdiklerinin, yakınlarının burada olmasından dolayı Erzincan’dan gitmeyi düşünmemiştir. Ayrıca depremi bir kader olarak görme, nereye gidilirse gidilsin kederde deprem varsa yine de yaşanır diye düşünüldüğü içinde Erzincan’da kalmayı daha uygun bulmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Afet Sosyolojisi, Toplumsal Hafıza, Deprem, Mekân, Erzincan

ABSTRACT

In this research, it is aimed to determine how the earthquake shaped the memory through the places, monuments and written tradition chosen as the main reference points of social memory. In this research, the effect of earthquake, which is a type of natural disaster, on those who experience it and its role in memory formation is focused on the city of Erzincan. In this research, in which the qualitative approach was used, "structured interviews" were conducted with 30 female and 30 male participants who experienced the 13 March 1992 Erzincan earthquake, and in order to support the information obtained from the field, laments, epics, and "document analysis" regarding the earthquake were analyzed. The intersubjective approach, which assumes that remembering, which is an important element in the construction process of collective memory, is more than a personal action, is important in this research. This approach advocates the study of social contexts in which even the most personal memories are embedded. Personal memories are transferred to future generations through narration and discourse, but some corrections are also made. The concept of "reminiscent communities", which decides how to transfer the narratives to future generations, what is remembered and what is forgotten, and the concept of "generational memory", which corresponds to the collective memory that serves to integrate the community for a limited period of time, has been used in the analysis of the data in order to establish intergenerational bonds. In addition to discourses and narratives, the monuments and structures built also function to remember and forget. The effect of space in reminding will be examined by conceptualizing "appropriation of space", and the effect of mass communication and education in terms of memory will be examined by conceptualizing "memory institutions". When we look at the information obtained from the field in general, there is a memory for the earthquake in the people of Erzincan. Individuals live intertwined with earthquakes due to both their family and environment and the city itself. While those who experienced the 1939 earthquake tell their lives to the next generation, those who experienced the 1992 earthquake have hesitations about telling their memories. It is seen in the answers given that the family relations have changed shape and the memory transfer function of the family has been lost. There is generally a concern about the earthquake, but it is not a valid reason to leave Erzincan. The participants generally did not think of going from Erzincan because it is their hometown and their loved ones and relatives are here. In addition, they found it more appropriate to stay in Erzincan, as they do not see the earthquake as a destiny, wherever they go, if there is an earthquake in destiny, it will still happen.

Key Words: Disaster Sociology, Social Memory, Earthquake, Space, Erzincan

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI	I
YEMİN METNİ	I
ÖNSÖZ.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLOLAR DİZİNİ.....	VII
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ.....	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ	IX

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	6
1.2. Araştırmacının Amacı ve Önemi	12
1.3. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Sınırlılıklar.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	16
2.1.Hafıza ve Toplumsal Hafıza	17
2.2.Mekan ve Toplumsal Mekan.....	20
2.3. Anımsatıcı Topluluklar/Hafıza Grupları	23
2.4. Hafıza Kurumları.....	24
2.5. Kuşak Hafızası.....	25
2.6. Mekanı Sahiplenme.....	28
2.7. Afetler ve Toplumsal Afet.....	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	34
3.1.Araştırma Yaklaşımının Doğası.....	34
3.2. Araştırma Sahasının Tanıtımı.....	35
3.3. Sahaya Erişim.....	36
3.4. Veri Toplama Teknikleri	38
3.5. Verilerin Analizi	41
3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Etik	41

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEPREM OLGUSU VE ERZİNCAN.....	44
4.1.Türkiye’de Deprem	44
4.2.Erzincan Kenti ve Deprem İlişkisi	45

4.2.1. Erzincan'ın Kentsel Dokusu	45
4.2.2. Erzincan Kentinin Yerleşim Özellikleri ve Yapılaşma	46
4.2.3. Tarih Boyunca Erzincan Depremleri	51
4.2.3.1. 27 Aralık 1939 Depremi	55
4.2.3.1.1 Basında 1939 Depremi	66
4.2.3.2. 13 Mart 1992 Depremi	70
4.2.3.2.1 Basında 1992 Depremi	75

BEŞİNCİ BÖLÜM

ERZİNCAN KENTİNDE HAFİZA KAYNAKLARI	80
5.1. Aşağı Çarşı (Çarşı) Mahallesi	82
5.2. Kızılay Mahallesi	83
5.3. Gülabibey Mahallesi	84
5.4. İstasyon Mahallesi	85
5.5. İnönü Anıtı	86
5.6. Tren Garı (İstasyon Binası)	88
5.7. Deprem Anıtları	90
5.7.1. 1939 Erzincan Deprem Şehitliği Anıtı	91
5.7.2. 13 Mart 1992 Deprem Şehitleri Anıtı	93
5.8. Deprem Şiirleri ve Ağıtları	94
5.9. Deprem Konulu Destanlar	100
5.9.1. 1939 Depremi Destanları	101
5.9.2. 1992 Depremi Destanları	103

ALTINCI BÖLÜM

ERZİNCAN HALKINDA DEPREMİN İNŞA ETTİĞİ KENT HAFİZASI	109
6.1. Otobiyografik Hafızada Deprem	109
6.2. Anımsatıcı Topluluk Olarak Aile	112
6.3. Hafızanın İnşasında Kurumlar	115
6.4. Kuşak Hafızasının İnşasında Deprem Yeri	118
6.5. Mekanı Sahiplenme ve Deprem	120
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	130
EKLER	139
Ek-1: Görüşme Formu	139
Ek-2: Katılımcı Profilleri	141
Ek-3: Etik Kurul Kararı	143

KISALTMALAR DİZİNİ

AFAD : Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

DAF : Doğu Anadolu Fay Hattı

KAF : Kuzey Anadolu Fay Hattı

MTA : Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü

OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

İŞKUR : Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü

SSK : Sosyal Sigortalar Kurumu

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TOKİ : Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

t.y. : Tarih Yok

y.y. : Yüzyıl

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Depremiin Çevre İllerde Oluşturduğu Etkiler.....	66
--	----



FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1: Kızılay Mahallesi'nden bir görünüm.	63
Fotoğraf 2: Anıta kaynaklık eden fotoğraf, depremzede ve İsmet İnönü	64
Fotoğraf 3: İsmet İnönü Anıtı	65
Fotoğraf 4: 28 Aralık 1939 tarihli Akşam ve Anadolu gazeteleri	67
Fotoğraf 5: 28 Aralık 1939 tarihli Aydın ve İkdam Posta gazeteleri.....	67
Fotoğraf 6: 28 Aralık 1939 tarihli Son Havadisler Akşam Postası gazetesi.....	68
Fotoğraf 7: Akşam Gazetesi, 30 Aralık 1939	69
Fotoğraf 8: 14 Mart 1992 tarihli Meydan Gazetesi	75
Fotoğraf 9: 15 Mart 1992 tarihli Hürriyet ve Sabah gazeteleri.....	76
Fotoğraf 10: Milliyet Gazetesi 15 Mart 1992	77
Fotoğraf 11: Cumhuriyet Gazetesi 15 Mart 1992.....	77
Fotoğraf 12: İsmet İnönü Anıtı	87
Fotoğraf 13: Erzincan Gar Binası giriş kapısı	90
Fotoğraf 14: Erzincan Gar Binası arka kısım	90
Fotoğraf 15: 1939 Deprem Şehitliği anıtı tabelası, Piri Sami Hazretleri Türbesi kuzeyinde yer almaktadır.	92
Fotoğraf 16: Yeni inşa edilen 1939 Deprem Şehitliği Anıtı	92
Fotoğraf 17: Mezarlığın ana giriş kapısının sol tarafında bulunan kapı.....	94
Fotoğraf 18: 13 Mart 1992 Deprem Şehitliği Anıtı	94
Fotoğraf 19: 20 yaşında depremde hayatını kaybeden depremzedenin mezar taşı. 100	
Fotoğraf 20: 20 yaşında depremde hayatını kaybeden başka bir depremzedenin mezar taşı	100
Fotoğraf 21: Depremde hayatını kaybeden bir depremzedenin mezar taşı	101

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Erzincan Kentinin Yerleşim Alanındaki Değişimi	59
Şekil 2: Bitişik Nizamda Yapılan On İki Odalı Pavyon Ev Planı	62



BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Sosyoloji disiplininde toplumsal hafıza son dönemlerde üzerinde çalışılan konulardan biridir. Toplumsal hafıza, toplumların yaşayışlarını, adetlerini, göreneklerini, zihinsel yapısını, acılarını, mutluluklarını geçmişten bugüne taşıyan ve koruyan bir olgudur. Hafıza, toplumları bir arada tutmanın yanı sıra, bireyler tarafından inşa edilirken bir taraftan da bireyleri etkilemektedir. Geçmişte yaşanan savaşlar, yıkımlar, afetler gibi toplumu derinden etkileyen travmatik olaylar bireylerin zihinlerinde yerini alır ve toplumsal bir hafıza oluşumuna etki eder. Bu araştırmada böyle bir hafıza oluşumundan yola çıkarak 13 Mart 1992 Erzincan depremini yaşayan Erzincan halkında, deprem vasıtasıyla nasıl bir kent hafızasının inşa edildiği konu edinmiştir. Bu araştırmada bir afet türü olarak depremin, toplumsal hafızanın bir unsuru olarak kent hafızasını oluşturmada ki rolü mekân, anıtlar ve yazılı unsurlar üzerinden incelenmiştir.

Toplumsal hafıza insanların yaşadığı çevre, değer, inanç, zihniyet ve benzeri etkenler tarafından oluşturulur ve geçmişten bir aktarımı da anlamlı hale getirir. Yaşanılan doğal afetler, bilimsel olaylar, savaşlar, katliamlar, zaferler doğrudan insanların deneyimini ya da sosyal aktarım yoluyla hem insanların hem de toplumun ortak geçmişini oluşturur. Travmatik etki bırakan doğal afetler, savaşlar, katliamlar gibi olaylar hem bireylerin hem de toplumların hafızalarında yaralar açabilmektedir. Travmalar genellikle beklenmedik, ani ve alışılmışın dışında olan olaylar sonucu meydana gelir ve genel olarak “unutma” ya da “sürekli hatırlama” tepkisi gösterilir (Kaya, 2015).

Yaşanılan her afet toplumsal ve bireysel yaşamı sekteye uğratmaktadır. Gündelik yaşamın sekteye uğraması, can ve mal kaybı, yardıma ulaşamama, çaresizlik, yaşanan mekânın yıkımı ve daha birçok şey insanların hafızalarına kazınmaktadır. Hafızalara kazınan bu tür yaşantılar çeşitli yollarla hatırlanır, aktarılır ve bazen de unutulmaya çalışılır. Hatırlamak ve unutmak için birtakım araçlar kullanılmaktadır. Sözlü ve yazılı unsurlar, anıtlar, anma törenleri, ritüeller ve dil

hatırlatıcı ve unutturucu bir işlev görmektedir. Depremlerden sonra yeniden inşa edilen binalar, depremde hayatını kaybedenler için yapılan anıtlar, mezarlar, yıl dönümünde anma törenleri gibi uygulamalar yaşanan depremin toplumsal birer simgesi olarak görülebilmektedir.

Psikoloji, temelde bireysel hafızayı ele alır ve toplumsal belleğin kişisel bellek süreçleriyle bağlantılı olarak ortaya çıktığını ve kişisel belleğin incelenmesinde kullanılan kuramların ve yöntemlerin toplumsal hafızayı incelemek için de kullanılacağını ifade eder (Mutlutürk, Boduroğlu, Tekcan, 2018: 243-264). Psikolojinin özellikle kognitif yaklaşımı hafıza ile ilgilenmektedir. Kognitif yaklaşım, hafızayı ve hafızanın işleme sistemini merkeze alarak, insan davranışlarını etkilemesi açısından incelemiştir (Karaarslan, 2019: 29). Ayrıca hafıza edebiyat, tarih, sanat, siyaset gibi birçok alanla da ilişkilidir. Edebiyat alanında hafıza hem sözlü gelenekte hem de yazılı olarak kendine yer bulmaktadır. Hafıza kavramını edebiyat alanına dâhil eden Marcel Proust olmuştur. *Kayıp Zamanın İzinde* adlı eserinde hafızaya yönelik düşüncelerini aktaran Proust istem dışı ve istemli olarak hatırlama üzerinde durmaktadır (Karaarslan, 2019: 36). Tarih özellikle toplumsal hafıza ile ilişkilidir ve toplumsal hafıza ve tarih disiplini arasında benzerlikler bulunmakla birlikte aralarında farklar da söz konusudur. Toplumsal kimliğin oluşumunda toplumsal hafıza kayda değer bir çaba gösterirken tarih disiplini bu amacı gütmeyiz. Toplumsal hafıza, geçmişi tüm aşamaları ile hatırlatmayı hedefler ve gruba ait bir özgünlük varsayımından hareket eder ancak tarih, gruplar arası farklılıkları görmezden gelir ve hiçbir olgunun özel olmadığını, her olgunun başka bir olgu ile bağlantılı olduğunu varsayar. Tarih ve hafıza arasındaki ilişkiyi Pierre Nora'nın çalışmalarında görmek mümkündür. Nora (2006) tarih ve hafızayı karşıt iki unsur olarak ele alır, hafızanın sürekli bir evrim halinde olduğundan bahsederken tarihin daha kalıcı ve eleştiriye açık olduğu ifade eder. Nora (2006) tarihin geçmişi düzenleme ihtiyacından doğduğunu savunur ve geçmişten kopan hafızanın yeniden cisimleştirme çabası olarak 'hafıza mekanları' kavramını kullanır.

Sosyoloji disiplini içerisinde ise hafıza kavramının ilk izlerine Emile Durkheim'in *Moral Education* (1925) ve *Dinsel Hayatın İlk Biçimleri* (1912) çalışmalarında rastlanmaktadır. Durkheim açık bir şekilde hafıza kavramından bahsetmemekle birlikte her toplumun geçmişle bir süreklilik duygusu içerisinde

olduğunu savunmakta ve her toplumda dayanışma ve birlik sağlama açısından hafızanın önemine vurgu yapmaktadır. Durkheim hafıza kavramını *Dinsel Hayatın İlk Biçimleri* çalışmasında doğrudan ve anma ritüelleri kapsamında ele alır (Misztal, 2003). Hafıza kavramının sosyoloji disiplini içerisinde ilgi görmesini sağlayan isim Maurice Halbwachs olmuştur. Halbwachs (2019), toplumsal hafıza oluşumunda aile, din, toplumsal sınıf ve benzeri unsurların etkili olduğunu savunmuş ve bu oluşumu “toplumsal çerçeve” ile kavramsallaştırmış; hocası Henri Bergson’un ve hayranı olduğu Emile Durkheim’in düşüncelerinden yararlanarak kendi hafıza düşüncesini inşa etmiştir. Halbwachs’ın *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri* (2019) ve *Kolektif Hafıza* (2018) eserleri toplumsal hafıza çalışmalarında yer alan önemli eserlerdir.

Toplumsal hafıza iki temel kavram olarak “hatırlama” ve “unutma” üzerinden ele alınır. Halbwachs (2019) hatırlamayı “toplumsal çerçeve” kavramı ile ele almış ve hatırlamak için bir topluma ya da bir gruba ihtiyacımız olduğunu belirtmiş ve en çok unutulmuş anılarında tek başımıza yaşadığımız anılar olduğunu ifade etmiştir. Paul Connerton (2019) ise hatırlamayı “anma törenleri” ve “bedensel pratikler” üzerinden ele alır. Hatırlama ve unutma toplumla bağlantılı olmanın yanı sıra mekân, anıtlar ve sözlü gelenek gibi unsurlarla da ilişkilidir. Mekânlar yaşanmışlıkların derinden etkisini hissetmiş olup yaşanan olayların izlerini taşımaktadır ve geçmiş eylemlerin sonucu olarak yeni eylemlere imkân tanır, bu eylemleri telkin eder ya da engeller (Lefebvre, 2014: 99). Mekânın tahrip olması, yeniden inşası veya tamamen ortadan kaldırılması hafızayı şekillendirmektedir. Çünkü mekân sadece fiziksel bir olgu değildir ve toplumsal olayların ve gündelik yaşamın içinde gerçekleştiği sosyal bir olgudur. Bu nedenle toplumsal hafıza ve mekân ilişkilidir ve afetler bu ilişki içerisinde önemli bir rol üstlenmektedir. Afetin verdiği zararlar göz önünde bulundurulduğunda en çok mekâna zarar verdiği görülmektedir. Ancak mekân üzerinde gerçekleşen her şey insanı etkilemektedir ve afetler bu açıdan bakıldığında mekân ve insan üzerinde kapsayıcı bir durumdadır. Mekân konusu genellikle mimarlık, mühendislik, şehir ve bölge planlama gibi disiplinlerle ilişkilidir. Fakat mekânın anlam bulması insan ile olan ilişkisiyle gerçekleşmektedir. Henri Lefebvre ve David Harvey, mekânın tek boyutlu ele alınmasına karşı çıkmış ve mekânın toplumsallığına vurgu yapmışlardır. Mekânın toplumsallığı aynı zamanda hafızanın

da toplumsallığı ile de ilişkilidir. İnsanların mekân ile kurdukları etkileşim ve duygusal bir bağ hafızalarını da şekillendirmektedir. Toplumsal hafıza açısından da mekâna bakıldığında hafıza oluşum sürecinde mekân gerekli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle bu araştırmada toplumsal hafıza, mekân ve afet kavramları birbiri ile etkileşim halinde ele alınmaktadır.

Bu çalışma kapsamında ele alınan ve bir doğal afet türü olan depremler de meydana geldiği mekânı şiddet ve büyüklüğüne göre etkilemiş; bazen yerle bir etmiş bazen daha az hasarlar bırakmıştır. Yaşanılan depremin büyüklüğü insanların ve toplumun hafızasında yaralar açmış; ciddi can ve mal kayıplarına neden olmuştur. Yaşanılan depremi hatırlamak ve bir ders çıkarma amacıyla anıtlar inşa edilmekte ve sözlü ve yazılı unsurlar ile kayıt altına alınmaktadır.

Hatırlamanın toplumsal boyutu biraz daha genişletildiğinde “anımsatıcı topluluklar” karşımıza çıkmaktadır. Hafızanın toplumsal oluşumunda bu topluluklar önemli rol oynamaktadır. Aile, etnik grup ve ulus gibi yapılar anımsatıcı topluluklar olarak görülmektedir ve neyin hatırlanması ve neyin unutulması gerektiği konusunda sosyalleştirme aracını kullanırlar. Anımsatıcı topluluklar sosyalleştirme sürecinde bir anlamda bizim hafızamızı da inşa eder. Kolektif geçmişlerini gruba yeni katılanlara tanıtarak ve aşına kılarak yeni üyelerin grupların geçmişiyle özdeşleştirerek gerekli bir sosyal kimliğe sahip olmalarını sağlar (Misztal, 2003: 15-16). Bu araştırma açısından yaşanılan deprem deneyiminin gelecek kuşaklara aktarılmasında aile üyelerinin anlatımını anlamlı hale getirme noktasında önemlidir. Depremi yaşayan depremzedelerin o günlere dair neyi hatırlatıp neyi unutturmaya çalıştıklarını ortaya çıkarmada işlevsel bir kavram olarak “anımsatıcı topluluklar” kullanılabilir. Anlatılar ve söylemin yanı sıra toplumsal hafızanın inşasında önemli bir rolü de uzmanlaşmış kurumlar üstlenmektedir. “Hafıza kurumları” olarak adlandırılan bu uzmanlaşmış kurumlar olarak ele alınabilecek okullar, mahkemeler, müzeler ve kitle iletişim araçları aracılığıyla geçmiş bugüne aktarılır ve yeniden inşa edilir (Mizstal, 2003: 19). Bu araştırmada hafıza kurumlarından kitle iletişim araçları da ele alınmış; kitle iletişim araçlarından biri olan gazeteler incelenme nesnesi olarak seçilmiştir. Çünkü depreme yönelik basında yer alan haberler ve görseller depreme yönelik hafızanın inşa sürecini şekillendirmektedir.

Anımsatıcı toplulukların ve hafıza kurumlarının yanı sıra hafızanın aktarımında önemli olan bir diğer kavram ise “kuşak hafızası”dır. Kuşak hafızası insanların hem bireysel hem de toplumsal düzeyde belirli bir sosyal kimliğe sahip olmasını sağlamakta; anılarını paylaşma ve hatırlamayla bir kuşak kimliği inşa edilmektedir (Misztal, 2003: 87-88). Travmatik veya toplumu sarsan olaylara tepki olarak oluşturulan kolektif pratikler aracılığı ile bir kuşak kimliği oluşturulur. Bu araştırma açısından kavrama bakıldığında yaşanan depremlerin kente ve insanlar üzerinde bıraktığı etkiler ve gelecek nesillere aktarımı anlaşılır olmaktadır. Kuşak hafızası kavramı anımsatıcı topluluklar kavramı ile yakın bir ilişki içerisinde görünmekle birlikte aslında farklıdır. Kuşak hafızasının oluşumunda aynı olayı veya durumu yaşama söz konusu iken anımsatıcı topluluklarda böyle bir durum bulunmamaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan bir diğer kavram seti olan “mekânı sahiplenme” ise bir grubun ihtiyaç ve olasılıkları için dönüştürülmüş mekânı benimsemesidir. Sahiplenme, aile, köy, şehir gibi hareketsiz bir grup karşısında gerçekleşmez ve zaman burada etkili bir unsurdur. Sahiplenmenin olabilmesi için zaman ve yaşamın izlerinin olması gerekmektedir (Lefebvre, 2014: 184). Mekânı sahiplenme, oraya güven duyma derecesi insanların o yer ile olan ilişkisini belirler. Depremden sonra başka eve, mahalleye, kente taşınma depremedelerin mekâna yönelik sahiplenme ve bağlanma hisleri ile ilişkilidir. Bu nedenle mekânı sahiplenme kavram seti araştırmada işlevseldir.

Birinci bölümde, araştırmanın konusu ve problemi, amacı ve önemi, araştırmada kullanılan yöntem ve sınırlılıklara dair bilgiler verilecektir. İkinci bölümde araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi ele alınacak; “anımsatıcı topluluklar”, “hafıza kurumları”, “kuşak hafızası” ve “mekânı sahiplenme” kavramları açıklanacaktır. Üçüncü bölümde, araştırmanın metodolojisi ele alınacak; çalışmada kullanılan yöntem, araştırma yaklaşımı, saha bilgisi, veri toplama ve bu verilerin analizi yer alacaktır. Dördüncü bölümde araştırmanın konusu olan doğal afetlerden depreme yönelik ve çalışma alanı olarak seçilen Erzincan kentine dair bilgilere yer verilecektir. Beşinci bölümde Erzincan kent merkezinde inceleme unsuru olarak seçilen ve hafıza kaynağı olarak belirlenen mahalleler, anıtlar, yazılı gelenek unsurları gibi depremle ilişkili öğelere yönelik bilgi verilip depremle ilişkileri incelenecektir. Altıncı bölümde ise sahadan elde edilen bütün verilerin analizi

gerçekleştirilecek ve depremin toplumsal hafızayı inşa sürecine etkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu araştırmanın konusu, 1939 ve 1992 yıllarında Erzincan yöresinde meydana gelmiş olan iki yıkıcı depremin, Erzincan kent hafızasını mekân üzerinden nasıl şekillendirdiğidir. Kent, 1939 depreminin verdiği zararı telafi etmeden meydana gelen 1992 depremini yaşamış ve her anlamda kentte aksaklıklara yol açmıştır. Dönemin şartları ve deprem düşünüldüğünde bu depremlerin kent hafızasında izler bıraktığı daha anlaşılır olmaktadır. Bu doğrultuda ele alınan konunun incelenmesi için toplumsal hafıza, afet ve deprem literatürü yol gösterici olmaktadır.

Literatür taraması, yapılacak olan çalışmanın temel çerçevesini oluşturmak için oldukça önemli bir adımdır. Bu araştırma için literatür taraması “toplumsal hafıza” ve “deprem” kavramları üzerinden yürütülmüştür. Ayrıca bu kavramların yanı sıra yazılı ağıtlar ve destanlar için edebiyat sosyolojisinden anıtlar ve mahalleler için kent sosyolojisi literatüründen toplumsal hafıza ve mekân ilişkisi bağlamında yararlanılmıştır.

Afet çalışmaları genellikle doğa bilimleri kapsamında değerlendirilmiş; jeoloji, mühendislik, coğrafya gibi disiplinler çerçevesinde ele alınmıştır. Dolayısıyla konu, depremlerin nasıl meydana geldiği, oluşumu, belirtileri, deprem sonrası iyileşme, yeniden inşa, zemin analizleri açısından ele alınmıştır. Ancak literatür incelendiğinde son zamanlarda depremin de içinde yer aldığı doğal afetlere daha geniş perspektiflerle yaklaşıldığı, afetlere yönelik sosyolojik değerlendirmeler de yapılmaya başlandığı görülmektedir.

Afet çalışmaları son zamanlarda afetin toplumsal sonuçlarına da odaklanmaya başlamıştır. Bu odaklanmayı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) afet tanımında da görmekteyiz; ‘Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay. Afet bir olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçtur’ (AFAD, 2021). AFAD'ın tanımında afetin kendisine değil, doğurduğu

sonuçlara odaklanması afetin toplumsal boyutunun da incelenmesini teşvik etmektedir.

İslam Can'ın (2020) editörlüğünü yaptığı *Afet Sosyolojisi* kitabı afet sosyolojisi literatürü açısından oldukça önem arz etmektedir. Can'ın (2020: 20) afet tanımlaması afetin toplumsal boyutuna daha çok odaklanmakta ve tanımlamayı şöyle yapmaktadır; 'afet, insan topluluklarının yaşadığı yerlerde aniden veya zamanla oluşan gerek doğanın olağan devinimiyle gerekse de insanın doğrudan veya dolaylı müdahalesiyle gerçekleşen; fiziksel, ekonomik, psikolojik ve daha birçok yönden büyük hasarlara ve kayıplara neden olan ve etkileri bakımından önemli toplumsal sonuçları doğuran sosyal bir olgudur'. Afetler doğal olmanın yanı sıra, insan, hayvan ve teknoloji kaynaklı da olabilmektedir. Doğal afet olarak nitelendirdiğimiz olayların insanların yapıp etmeleriyle ilgisi bazen kendini göstermektedir. Deprem örneğinde olduğu gibi deprem bir doğal afet olmakla birlikte depremin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçların büyük bir kısmı insanların yanlışlarından kaynaklanmaktadır.

Afet sosyolojisi literatürü genel olarak deprem afeti üzerinedir. Özellikle 1999 Marmara Depremi ve 2011 Van depremleri oldukça sık çalışılan konulardır. Türkiye'de afetler konusunu sosyal bilimler açısından inceleyen ilk sosyologlardan biri Bahattin Akşit'tir. Dinar depremi ve depreme hazırlıklı olma konularıyla yaptığı çalışmalarla alana önemli katkılar sunmaktadır. Sosyoloji açısından bakıldığında üç temel çalışma karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Aytül Kasapoğlu ve Mehmet Ecevit'in (2001) *Depremin Sosyolojik Araştırması* oldukça önemlidir. 1999 depremini inceleyen bu çalışma depremin sosyolojik olarak nasıl incelenmesi gerektiğini ve birebir saha çalışmasıyla toplanan veriler ışığında depremin sosyolojik boyutunu belirtmektedir. Çalışmanın sonucunda deprem öncesi toplumsal eşitsizliklerin devam edeceği, iktidar alanlarının değişeceği, depremle ilgili olarak eğitimin bağımsız değişken olduğu ve toplumun homojen olmadığını hem geleneksel hem de modern tutum ve davranışlara sahip insanların bir arada yaşadığı melez bir yapıda olduğu için toplumu depreme hazırlama projelerinin oldukça esnek olması ve bilimsel olarak araştırılması gerektiği ifade edilmektedir.

Din ve deprem ilişkisi bağlamında Ali Köse ve Talip Küçükcan'ın (2006) kaleme aldığı *Deprem ve Din Marmara Depremi Üzerine Psiko-sosyal Bir İnceleme* isimli çalışmada amaç, insanların doğal felaketleri nasıl algıladıklarını, neye

atfettiklerini ve ne tür bir kabullenme ve başa çıkma mekanizması olarak geliştirdiklerini incelemektir. Araştırma sonucunda depremzedelerin depremin oluşum ve kaynağını dini semboller ve kavramları kullanarak anlamlandırdıkları, yine depremi anlamlandırma ve açıklama biçiminde de çoğunlukla dini referanslı kavramları kullandıkları tespit edilmiştir. Diğer bir çalışma ise M. Zeki Duman'ın (2016) *Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din Depremlerin Dini İnanç ve Davranışlar Üzerine Etkisi* çalışmasıdır ve 2011 Van depremi incelenmiştir. Çalışmanın temel problemini depremlerin ve özelde Van'da gerçekleşen depremde depremzedelerin dini inanç ve davranışları üzerindeki etkisi oluşturmaktadır. Bu çalışmada bir kader ve ceza olarak görülen depremin yaşandıktan sonra dinin bir dayanak oluşturduğu görülmektedir. Depremin yanı sıra diğer afet türlerini, dünyada ve Türkiye'de afet sosyolojisini, afet politikaları gibi afet kavramına daha geniş bir açıdan bakan İslam Can editörlüğündeki *Afet Sosyolojisi* kitabı afet çalışmalarında başvurulacak kaynaklar listesinde ilk sırayı almaktadır. Burada ele alınan çalışmalar hem afet sosyolojisi hem de bir afet türü olan depremin toplumsal boyutuna odaklanan çalışmalardır. Bu araştırmaya katkı sunmakla birlikte buradaki çalışmalardan farklı olarak 1939 ve 1992 depremleri üzerine olan bu araştırma bir afet türü olan depremin mekân üzerinden kent hafızasını inşa sürecine odaklanmıştır.

1939 ve 1992 depremine yönelik yapılan araştırmalara bakıldığında o dönemlere dair bilgi kaynakları olma durumu her iki depremde farklılaşmaktadır. 1939 depreminden önceki depremlere dair kısa yazılar bulunmakla birlikte 1992 depremine yönelik çalışmalar daha kapsamlıdır. 1939 depremine dair İstanbul ve Ankara'da yayımlanan günlük gazeteler, depremin enkazından yeni bir şehir kurmak amacıyla Erzincan'a ataması gerçekleştirilen Vali Sükuti Tükel'in *Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu? Ve Niçin Bitirilemedi?* isimli kitapçığı ve 1972 yılında şubat ayında Milliyet gazetesi tarafından *Çağlar Boyunca Toplumlari Sarsan 100 Önemli Gün* adıyla yayımlanan iki ciltlik bir kitabın ikinci cildinde yer almış olan metin kaynaklık etmektedir. Son zamanlarda ise 1939 depremine yönelik Cemal Aytemiz'in, 2012 yılında yayımladığı *1939 Erzincan Depremi ve Yeni Şehir, Fay Hatları Üzerine Nasıl Kuruldu?* isimli eseri ve Erdem Yavuz'un 2017 yılında yayımladığı *1939 Depremi Erzincan ve Bölgeye Etkisi* isimli eseri önemli kaynaklardır. Aytemiz'in (2012) çalışmasında 1939 depremine yönelik her türlü bilgiyi görmek mümkündür. Yavuz'un

(2017) çalışmasında 1939 depremi resmi kayıtlar üzerinden incelenmiş ve depreme yönelik detaylı bir araştırma yapılmıştır. Bunların yanı sıra makale ve bildiri metinlerine de son yıllarda çok sık rastlamaktayız. Son dönemde yapılan Yusuf Ziya Keskin'in (2020) *Depremzedelerin Anlatılarıyla 1939 Depremi ve Sonrasındaki Gelişmeler* isimli çalışması günümüze ışık tutmaktadır.

1992 depremine yönelik olarak ise, Valilik, Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca çıkarılan çok sayıda kitap, makale ve bildiri bulunmaktadır. *Deprem ve Erzincan, 1992 Erzincan Depremi* ve *Deprem Sonrası Erzincan* isimli kitaplar ve Adem Esen'in *Erzincan ve Deprem* isimli çalışması 1992 depremine dair kaynaklık sunan önemli eserlerdir. Ayrıca hem 1939 depremine hem de 1992 depremine yönelik yapılan Erol Kaya'nın iki ciltlik *Şehre Tanıklık Edenler Erzincan Sözlü Tarih Çalışması* oldukça önemlidir.

Toplumsal hafıza çalışmaları genellikle toplumda meydana gelen büyük ve travmatik olayların incelenmesine odaklanmıştır. Misztal'ın (2013) *Theories of Social Remembering* eseri hafızanın toplumsal boyutta nasıl ele alındığını “özneler arası yaklaşım” aracılığıyla incelemektedir. Hafızaya geniş bir perspektif sunan bu çalışma hafızanın geçmişle olan hesaplaşmasına ve hafızanın yeniden inşa sürecine odaklanması açısından önemlidir. Toplumsal hafıza çalışmalarının temel konuları “geçmişle hesaplaşma” ve “geçmişle yüzleşme”dir. Soykırımlar, katliamlar, savaşlar gibi toplumlarda büyük etkiler bırakan olaylar bu kapsamda incelenmektedir. Geçmişin geleceğe aktarımı, yeniden inşası, toplumsal hatırlama ve toplumsal unutma süreçlerinin nasıl oluştuğunu analiz etmektedir. Leyla Neyzi'nin (2020) editörlüğünde yayınlanan *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları* isimli eseri bellek çalışmaları alanında Türkiye üzerinde yapılmış çalışmalardan oluşmaktadır ve eserde Türkiye'de gelişen bellek çalışmalarına yönelik önemli bilgiler bulunmaktadır. H. Neşe Özgen'in (2011) *33 Kurşun Olayı'nı hafıza üzerinden ele aldığı Van- Özalp ve 33 Kurşun Olayı Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri* çalışması ise 33 Kurşun Olayı'nın toplumsal hafızanın politikaları üzerinden ve sosyolojik olarak tartışılmaktadır. 33 Kurşun Olayı'na eleştirel ve çok boyutlu yaklaşılan bu çalışmada hatırlama, hatırlatma, unutma, unutturma kavramları önemlidir. Ü. Ayşe Oğuzhan Börekçi, Filiz Erdemir Göze ve Gülcan Işık'ın (2020) editörlüğünü yaptığı *Geçmişten Günümüzü Toplumsal Hafıza*

çalışması içerisinde birçok hafıza çalışmasını barındırmaktadır. Bu eserde toplumsal hafızanın oluşmasında ve oluşturulmasında önemli rol oynayan sosyoloji, psikoloji, tarih, edebiyat, sanat ve politika gibi alanlardaki çalışmalara yer verilmiştir. Esra Özyürek'in (2020) derlediği *Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası* isimli eser de toplumsal hafıza alanında kayda değer kaynaklardandır. Bu eserlerin yanı sıra Faruk Karaaslan'ın (2019) doktora tezini kitaplaştırdığı *Toplumsal Hafıza Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi* isimli eseri de alanda önemli kaynaklardandır. Bu eserde modernleşme ile birlikte hatırlama ve unutma kavramlarının değişmesine odaklanılmıştır.

Literatürden farklı olarak Erzincan depremleri ve toplumsal hafıza konusunda yapılan bu araştırma, mevcut literatür içerisinde hafızanın inşa sürecine odaklanmaktadır. Bu çalışmada toplumsal hafıza yaklaşımının kullanılma sebebi ise depremin toplumsal yaşamda kesintilere ve yaralara neden olmasıdır, dolayısıyla deprem hem insanların hem de toplumun hafızasına kazınmıştır. Bu açıdan bakıldığında depremin topluma etkisi, nasıl hatırlandığı, nelerin unutulduğu, deprem anılarının inşasının analizinde toplumsal hafıza yaklaşımı uygundur. Toplumsal hafıza ve deprem ilişkisinin ele alındığı araştırmaya pek rastlanmamıştır. 2018 yılında Ayhan Tek tarafından yapılan 'Felaketin Belleği: 66 Varto Depremi ve Etrafında Oluşan Kolektif Hafıza' isimli çalışma da 1966 Varto Depremi etrafında gelişen sözlü tarih hafızası konu alınmış ve deprem olgusunun edebi metin üzerinden belleğe nasıl yansıdığını göstermek amaçlanmıştır. Depreme yönelik neyin hatırlanıp neyin unutulduğunu ve üzeri örtülen unsurları Mela Eli 1966 yılında yazdığı ancak hiçbir yerde yayımlanmayan deprem şiiri üzerinden ele almıştır ve neyin konuşulduğundan ziyade neyin konuşulmadığı üzerinden hafıza aktarımı yapıldığına odaklanılmıştır. Sadece edebi metnin hatırlatıcı unsur olarak ele alınması üzerinden yapılan Tek'in (2018) çalışması bu çalışma için bir örnek niteliğinde olmuştur. Ancak tek bir edebi metin üzerinden ilerlemesi, yapılan bu çalışmadan ayrıldığı noktadır. 2018 yılında Murat Arpacı tarafından yapılan "Şehrin Çöküşü ve Hafıza Mekânın İnşası: 1939 Depremi Üzerine" isimli çalışmada gazete haberleri ve raporlar ışığında depremin boyutları tartışılmış, deprem sonrası yapılan faaliyetler aktarılmış ve felaket, görsel kültür ve iktidar ilişkilerinin nasıl geliştiği incelenmiştir. Ayrıca Arpacı'nın (2018) çalışmasında dönemin politik kültürü ile depreme yönelik

görseller arasında nasıl bir ilişki kurulduğuna bakılmıştır. Bu çalışmada temel veri kaynakları olarak gazete haberleri, arşiv belgeleri gibi kaynaklar kullanılmış ve politik hafıza ile ilişki kurulmuştur.

2019 yılında Sevda Taşkın tarafından hazırlanan *Bir Hafıza Çalışması: Kolektif Bellek Üzerinden 2011 Van Depremlerine Bakmak* isimli yüksek lisans tezinde genel anlamda depremi deneyimleyen kent halkının depremi nasıl hatırladığı, neleri hatırlayıp neleri unuttuğuna odaklanmıştır. Ayrıca kentte sembolik bir mekân haline gelen Bayram Oteli'nin yıkılışına dair nelerin hatırlandığı analiz edilmiştir. Yapılan bu araştırma ile Taşkın'ın (2019) çalışması oldukça benzerlik göstermekle birlikte farklılıkları vardır. Erzincan depremlerini konu alan bu araştırmada Erzincan halkında deprem hafızasının oluşumunu incelemenin yanı sıra depreme yönelik soyut ve somut hatırlatıcı unsurlar da analiz edilmiştir. 2020 yılında Yusuf Ziya Keskin tarafından yapılan “Depremzedelerin Anlatılarıyla 1939 Depremi ve Sonrasındaki Gelişmeler” isimli çalışmada ise sözlü tarih çerçevesinde 1939 depremini yaşayanlarla görüşmeler yapılmıştır. 1939 depremini yaşayan beş kişi ile sözlü tarih görüşmesi yapılmış ve yaşadıkları korkuları, hisleri, düşünceleri ve deneyimleri aktarılmıştır. 1939 depremine yönelik çok önemli bilgiler barındıran çalışma ayrıca ağırlıklı olarak nicel çalışılan deprem olgusunun nitel bir yöntemle de çalışılabileceğini göstermiştir. Keskin'in (2020) çalışması, yapılan bu araştırmaya kaynaklık etmiştir ancak yöntem, amaç ve problem açısından farklılıkları bulunmaktadır.

Erzincan ilinde yaşanan 1939 ve 1992 depremleri yöreye ve yöre insanına büyük zararlar vermiş; ekonomiden eğitime birçok alanda etkisi uzun yıllar sürecek hasarlar oluşturmuştur. Depremlerin oluşturduğu bu durum elbette toplumsal hafızada da derin etkiler bırakmıştır. Bu araştırmanın problem cümlesi şu şekildedir; Erzincan ilinde yaşanan 39 ve 92 depremleri mekân üzerinden kent hafızasını nasıl şekillendirmiştir?

Araştırmanın alt problemleri şunlardır:

- Afet (deprem) ile ilişkili olarak kent hafızası toplumsal hafızanın bir unsuru olarak nasıl işlev görmektedir?

- Deprem mekânın sosyal üretimi üzerinden kent hafızasını nasıl şekillendirmektedir?
- Deprem kent hafızasının şekillendirmesinde unutmanın ve hatırlamanın rolü nedir?
- Depremde yaşananların yazılı unsurlara yansımaları nasıldır?
- Deprem anıtlarının kent hafızasının üzerindeki etkisi nasıldır?
- Depreme dair hafızanın oluşumunda anımsatıcı toplulukların rolü nedir?
- 1939 ve 1992 Erzincan depremlerinin kuşaklar arası aktarımı nasıldır?

1.2. Araştırmacının Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, depremin mekân, anıt ve yazılı gelenek kapsamında ve Erzincan kenti özelinde kent hafızasını nasıl inşa ettiğini ve kuşaklar arası aktarımın nasıl gerçekleştiğini tespit etmektir. Genel olarak toplumsal hafıza çalışmaları “geçmişle hesaplaşma” ve “geçmişle yüzleşme” kapsamında yapılmaktadır. Bu kavramlar genellikle katliamlar, soykırımlar, savaşlar ve adli davaların yeniden araştırılması noktasında toplumsal hafıza çalışmalarında kullanılmaktadır. Bu araştırmanın önemi bir toplumsal hafıza inşa sürecini ele alması ve dolayısıyla literatürde yer alan çalışmalardan ayrılmasıdır. Ayrıca bu araştırma, literatürde görece daha az çalışılan; toplumsal hafıza ve deprem ilişkisi, afet sosyolojisi veya depremin oluşturduğu etkileri konu edinecek çalışmalara katkı sunmayı hedeflemesi açısından da önemlidir.

Depreme yönelik literatüre bakıldığında 1999 Marmara Depremi ve 2011 Van depremleri ağırlıklı olarak çalışıldığı görülmektedir. Ancak Türkiye deprem tarihi oldukça zengindir. Erzincan’da meydana gelen depremler özellikle sosyal bilimlerde pek çalışılmamıştır. Dolayısıyla yapılan bu araştırma literatürde kendisine pek fazla yer bulamayan 1939 ve 1992 depremlerine yönelik çalışmalara katkı sunması, araştırmanın önemini ortaya çıkarmaktadır.

1.3. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Sınırlılıklar

Sosyal bilimlerde amaç olaylar ve olgular üzerinden toplumu anlamaktır. Pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel olmak üzere üç temel yaklaşıma ek olarak postmodern ve feminist çalışmalar da sosyal bilim çatısı altında yapılmaktadır (Neuman, 2016). Anlama üzerine odaklanan yorumlayıcı yaklaşım konuşma, yazılı unsurlar ve resimlerin/fotoğrafları detaylı bir şekilde incelemesidir ve bu yaklaşımı kullanan araştırmacılar saha araştırması ve katılımcı gözlem yöntemini kullanmaktadır. Yapılan bu araştırma yorumlayıcı sosyal bilim çalışması olarak planlanmıştır.

Yapılan bu araştırmada nitel yaklaşım kullanılmıştır. Nitel araştırma dünyayı görünür hale getiren ve bir dizi yorumlayıcı, materyal uygulamalarından oluşur. Bu uygulamalar dünyayı alan notları, mülakatlar, konuşmalar, fotoğraflar ve kayıtları içeren bir temsiller serisine dönüştürür (Denzin ve Lincoln, 2011, akt. Creswell, 2013: 43). Nitel yaklaşımın birçok çeşidi bulunmaktadır ve bunlardan biri de “fenomenolojik araştırma”dır. Fenomenolojik araştırma kişilerin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar. Bu nedenle bu araştırmada “depresyon” bir fenomen olarak seçilmiş ve onu deneyimleyenler üzerinden depresyonu nasıl anlamlandırdıkları ve otobiyografik hafızalarında nasıl yer aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmada genelleme yapılmayı gerektirmeyen konular için kullanılan örnekleme yöntemi olan “amaca yönelik ya da yargıya dayalı örnekleme” tercih edilmiş ve görüşmelerde “yapılandırılmış görüşme” formu kullanılmıştır. Görüşme yapılan kişiler, aile büyükleri 27 Aralık 1939 depresyonunu, kendisi de 13 Mart 1992 Erzincan depresyonunu yaşayanlardır. Bu kapsamda aile büyükleri 1939 depresyonunu, kendileri de 1992 Erzincan depresyonunu yaşayan 30 kadın ve 30 erkek katılımcı ile görüşülmüştür.

İlk olarak alanda Kızılay, Hocabey ve Halitpaşa Mahalleri ziyaret edilerek mahalle sakinlerinden bazıları ile kısa görüşmeler gerçekleştirilmiş ve depresyona yönelik ön bilgi alınmıştır. Bu mahallelerin seçilmesinin nedeni ise 1939 depresyonunda “muvakkat kent” olarak bilinen alanı oluşturmalarıdır. Taksim ve Çarşı mahalleleri kentsel dönüşüm süreciyle birlikte mahallenin eski sakinlerinin kalmamasından

dolayı inceleme dışı bırakılmıştır. Erzincan Valiliği ve AFAD’da bulunan bilgilere ulaşılmaya çalışılmış; çeşitli kaynaklardan depremlere yönelik bilgiler toplanmış ve inceleme alanı olarak seçilen mekânlar ziyaret edilmiştir. Ziyaretlerde mahalle sakinleriyle görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen tüm bilgiler ışığında ‘depreme dair düşünce’, ‘1939 depremine yönelik bilgi’, ‘1992 depremine yönelik bilgi’ ve ‘deprem ve mekân’ başlıkları altında sorular oluşturulmuştur. Oluşturulan görüşme formu ile 30 kadın ve 30 erkek katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Ancak Covid-19 pandemisinden dolayı yüz yüze yapılan görüşmeler maalesef sınırlı kalmıştır. Görüşmelerin bir kısmı yüz yüze, bir kısmı da telefonla gerçekleştirilmiştir. Ancak her iki şekilde de görüşme imkânı oluşturulamayan katılımcılardan da tanıdıkları yoluyla veriler elde edilmeye çalışılmıştır (Ek-2’de belirtilmiştir). Yüz yüze olan görüşmelerde görüşme esnasında katılımcıların onayı alınarak ses kaydı alınmıştır.

Araştırmada kullanılan bir diğer veri toplama tekniği ise “doküman incelemesi”dir. Bu araştırmanın konusuna uygun olarak ağıtlar, destanlar, mezar taşları, gazeteler incelenmiş ve bu veri kaynaklarının analizi için “doküman incelemesi” tekniği uygun görülmüştür. Katılımcılardan edinilen bilgileri desteklemek amacıyla bu teknik kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda her türlü veri incelenebilir. Bu nedenle arşiv belgeleri, resmi evraklar, gazeteler, filmler, fotoğraflar, günlükler gibi veri kaynaklarının incelenmesi için doküman incelemesi yapılmaktadır (Bal, 2016: 141). Yapılan bu araştırma kapsamında inceleme nesnesi olarak seçilen ağıtlar ve destanlar hem 1939 hem de 1992 depremlerine yönelik oluşturulan ağıt ve destanlardır. Ruhi Kara (1994) *Erzincan’ın Gözyaşları (Deprem Ağıt ve Destanları)* isimli eserinde depremlere yönelik ağıt ve destanları derlemiştir ve eserde yer alan unsurlar doküman incelemesi tekniği kapsamında bu araştırmada ele alınmıştır. Diğer bir doküman ise mezar taşlarıdır, Terzibaba Şehir Mezarlığı’nda yer alan deprem şehitlerinin mezar taşları incelenmiştir. Mezarın sahibine bağlı olarak mezar taşı yazıları değişmektedir ve her mezar taşında yazı bulunmamaktadır. Bu araştırma kapsamında ele alınan en kapsamlı dokümanlar gazetelerdir. Dönemin yerli ve ulusal gazeteleri incelenmiştir. Gazeteler incelenirken, deprem haberlerini nasıl verildiği, daha çok hangi açıdan depremin ele alındığı, gazete başlıklarında nasıl yer alındığı dikkate alınmıştır. 1939 depremine yönelik olarak Akşam Gazetesi,

Anadolu Gazetesi, Aydın Gazetesi, İdam Gazetesi ve Son Havadisler Akşam Postası Gazetesi; 1992 depremine yönelik olarak ise Hürriyet Gazetesi, Sabah Gazetesi, Milliyet Gazetesi ve Cumhuriyet Gazetesi'dir. Ayrıca kentin yerel gazetesi olan Meydan Gazetesi inceleme nesnesi olarak seçilmiştir.

Araştırmada kullanılan veri kaynakları çeşitlilik göstermektedir. Araştırma alanını oluşturan Kızılay Mahallesi, Hocabey Mahallesi ve Halitpaşa Mahallesi ziyaret edilmiş, Erzincan AFAD Müdürlüğü, Erzincan Valiliği ve Erzincan Terzibaba Şehir Mezarlığı yetkililerinden hem 1939 hem de 1992 depremine dair bilgi ve doküman temin edilmiştir.



İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinden bahsedilecektir. Hafıza, mekân ve afet kavramlarının teorik arka planına yönelik bilgi verilecek ve bireysel bir kavram olan hafızanın ve afetlerin toplumsal boyuta nasıl ulaştığı ifade edilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda araştırma sürecinde kullanılan kavram setleri de açıklanacaktır.

Sosyal bilimler alanında toplumsal hafızaya yönelik çalışmalar gün geçtikçe artma eğilimi göstermektedir. Kitlesele göçler, darbeler, savaşlar, katliamlar, modernleşme gibi olgular toplumsal hafızaya yönelik ilgiyi arttırmıştır. Yaşanılan bu türde olayların insanların yaşamlarında, zihinlerde oluşturduğu etkiler ve hafızanın oluşmasında zihinsel süreçlerin yanında toplumsal süreçlerinde etkili olması, hafızayı bireysel alandan toplumsal alana çekmiştir.

Hafıza gözlenen davranışlardan, varlığını muhakeme ile çıkardığımız bir psikolojik işlevle ilgilidir. Öyle ise hafıza, deneyimleri kaydetme, geçen zaman içinde tutma ve davranışa yansıtma işlevini yürüten zihin sürecini temsil etmek üzere zihnimizde oluşturduğumuz kavramdır (Özakpınar, 2017: 11). Hafıza, insanların geçmişte yaşadıkları tecrübeleri kaydeden, yeni durumlarda birikimine başvuru ve yaşanan şimdiki zamanı da etkileyen zihinsel sistemdir. Birey hafızasının oluşması, biyolojik ve zihinsel gelişimin yanında toplumsal etkileşime de bağlıdır. Hafıza sahibi varlıklar olarak insanlar karşılıklı etkileşimleri ve tecrübeleriyle birbirlerinin hafıza sistemlerinin oluşmasına katkı sağlamaktadırlar. Aynı zamanda bu birikim aktarımı, ortak duyguların, inançların, değerlerin ve normların aktarımı olarak da gelişmektedir. Bu yüzden hafıza, sadece bireysel ya da psikolojik etkenler dolayısıyla açıklanabilecek bir kavram değildir (Akin, 2015: 70).

Hafıza çalışmaları, sosyal ve beşerî bilimlerde özellikle tarih, antropoloji, kültürel çalışmalar, edebiyat ve psikoloji gibi disiplinlerin ağırlıklı olarak eğildiği, son yıllarda da kendi disiplinler arası alanını oluşturan ve büyük ilgi gören bir konudur. Neyzi'nin (2020: 1) ifadesiyle bellek çalışmaları, en genel anlamıyla bireysel ve toplumsal hatırlama (ve unutma) süreçlerini inceler. Tarihsel olarak felsefecilerin kavramsal çalışmalarıyla başlayan bellek, sözlü kültüre dayalı ve yazının kitlelere henüz ulaşmadığı toplumlarda bilgi aktarımının ana

yolu olmuş ve modernite hakkında yazılanlarda da öne çıkan bir konu olmuştur. Bellek konusu 20.yy'da dünya savaşlarının ve totaliter rejimlerin toplum ve birey üzerindeki travmatik etkilerini inceleme süreciyle birlikte geniş bir araştırma alanı oluşturmuştur (Neyzi, 2020: 2). Hafıza kavramının uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Hippolu Augustinus, 5.yy'ın başlarında otobiyografiyi yalnızca bir hafıza biçimi olarak icat etmekle kalmamış aynı zamanda hafıza bir merdiven imgesine dayanan uzamsal bir kavrayışı, uzun metinleri hatırd tutmak için Orta Çağ ve Rönesans hatiplerinin geliştirdiği sıra dışı tekniklere de bir katkıda bulunmuştur (Olick, Seroussi, Levy, 2020: 16). Felsefi bir kavram olarak ele alınan hafıza, yaşanan değişim ve dönüşümlerle köklerini eskilere dayandırsa da günümüzde de etkili ve üzerinde durulan bir kavramdır.

2.1.Hafıza ve Toplumsal Hafıza

Hafıza kavramı psikoloji biliminde de ele alınmıştır. Psikolojinin temel inceleme alanının algılama, hafıza, öğrenme, dil ve düşünme gibi konular olması gerektiğini savunan psikolojinin bir alt dalı olan “kognitif psikoloji”ye göre hafıza, en genel manası ile geçmişimizi kaydeden gerektiğinde başvurabileceğimiz ve bu sebeple şimdiki anımızı etkileyen sistemin adıdır (Arkonaç, 2005: 181 akt. Karaaslan, 2019: 47). Psikoloji hafıza kavramını hatırlama, unutma, tekrar ve öğrenme ile ilişkilendirerek inceler. Ayrıca bu kavramlar toplumsal hafızanın anlaşılmasında da önemlidir.

Geleneksel olarak hafıza, öğrenilmiş bilgi ve deneyimlerin depolanması, korunması ve gerektiğinde yeniden ortaya çıkarılmasına yarayan bir ‘arşiv’ olarak ele alınmıştır (Naniç, 2019: 10-11). Hafıza yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl ve zihin olarak tanımlanmaktadır (Atabaş, 2018: 16). Devellioğlu (2013: 330) ise hafızayı, öğrenilen, hissedilen, bilinen, görülen şeyleri, kısaca dış çevreden alınan bilgileri zihinde saklayan ve gerektiğinde kullanılmasını sağlayan kuvvet olarak tanımlamaktadır. Genel olarak hafıza saklama, depolama hatta tekrar kullanma kavramları ekseninde tanımlanmaktadır.

Bireysel olarak ele alınan hafıza kavramının toplumsal yönü de mevcuttur. Bireysel hafızanın inşası için toplumsal bir çerçeve gerekmektedir. Bu anlayışa ilk olarak Hegel’de rastlanılmıştır. Hegel, bireysel hafızanın kavramsallaştırılması için toplumsal bir bağlam gerektiğini belirtmiştir (Funkestein, 1993: 5). İç içe geçmiş iki kavram olarak görebileceğimiz bireysel ve toplumsal hafızanın birbirinden ayıramayacağını savunan

Funkestein, bu düşüncesini temellendirmek için dilbilimci Ferdinand Saussure'un formüle ettiği dil ile konuşma arasındaki ilişkiyi gösterir. Dil işaretler, semboller ve uygulamalar sistemi olarak karakterize edilebilir; anma tarihleri, yer adları, anıtlar ve zafer takıları, müzeler ve metinler, gelenekler ve görgü kuralları. Bireyin belleği, yani hatırlama eylemi, 'konuşma'ya benzer şekilde bu simgelerin somutlaştırılmasıdır; hiçbir hatırlama eylemi diğerine benzemez (1993: 5-6).

Hafıza çalışmalarının uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Antikçağdan bu yana hafıza ile ilgilenilmiştir. Hatırlama ve unutma temelinde ele alınan hafıza Antikçağ'da Platon, Aristoteles, Çiçero ve Augustine gibi filozoflar tarafından üzerinde düşünülmüş ve sonraki hafıza çalışmalarının kökleri oluşturulmuştur (Barash, 2007). Rönesans döneminde daha çok politik bir temele oturtulan hafıza çalışmalarının etkisi günümüzde oldukça fazla hissedilmektedir. John Locke, Gottfried Wilhem Leibniz, Friedrich Hegel, Henri Bergson ve Friedrich Nietzsche gibi filozoflar yeni oluşturulan düzenin meşrulaştırılmasında ve geçmişteki toplumların hangi düzende yaşadıklarını öğrenmek amaçlı hafızaya yönelmişlerdir (Karaarslan, 2019). Toplumsal hafıza veya kolektif hafıza olarak adlandırılan kavramın sosyoloji alanında ele alınıp incelenmesi Durkheim'e kadar götürülebilir. Durkheim'dan etkilenen Maurice Halbwachs aracılığıyla ciddi bir yere kavuşmuştur. Bu yüzden alanda ilk isim olarak Maurice Halbwachs anılmaktadır.

Henri Bergson yaşadığı dönemde hafızaya en çok vurgu yapan ve sosyoloji disiplindeki hafıza çalışmalarının tohumlarının da atılmasında önemli etkileri olunan bir filozoftur. Bergson tarih yazıcılığının, biyografinin ve diğer arşivleme biçimlerinin giderek tarihi daha nesnel ve eksiksiz bir şekilde düzenlediği bir çağda, bizi kişisel veya müşterek geçmişlerimize bağlayan anlamlı bağlarının zayıfladığını düşünüyor. (Olick, Seroussi, Levy 2020: 28) ve nesnelci düşünceyi reddederek daha öznel bir düşüncenin doğruluğuna inanıyordu. Bergson bu karşı çıkışı ile kendisinden sonra gelen düşünürleri önemli ölçüde etkilemiş; tarihin nesnellğine olan tavrı hafıza çalışmalarında aynı zamanda bir ikiliği de meydana getirmiştir.

Toplumsal bellek dediğimiz şeyin, en iyi biçimde 'tarihin yeniden kurulması(rekonstrüksiyon)' olarak adlandırılabilir, çok daha özgül bir pratikten farklı olduğunu belirtmemiz gerekir. Geçmişte gerçekleştirilen tüm insan etkinliklerinin bilgisi ancak onların bıraktığı izlerden yola çıkılarak edinilebilir (Connerton, 2019: 27). Bırakılan izlerin yanlış yorumlanması veya asıl kaynağa doğrudan ulaşılmaması bir bulgunun başka

bir bulgu olarak ele alınmasına sebep olur. Toplumsal bellek bu nedenle daha serbest bir alan oluşturur ve yorumlanma noktasında dikkatli olmak gerekir. Ancak resmi tarihin süzgecinden geçen geçmiş bu kadar bağımsız bir alan sunmamaktadır. Henri Bergson'un da karşı durduğu tarihin yeniden inşası her ne kadar toplumların hafızalarından yola çıkarsa da yeniden inşa süreci toplumsal hafızanın biçimlenişine de neden olmaktadır. Üzerinde oturup düşünülmemiş geleneksel belleğin karşısına tarihin eğitiminden geçirilmiş bellek konur ve bu aynı girişimin bir başka anlayış biçimi, tarihin siyasal kimlik için yapılan bir savaşımın geniş bağlamı dışında düşünülemediğini kabul etmek anlamına gelir (Connerton, 2019: 32).

Henri Bergson'dan farklı olarak Emile Durkheim, toplumsal örgütlenme biçimleri arasındaki farklılıklara odaklanmıştır. Bergson bireysel deneyimlerin değişkenliği lehinde zamana dair nesnelci ve materyalist anlatımları reddederken, Durkheim da bu gibi anlatımları farklı toplumların farklı zaman kavramları üretme yöntemlerini reddetmiştir (Olick, Seroussi, Levy, 2020: 29). Hem Bergson'un hem de Durkheim'in fikirleri doğrultusunda tek bir boyut üzerinde ve daha politik bir düzlemde ele alınan hafıza daha değişken ve toplumsal bir alana indirgenmiştir.

Hem Bergson'dan hem de Durkheim'den önemli ölçüde etkilenen Halbwachs, sosyoloji disiplini içerisinde hafızanın yer almasında önemli bir isimdir. Kolektif hafıza ile ilgili çığır açan çalışmasında Halbwachs, Bergson'un zaman ve hafızaya dair sorunsalı sunuşundan faydalanmış ama bu meseleyi Durkheim'in sosyolojik perspektiften yola çıkarak ele almıştır. (Olick, Seroussi, Levy, 2020: 29). Halbwachs (2019), psikoloji kitaplarında hafıza konusunun toplumdaki soyutlanarak ele alınmasına karşı çıkar ve insanın anılarına ulaşması ve hatırlamasının toplum içinde olduğunu savunur ve geçmişin, yaşanan an içerisinde bireyin ait olduğu gruplara bağlı toplumsal çerçevelerin yardımıyla yeniden üretildiğini iddia eder (Halbwachs, 2018: 13). Zaman ve mekân kavramı ile ilişkili olarak hafızayı ele alan Halbwachs (2018), içinde bulunduğumuz zaman ve mekânın hafızamızı şekillendirdiğini, mekânda gördüğümüz herhangi bir unsurun hatırlamaya neden olduğunu savunur.

Halbwachs (2018: 45) hafızayı "bireysel hafıza" ve "kolektif hafıza" olarak iki biçimde ele alır ve bireyin bu iki hafızaya da sahip olduğunu ifade eder. Bir tarafta hatıraları, kişiliği veya özel hayatı çerçevesinde yer alan ve birey için diğerleriyle ortak olan hatıralar yalnızca diğerlerinden ayrıldığı kadar bireyi ilgilendiren yönüyle ve birey tarafından

değerlendirilen bireysel hafıza vardır. Diğer tarafta ise bazı anlar sadece, kişisel olmayan hatıraların, grubu ilgilendirdiği ölçüde hatırlanmasına ve sürdürülmesine olanak tanıyan kolektif hafıza vardır. Bireyin sahip olduğu bu iki hafıza türü de birbirini kapsayan ve destekleyen iki unsurdur. Kolektif hafıza daha geniştir ve bireysel hafızaları kuşatır fakat onlara müdahale etmez. Bireysel hafıza ise tamamen kapalı bir yapıda değildir ve birey kendi geçmişini hatırlamak için diğerlerinin hatıralarına başvurmaya ihtiyaç duyar (Halbwachs, 2018: 46). Halbwachs genellikle bireysel olarak incelenen hafıza konusunu toplumsal açıdan ele alır ve hafızayı geçmişte olduğu kadar şu an içinde de düşünür ve değişken bir yapıda olduğunu iddia eder (Olick, Seroussi, Levy 2020: 29). Böyle yaparak Halbwachs hafızanın bireysel yönünü reddetmez, bireysel hafıza ve kolektif hafıza olarak ikili bir bakış sergiler. Halbwachs'tan sonra gelen düşünürler ise toplumsal eylemler, ritüeller, anıtlar, anma törenleri ve bunlara yakın unsurlarla hafızayı ele almışlardır. Halbwachs ile toplumsallaştırılan hafıza kavramı daha sonra yapılan çalışmalarla daha da gelişmiştir. Fransız ve politik deneme yazarı Ernest Renan, 1882 yılında ulusal kimliğin kurucu unsurları olarak paylaşılan unutmanın yanı sıra paylaşılan hatırlamayı tanımladığı önemli bir ders vermiş, Warburg ise, mevcut imgelerin uzun geçmişlerine dair birikmiş kalıntıları içerecek biçimde ele alındığı sanatsal ikonoloji teorisini geliştirerek hafıza çalışmalarına katkı sunmuşlardır (Olick, Seroussi, Levy 2020: 33). Bu isimlerin yanı sıra Jan Assmann, Paul Connerton, Paul Ricoeur, Marc Auge, Jay Winter, Michel Foucault ve Hans Georg Gadamer gibi isimler hafızayı farklı açılardan ele alan çalışmalar yapmışlardır (Karaarslan, 2019: 39).

2.2. Mekân ve Toplumsal Mekân

Mekân, içinde yaşadığımız ve anlamlar yüklediğimiz bir olgudur. Arapça'dan dilimize gelen mekân kelimesini sözlükteki karşılığı 'kevn' yani var oluş demektir ve 'kevn' kelimesi olmak, meydana gelmek, sonradan olmak, zamansız ve devamlı olmak, belli bir şekle girmek gibi anlamlara gelmektedir (Uygur, 2020: 131). Mekân geometrik bir anlamdan çok daha fazlasıdır. Giddens (Akt. Bağlı, 2010: 157) mekânı en iyi biçimde coğrafi olarak konumlandırılmış toplumsal eylemin fiziksel ortamı fikri ile kavramlaştırır. Mekâna dair genel görüş onun fiziksel bir gerçeklik olması ile ilişkilidir.

İnsan ile anlam bulana mekâna dair genel yargı, 1970'lerden itibaren Henry Lefebvre ve David Harvey gibi kuramcılar tarafından mekâna toplumsal olarak bakılmasıyla

değiştirilmiştir (Bilgili, 2018: 111). Mekânı bu şekilde ele alan kuramcılarının katkılarıyla mekân tek boyutlu bir anlayıştan çıkıp insan etkileşimlerinin meydana geldiği, mekân ve insan ilişkisinin önem kazandığı bir ortama dönüşmüştür. Harvey, mekâna dair yaklaşımında ‘mutlak mekân’ ve ‘görelî mekân’ kavramları üzerinde durmaktadır ve mutlak mekân anlayışında mekânın kendisi bağımsız bir varlık olarak görülürken, görelî mekân anlayışında mekân ait olduğu ilişkiler bütünü içinde ele alınır (Bilgili, 2018: 111). Harvey’in yaklaşımında görelî mekân, toplumsal mekân anlayışına daha yakındır. Kuramsal açıdan mekân kavramına bakıldığında Lefebvre daha önem kazanan bir kuramcıdır. Lefebvre, *Mekânın Üretimi* (2014) adlı eserinde üretim tarzı ile mekân arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Bu çalışmasında Lefebvre, mekânın zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağladığını ifade etmiştir ve bu kavramın bir ürünü değil, bir ilişkiler bütünü olduğunu belirttiğini ifade etmiştir (Bilgili, 2018: 111).

Lefebvre, mekânın üretimini, farklı ama ayrılmaz üç boyutuyla ve diyalektik bir şekilde tanımlamaktadır. Bu üçlemenin oluşmasına iki temel kaynak vardır. Dil teorisine dayandırdığı üçleme ‘mekânsal pratik’, ‘mekân temsilleri’ ve ‘temsil mekanları’dır. Mekânsal pratik, dilin sentagmatik boyutuyla benzer ve toplumsal eylem ve etkileşimin maddî boyutunu gösterir. Bu kavramsallaştırmaya örnek olarak günlük yaşamda, konut ve işyerinin birbirlerine bağlandığı mekânsal etkileşim ağları verilebilir. Mekân temsilleri dilin paradigmatik boyutuyla benzerdir ve söylem, kavramlaştırma, tanımlama, teori düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Son olarak, temsil mekânları ise dilin sembolik boyutuyla benzerdir ve bir bina, anıt, belirli bir yapı çevre gibi mekânların kendileri değil, yüklenilen sembol ve anlamlandırma ile ilişkilidir. Üçlemenin oluşmasında diğer kaynak ise, Fransız fenomenolojisidir ve ‘algılanan’, ‘tasarlanan’ ve ‘yaşanan’ mekândır. Algılanan mekân, mekânsal pratikler ile doğrudan ilişkilidir ve gündelik yaşam pratikleri içerisinde ifade bulur. Tasarlanan mekân, mekân temsilleridir ve sürekli olarak ideoloji, iktidar ve bilgi ile eklemlenmiştir. İşaretler, jargonlar, kodlamalar ve nesnelleşmiş temsilleri içerir. Son olarak temsil mekânları ise yaşanan mekândır ve gündelik yaşam içinde karmaşık kodlamalar ve yeniden kodlamalarla, baskın soyutlara direnen mekânlardır ve doğrudan zamanla ilişkilidir (Avar, 2009).

Zaman kavramı mekânı anlamlandırma noktasında oldukça işlevseldir ve mekân ve zaman kavramı iç içe geçmiş olarak görülmektedir. Zaman ve mekân için yapılan ilk değerlendirmelerde, her iki kavramda birbirlerinin zıttı olarak görülmektedir. Zaman daha

üst bir konumda, daha değişken bir yapıda ele alınırken mekân, zamanın alt konumunda yer alan ve daha sabit bir yapı olarak görölmektedir (Şenol ve Karmaz, 2020: 3). Massey (2001) zaman ve mekânın bu şekilde ele alınmasını eleştirerek zaman ve mekânın ayrılmaz olduğunu ve zamansal olanın coğrafya için gerekli olduğunu belirtmiştir. Zaman ve mekân bireyin bulunduğu mekânın anlam kazanmasını sağlar. Lefebvre, zaman ile mekân arasındaki ilişkinin dönüm noktası olarak Kartezyen mekân anlayışının olduğunu savunur. Bu anlayış, mekânın yeniden tanımlanmasında ve mekâna yönelik yaklaşımların dönüşmesinde önemli bir dayanak olmuştur (Şenol ve Karmaz, 2020: 4).

Her iki kavramın arasındaki bu bağ ikisinin de toplumsal olarak inşa edildiğinin bir göstergesidir. Bu inşa sürecinde beden iki kavram arasında bir ilişki kurar. Beden, bir mekân olarak varlığını sürdürürken, diğer tarafta kendi mekânını da ortaya koymaktadır (Şenol ve Karmaz, 2020: 5). Lefebvre (2014) mekânı, bir bedeni ve bedeninin gölgesi olarak görmektedir ve mekânı bedenler arasındaki hareketli etkileşim olarak görmektedir. Bu etkileşim mekânda bulunan bireylerin benliğinin inşa edilmesinde önemlidir. Bireyler bedenleri aracılığıyla mekânda var olurlar ve yine bedenleri aracılığıyla mekânı dönüştürürler. Mekân ve beden ilişkisi toplumsal cinsiyet rolleri tarafından da şekillenmektedir. Sosyal olarak inşa edilen cinsiyetlere bağlı davranış biçimleri ve bunların mekânsal yansımaları, mekânın şekillenmesinde etkilidir (Şenol ve Karmaz, 2020: 7). Toplumsal cinsiyet açısından kadın ve erkeğe yüklenen anlamlar, mekânın inceleme biçimiyle de ilişkilidir. Gündelik yaşamda kadın ve erkeğe verilen anlamdan kaynaklı olarak mekân kullanımlarında da değişiklik görölmektedir. Bu noktada sosyalleşme süreci etkili bir unsurdur.

Mekânın kurgulanması, algılanması ve deneyimlenmesi toplumsal hafızanın inşasında etkili unsurlardır ve yaşanan afetler tüm bu olgulara zarar vermektedir. Kentin yeniden inşası bu olgularında bir anlamda yeniden inşasını oluşturmaktadır. Kentin ortak anılar ve kolektif bellek üzerine inşa edilmesi yani kentin veya kentteki bazı mekânların, anıtların, binaları, evlerin veya sokakların bir ‘bellek yerine’ dönüştürülmesidir (Bilgin, 2013: 67). Bellek mekânlarını yaşadığı dönüşümler, yıkımlar bu mekânlara ait belleğin, kimliğin, mekânın anlamının sekteye uğramasına ve anlatıların kesintiye uğramasına neden olmaktadır (Uygur, 2020: 134- 135). Tam da bu nokta da afetin mekân üzerinden hafızayı nasıl etkilediği netlik kazanmaktadır. Mekânlara yüklenen anlamlar toplumsal olaylara ve o mekânın inşasında kaynak olan olaylara göre şekillenmektedir. Örneğin depremden sonra

deprem şehitleri için inşa edilen bir anıtın kazandığı anlam ile tarihi bir olay ya da figürün anıtının kazandığı anlam farklıdır. Bazı mekânlara yüklenen anlamlar daha kutsaldır. Kutsal mekân, kutsal sayılan, ziyaret edilen, saygı duyulan ve keramet beklenen mekânlardır (Uygur, 2020: 132). Bu mekânlara yüklenen anlam hem dünyevi hem de ahiri bir özelliktedir. Burada önemli bir unsur ise duygudur. Mekân ya da özelde kutsal mekân olarak adlandırılan her bir olgu insanların oraya hissettikleri duygu ile de ilişkilidir. Toplumsallaşma sürecinde mekân ile o mekâna hissedilen duygu arasında hep bir bağ vardır. Zamanla mekân ile olan duygusal ilişki ya daha da sıkı bir hal alır ya da giderek o duygu hissi kaybolur. Burada mekândaki değişimlerde önemli olmakla birlikte duygunun toplumsal yönü de etkilidir. Duygu kavramı biyolojik, nörofizyolojik, psikodinamik, yapısal işlevselci, bilişsel ve sosyo-kültürel gibi çeşitli kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bu araştırma kapsamında duygunun sosyo-kültürel kuram açıklaması yakındır ve bu kuram duyguyu toplumsal söylemin kalıbı olarak değerlendirmektedir (Yıldız, 2007: 132).

Mekânın tek bir boyuttan toplumsal bir boyuta geçmesi ve yüklenen anlamlara göre isim alması uzun bir serüvenin sonucudur. Bu araştırma açısından mekân ele alındığında mekânın toplumsallığı, mekâna yüklenen anlam ve kutsal mekân kavramları önem kazanmaktadır. Mekân ile olan ilişki toplumun hafızasını şekillendirmekte ve afet gibi mekân üzerinde yıkıcı etkiler bırakan bu tür olaylar hem mekânı hem de hafızayı kapsayıcı ve şekillendirici bir işlev üstlenmektedir.

2.3.Anımsatıcı Topluluklar/Hafıza Grupları

Hafızanın toplumsal düzeyde olduğunu belirten öznel arası yaklaşım ve toplumsal hafıza kuramına katkı sunacak olan “anımsatıcı topluluklar” kavramı hatırlamanın ve unutmanın nasıl gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Anımsatıcı topluluklarda sosyalleşme süreci aktif bir rol oynar ve bu sosyalleşme sürecinde neyin hatırlatılacağına ve neyin unutturulacağına bu topluluklar karar verir. Bu topluluklar aile, etnik grup ve ulus gibi yapılar olmakla birlikte bir şehir de olabilmektedir. Bu gruplar geçmişin ne kadar geriye gidebileceğini, hangi olayların başlangıç olarak seçilebileceğine karar vermektedir. Gruba yeni katılanlar içinde geçmiş yeni üyelere tanıtılır ve anlatılan geçmişle özdeşleşmeleri beklenmektedir. Zarubavel (1997: 87) bu durumu, genellikle oldukça zımnen gerçekleşen ince bir süreçtir; örneğin paylaşılan bir deneyimi anlatan bir aile üyesini dinlemek, kişiye

neyin akılda kalıcı olduğunu ve gerçekte neyin unutulabileceğini dolaylı olarak öğretir, ifadeleriyle açıklamaktadır (Misztal, 2003: 15- 16).

Aile, hatıraların inşa ve aktarım sürecinde önemli rol oynayan bir anımsatıcı gruptur. Kuşaklar boyunca aile birliğinin simgesi olarak paylaşılan aile anlatısının içeriği aile geleneklerinin sınırlarını ve duyguları yeniden üretir. Eski mektuplarda, fotoğraflarda ve aile irfanında nesnelleştirilen bu anılar geçmiş olaylarla birlikte hatırlandıkça veya birlikte ezberlendiğinden aile sohbetleri yoluyla sürdürülür (Billig, 1990). Aile hatıralarının somut hali olarak görülebilen fotoğraflar üzerinden görsel olarak da hafıza aktarımı gerçekleştirilir. Fotoğraflara bakarak geçmişteki yaşantıların nasıl olduğu ve neler yaşandığı, ne tür giyinildiği, nasıl bir mekânda buldukları daha net bir şekilde görülmektedir. Becker (2016) fotoğrafların, pek aşına olmadığımız bir şekilde de olsa bize onların anlamlarını açıklayan sosyolojik bir metinle çevrildiğini ifade eder (s: 259). Middleton ve Edwards'ın 1988 yılında yaptığı çalışmada ailelerin fotoğraflardan bahsederek toplu olarak geçmiş olayları nasıl hatırladıklarını araştırarak bu süreci örneklendirmişlerdir. Daha yakın bir çalışma olarak Erkonan'ın 2014 yılında aile fotoğrafları üzerine yaptığı çalışmada aile fotoğrafları ve bu fotoğraflar üzerinden üretilen söylemlerin bir aile geçmişini oluşturduğu ve ailenin hatırlaması ve hatırlanması için önemli bir araç olmasının yanında ideal bir aile imgesi ve belleği kurgulamak gibi işlevleri de bulunduğu ortaya konulmuştur.

Anımsatıcı topluluklardan biri olan ailenin hafıza aktarımındaki rolünü depremi yaşayanların çocuklarına ve/veya torunlarına anlatılarında görmek mümkündür. Deprem yaşantılarının bir sonraki kuşağa nasıl aktarıldığı ve neler anlatıldığını anlamak için anımsatıcı topluluklar kavramsallaştırması uygundur.

2.4. Hafıza Kurumları

Geçmişin bugüne aktarımında anlatının ve kentsel yapıların yanı sıra özellikle günümüz toplumlarında birtakım kurumlar da aktif rol almaktadır. Eğitim kurumları, müzeler, mahkemeler ve kitle iletişim araçları bu kurumlar arasında sayılmaktadır. Eğitim kurumları, geçmişi doğrudan ya da dolaylı olarak bugüne aktarmakta ve yeniden inşa etmektedir. Devletin toplumsal hafızanın aktarımına müdahalesiyle hafıza bir meşrutiyet aracı olarak kullanılabilir (Misztal, 2003: 19-20).

Bu araştırma kapsamında ele alınan bir diğer hafıza kurumu ise kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçlarının gelişmesinden önce sözlü olarak gerçekleşen iletişim daha dar alanlarda ve genellikle yüz yüze gerçekleşmekteydi. Yazının bulunması ile birlikte daha farklı bir boyut kazanan aktarım kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle daha geniş sınırlara ulaşabilecek boyuta ulaşmıştır. 19. yüzyılın sonunda gelişmeye başlayan yazılı basın ve 20. yüzyılın sonlarında iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle bir izleyici kitlesinin yaratılması medyanın geçmişe dair bilgimizi düzenleme de son derece güçlü bir araç olmasını sağlamıştır. 19. yüzyılda merkezi iletişim aracı olan ve insanlara kendilerini özdeşleştirebilecekleri grupların görüntülerini sağlayan basındır. Basın ortak geçmişi, görüntülerin ve sözcüklerin tekrarını sürekli vurgulayarak mevcut toplumlara ulusal topluluklara dönüştürerek yerelden ulusa geçişe yardımcı olmuştur (Anderson, 1983). Bu süreçte gazeteler önemli bir hafıza aktarıcısı konumundadır. Gazetelerde yer alan haberler ve görseller hafıza ve bilgi aktarımını gerçekleştirmektedir. Bu araştırma kapsamında 1939 ve 1992 depremlerine yönelik gazetelerde yer alan haber ve görseller üzerinden hafızanın nasıl aktarıldığının analizi noktasında aracı bir işlev üstlenmektedir.

2.5. Kuşak Hafızası

Hafızanın inşası ve aktarımında önemli olan kavramlardan bir diğeri de kuşaktır. Belli bir kuşağa ait olan hafıza yukarıda ifade edilmeye çalışılan anımsatıcı topluluklar, hafıza kurumları unsurlarıyla bir sonraki kuşağa aktarılmaktadır. Anımsatıcı topluluklar ile kuşak hafızası kavramları benzer görünmekle birlikte farklı anlamlara sahiptir. Anımsatıcı topluluklar aile gibi daha dar kapsamlı ya da etnik grup gibi daha geniş kapsamlı bir topluluğa işaret eder. Ancak kuşak hafızası kavramı, aynı olayı, çağı, durumu yaşayanlara odaklanır ve aynılık durumu önemlidir. Marias (1970) yaptığı kuşak formülasyonunda, tarihsel yöntemle dayanarak ve teoriyi İbn Haldun'un 14. yüzyıl yazılarına kadar takip ederken felsefi, edebi ve sosyolojik iç görüleri içerir. Kuşağı, otantik tarihsel kronolojinin somut birimi olarak gören Marias, o zamanki dünyanın yapısını da bilmemiz gerektiğinden onun yalnızca biyolojik veya biyografik bilgiden fazlasını gerektirdiğini vurgular (Marias, 1970: 101, akt. Misztal, 2003: 83-84). Belirli bir kuşağın tarihi, yaşantıları, değerleri, gelenekleri o kuşağın hafızasını oluşturmaktadır. Halbwachs (2018) kuşaklar arasında geçmişin ebeveynler, büyükanneler ve büyükbabalar aracılığıyla aktarılmasını sağlayan ve bireysel deneyimin sınırlarının ötesine geçen canlı bir bağ olduğunu önerir. Bu bakış

açısı anımsatıcı topluluklar ve kuşak hafızası kavramsallaştırmasını birbirine eklelemektedir.

Kuşak kavramına daha çok sosyolojik bir perspektifle yaklaşan isim Karl Mannheim olmuştur. Sosyolojik açıdan kuşaklar arası konumu paylaşmak için bir bireyin aynı tarihsel ve kültürel bağlamda doğması ve biçimlendirici yetişkinlik yıllarında meydana gelen deneyimlere maruz kalması gerektiğinde Mannheim ısrar eder (Misztal, 2003: 84). Her kuşağın farklı yaşantıları, farklı deneyimleri kolektif hafızalarını da farklı şekilde oluşturmaktadır. Mannheim, aynı kuşağa ait olmanın ancak aynı tarihsel ve toplumsal koşullara katılımı içerdiğinde sosyolojik olarak daha anlamlı hale geldiğini düşünüyordu (Misztal, 2003: 85). Bu açıdan kuşak kavramına bakıldığında aynı olayı, dönemi ya da koşulları yaşayanların bir kuşak oluşturduğu anlaşılmaktadır. Funkestein ise ortak bir olayı yaşamış kişilerin anılarının bir olmadığını, her biri için somut bir hatıra, farklı çağrışımlar ve duygular uyandırdığını savunmaktadır (1993: 4).

Kuşak hafızasının oluşumunda “otobiyografik bellek” kavramı etkilidir. Bir kuşağın üyelerin daha çok hangi dönemi hatırladıkları kuşağın hafızasına dair ipuçları vermektedir. Kişisel anıların yaşam boyu hatırlanmasında üç tip özellik vardır; çocukluk amnezisi, anı tümseği ve yakınlık etkisi. Çocukluk amnezisi, genellikle yaşamın ilk yıllarından neredeyse hiç anı hatırlamamasıdır; anı tümseği, özellikle geç ergenlik ve genç yetişkinlik döneminden (16-30 yaş arası) daha çok anı hatırlanmasıdır. Yakınlık etkisi ise yaşamın son dönemlerinin ya da yakın zamanların daha çok hatırlanmasıdır (Ece, 2018: 89). Kuşak hafızası daha çok anı tümseği ile ilişkilidir. Mannheim, ergenliğin ve erken yetişkinliğin dünya hakkında daha geniş bilgi edinmeye en benzersiz bir şekilde açık olan yaşam evreleri olduğu ve daha yaşlı kuşaktan gelenlerin olayları yorumlama olasılığının yüksek olduğunu ifade etmiştir (Misztal, 2003: 87).

Otobiyografik hafızanın diğer insanlarla paylaşılması kuşak kimliklerinin temelini oluşturur. Böylelikle kuşak hafızası insanların hem bireysel hem de toplumsal düzeyde belirli bir sosyal kimliğe sahip olmasını sağlar. Daha çok hatırlanan anılar kuşak hafızasını ve kuşak kimliğini şekillendirir. Eyerman ve Turner’ın (1998) ifadesiyle kuşak kimlikleri kolektif hafızalar tarafından sürdürülen ve dışlama ritüelleri, kolektif kaynaklara erişim yoluyla kontrol tarafından zorlanan bir dizi somutlaşmış uygulama, zevk, tutum, tercih ve eğilim sağlayan kuşak kültürlerinden inşa edilir. Eyerman ve Turner (1998: 91), kuşak kavramına Mannheim’den farklı olarak yaklaşır ve kuşağı, ortak bir alışkanlığı paylaşan

insanlardan oluşan bir ‘kohort’ olarak tanımlanmaktadır. Kolektif bir kültürü ve habitusu paylaşmak bir kuşağın üyelerine sınırlı bir süre boyunca kohortu bütünleştirmeye hizmet eden kolektif hafıza sağlar. Bourdieu (Akt. Misztal, 2003: 88-89) “habitus” kavramını, nesnel yapılar ve koşullar tarafından üretilen ancak aynı zamanda bu yapıları üretme yeteneğine sahip, kalıcı bir eylemde bulunma eğilimleri sistemi, olarak tanımlanmaktadır. Sosyal failerin sosyal dünyaya ilişkin pratik bilgilerinde uyguladıkları bilişsel yapılardan oluşan habitus, bireylerin dünyayı görme ve onun içinde hareket etme şeklini düzenler. Bourdieu kuşak kavramını Mannheim ile aynı anlamda nadiren kullanmaktadır. Bourdieu kuşak kavramını üç şekilde analiz eder; ilk olarak ailesel kuşaklara yani aile içinde eğitimin daha çok gerçekleştiği ebeveyn/ çocuk eksenine atıfta bulunur. İkinci olarak daha kolektif bir yapıdadır ve kuşak aynı zamanda veya belirli bir dönemde doğan bir grup insandan oluşur ve son olarak altta yatan fikrin kolektif kimliği ve paylaşılan deneyimler tarafından yaratılan “biz” hissini vurgulamak için sosyal kuşaklar kavramsallaştırmasını yapar (Purhonen, 2016: 4). Bu araştırma açısından Bourdieu’nun kuşak kavramsallaştırmasının üçüncü biçimi uygundur.

Kuşak hafızası, belli bir dönemde yaşanmışlıkları, olayların kolektif hafıza içerisinde üretilmesi ve aktarılmasına atıf yapmaktadır. Bu noktada gelenek kavramı da dikkat çekmektedir. Gelenekler, bir grup içindeki kültürel mirasın toplumsal aktarımına atıfta bulunurken ve dolayısıyla Halbwachs’ın kolektif bellek kavramına benzer bir şekilde paylaşılan deneyimlerin doğrudan paylaşılan anıları ima ettiğini varsaymadan gruplar ve onların ilgili anıları arasındaki bağlantıların karmaşıklığını kavramamıza izin verir (Misztal, 2003: 90). Gelenekler toplumsal hafızanın aktarımında önemlidir ve Jan Assmann’ın (2018) “kültürel bellek” kavramsallaştırması bu açıdan değerlidir.

Kültürel bellek büyük ölçüde grup içinde anlamlı olarak kabul edilen şeylerle özdeş olup, gelenek ve iletişimden beslenmektedir (Assmann, 2018: 29). Assmann için önemli olan toplumu birbirine bağlayıcı rol üstlenen kültürün aktarılma araçlarıdır. Bu nedenle de kültürel belleği analiz ederken, “ritüel bağdaşıklık” ve “metinsel bağdaşıklık” kavramlarını kullanmaktadır. Kültürün aktarımı için tekrarlama ve canlandırmayı önemli bir unsur olarak gören Assmann, yazıya geçiş ile tekrarlamanın üstünlüğünden canlandırmanın üstünlüğüne geçildiğini düşünmektedir. Tekrarlamanın olması için ritüeller, ayinler, törenler önemlidir ve yazı ile birlikte bunların işlevinde azalmalar olmuş ve yorumlayıcı okuma işlevi ağırlık kazanmıştır. Ritüel bağdaşıklık tekrarlama, taklit etmeye ve saklama

eylemine yöneliktir ve sözlü geleneğe ait bir olgudur. Metinsel bağdaşıklık ise yazılı geleneğe ait olup canlandırma, anlama ve yorumlayıcı okumaya yöneliktir (Assmann, 2018).

Ancak toplum dağıldığında ya da bireyler öldüğünde hafızada yok olmaya mahkumdur diye düşünerek kültürel bellek kuramını geliştiren Assmann, kuşaklar arası aktarımın önemli olduğunu vurgulamıştır (Assmann, 2018). Assmann (2018) kültürel belleğin toplumsal olarak bir toplumun ortak deneyimi ile elde edilen bilgi ve birikimi içine aldığını ve biyolojik olarak aktarılamayacağını ifade eder. Bu nedenle elde edilen bu bilgi ve deneyimin gelecek nesillere aktarılması için kültürel belleğin canlı olması gerekir ve bunun içinde ritüeller önemli bir görev üstlenmektedir. Bir toplumdaki düğünler, bayramlar, törenler tekrarlamaya dayalı olarak, öğretmenler, şamanlar, rahipler, yazarlar ise özel olarak kültürel belleğin aktarıcısıdır. Kültürel bellek ritüellerin yanı sıra anıtlar, mezar taşları, tapınaklar, idoller gibi sadece amaca yönelik olmayan aynı zamanda bir anlam içeren semboller ve temsiliyetler gibi unsurlarda kültürel belleğin içerisine dâhil edilebilir (Assmann, 2018). Kültürel bellek sözlü dönemi de içinde barındırdığından ağıtlar, şiirler, destanlar da bu bellek içine eklenebilir. Genel olarak bakıldığında kültürel bellek tamamen topluma aittir ve toplumun deneyimleri ve yaşadıkları üzerine inşa edilir.

Kuşak hafızası, otobiyografik hafıza ve kültürel hafıza bir toplumun yaşadıklarını, deneyimlerini bir sonraki nesle aktarmasına vurgu yapmaktadır. Yaşanılan depreme karşı oluşturulan kolektif pratiklerle bir deprem kuşağı hafızası oluşturulur. Bu kuşak hafızası kendilerinden sonraki nesillere de aktarılır. Depremzedelerin depreme dair kendi deneyimleri otobiyografik hafızaları kapsamında geleceğe aktarılırken depreme yönelik nesnel yapılar, anma, ritüel gibi uygulamalar, sözlü ya da yazılı unsurlar ise kültürel hafıza aracılığıyla geleceğe aktarılmaktadır.

2.6. Mekânı Sahiplenme

Hafızanın inşa sürecinde mekân etkili ve önemlidir. Yaşantıların şekil bulabilmesi için gerekli olan mekân aynı zamanda yaşantıları daha canlı ve somut kılmaktadır. Sahiplenme kavramı Lefebvre'e ait bir kavramdır ve bir grubun ihtiyaç ve olasılıkları için dönüştürülmüş doğal bir mekânı benimsemesi olarak ifade edilebilir (Lefebvre, 2014: 183). Mekân ile kurulan sahiplenici bağ, mekânın hareketliliğine, kullanım biçimine göre değişmektedir. Mekân değiştiğinde sahiplenme yenilenir ve önceki halini sahiplenme ve

sonraki halini sahiplenme biçimleri farklılık göstermektedir. Sahiplenme, bir zamanı ve zamanları, bir ritmi ya da ritimleri, sembolleri ve bir pratiği gerektirir (Lefebvre, 2014: 359). Mekânı sahiplenme bir açıdan o mekâna olan bağlılıkla ilişkilidir ve duygusal olarak bir yere bağlılık, güven duyma o yeri ya da mekânı yaşanan bir yer haline getirir (Arslan, 2009).

Sahiplenme kavramı ‘mülkiyet’ ve ‘yön değiştirme’ kavramı ile karıştırılabilir ancak farklıdır. Mülkiyet kişinin mekân üzerinde hâkimiyet kurması olarak görülebilir ve Marx için mülkiyet ile sahiplenme kavramları iki zıt kavramdır. Marx temelde insanın kendisini aramaktadır ve bu kendilik emek ve dildir. Maddi doğaya egemen olan emek ve teknikler, sadece insanın ihtiyaçları için doğaya sahip olurlar ve onu kullanıma göre dönüştürürler (Lefebvre, 2014: 183). Böylelikle sahiplenmeden değil bir mülkiyetten, tahakküm kurmaktan bahsedilmiş olur. Yön değiştirme kavramı ise mekânın geçirdiği değişime atıfta bulunan bir kavramdır. Mekân olduğu biçimden farklı bir biçime geçtiğinde o mekân yeniden sahiplenir. Boş duran bir mekânın yeniden inşası veya tadilat edildikten sonraki halinin sahiplenilmesi farklıdır (Lefebvre, 2014: 185).

Lefebvre’in mekân üçlemesi kavramsallaştırması sahiplenme ile ilişkilidir. Tasarlanan mekân, mekânın yeniden planlanması ve inşa edilmesidir. Bu yeniden inşa sürecinde yani tasarlanan mekânda sahiplenme, yaşanan mekân olarak algılanması ile oluşmaktadır. Yaşanan mekân, oturanların, kullananların mekânıdır. Bu durumda bir anlamda sahiplenmeyi meydana getirmektedir.

Kentsel bellek, mekânın deneyimlenmesiyle oluşan bir tür kolektif bellektir. Bilgin (2013) *Tarih ve Kolektif Bellek* isimli eserinde mekân ve bireyin arasındaki deneyim ilişkisinin aidiyeti oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle bireylerin kendilerini kentlerin bir parçası olarak hissetmesinde kentsel bellek önemli bir aktördür. Kentsel belleğini korunması ile toplumların kendilerini kente ait hissetmeleri, kenti sahiplenmeleri arasında doğrusal bir ilişki vardır. Bir anlamda kentsel bellek kentin tarihi, yaşanmışlıkları ile bugün arasında bir bağ oluşturmaktadır. Pierre Nora, kentin biçimlenişinde geçmişin izlerinin etkilerini incelediği *Hafıza Mekanları* eserinde modern toplumların geçmişe yönelik hafızalarında zayıflık olduğu için ancak bugün içerisinde yeniden kurarak anlamlandırır ki bunu Nora “hafıza mekanları” kavramı ile analiz etmeye çalışır (Nora, 2006).

Kentsel bellek deneyimlerin oluşturduğu bir hafıza deposudur ve zihinsel bir inşa sürecidir. Bu belleğin inşasında değişik parametreler vardır ve bunlar “kentsel bellek bileşenleri” olarak tanımlanabilir. Kentsel bellek bileşenlerinde deneyimin alanı, “kentsel mekân” ve “mimari mekân” olarak iki şekilde oluşur. Kentsel mekân denildiğinde sokaklar, kaldırımlar, meydanlar gibi fiziksel unsurlardan bahsedilirken mimari mekân denildiğinde kentteki yapılar kastedilmektedir. Bu deneyim alanları kentlerin yaşadığı dönemleri, savaşları, göçleri, değişimleri, afetlerin izlerini taşımaktadır (Tefek, 2020).

Mekânlar, belirli bir topluma özgü yapılar olmanın yanı sıra alışkanlıkları, ritüelleri de içinde barındırır. Kültürel yapının oluşturduğu ritüeller mekânın bireysel deneyimler üzerinden benimsenmesini sağlar. Böylelikle Bilgin’in (2013) ifade ettiği bir aidiyetlik oluşur. Bunun oluşabilmesi için de bir algılama süreci gereklidir ve bireyler, algılama sayesinde mekânı anlamlandırabilir. Bireyin mekânı algılama biçimleri (renk, doku, ses vb.) çoklu duyuşsal algılar ile gerçekleşir ve birey böylelikle etrafındaki mekân hakkında bilgi edinir ve bir anlam yükler. Mekâna yüklenen bu anlam hafıza kayıt altına alınır. Kentsel belleğin inşa sürecinde algılama, deneyim ve anlam yükleme önemli unsurlardır (Mutlu, 2020).

Bu araştırma açısından kavrama yaklaşıldığında afet sonrasında depremzedelerin evlerine, kentlerine olan bağlılık ve sahiplenme, deprem riskini nasıl algıladıkları ve mekân hafızasının inşası noktasında işlevseldir. Deprem sonrasında geçici konutlara ve çadırlardan başka bir kente gitme durumuna kadar geniş bir yelpazede olan afet sonrası süreçte insanların düşünceleri, eylemleri “mekânı sahiplenme” kavramsallaştırmasıyla anlamlı hale gelmektedir.

2.7. Afetler ve Toplumsal Afet

İnsanların yaşadıkları coğrafyaya göre etkisi altında bulunduğu afet çeşidi değişmekle birlikte içinde bulunduğumuz pandemi süreciyle birlikte her insan artık bir şekilde afetlerden etkilenmektedir. Afet kavramı artık gündelik yaşamda daha sık kullanılan bir kelime olarak ele alınabilir ve insanın doğayla olan ilişkisini bir kez daha gözden geçirmesi gerektiği konusunda önemli bir neden olarak düşünülebilir.

Afetler tarih boyunca toplumlar üzerinde etkili olmuş ve insanlar yaşadıkları afetlerin sebepleri üzerine düşünmüşlerdir. Geçmişten bugüne afetlerin sebeplerini açıklama şekilleri genel olarak üç aşamadan geçmiştir. İlk olarak “Tanrı”, afetlerin gerçekleşme sebebi olarak

görülyordu ve afetler “Tanrı’nın işleri” şeklinde yorumlanırdı. İkincisi neden “doğa”, Aydınlanma ile birlikte sekülerleşmenin toplumda yaygınlaşmasıyla afetler daha bilimsel verilerle açıklanmaya çalışılmış ve doğa etkin bir neden olarak görülmüştür. Üçüncüsü neden ise “insan”, doğaya hâkim olma düşüncesiyle yoğrulmuş modernizm ve sanayileşmenin sonuçlarıyla afetlerin oluşumunda insan faktörü ağırlık kazanmıştır (Furedi, 2007: 483). Günümüzde afetlerin sebeplerini açıklamada bu üç unsur hala önemini korumaktadır.

Doğa insanlara kucağını açmış, varlığını devam ettirmek için insanlara olanaklar sağlamış ve bazen de afetlerle kendini hatırlatmış ve hatırlatmaya da devam etmektedir. Doğal afet, fiziksel, ekonomik, sosyal kayıplara yol açan, günlük işleyişi bozarak toplulukları etkileyen ve engellenmesi mümkün olmayan doğal veya insan yapısı kökenli olaylardır (Uzunçubuk, 2009: 19). Yaşanılan afetler birçok can ve mal kaybına neden olmakta ve telafisi olmayan sonuçlar doğurmaktadır. Afetlerin ne zaman gerçekleşeceği ve ne kadar süreceği bilinmemektedir ve afet esnasında insanlar büyük panik yaşayıp ne yapacaklarını şaşırmakta ve afeti engelleyememektedir.

Afetlerin incelenmesi türlere ayrılarak yapılmıştır. Kaynağına göre afetler, türüne göre afetler, sürece göre afetler ve mekâna göre afetler şeklinde ayrıma gidilmiştir. Kaynağına göre afetler genel olarak doğa kaynaklı ve insan kaynaklı afetler olarak iki boyutta ele alınsa da bu başlık altına hayvan kaynaklı afetler ve teknoloji kaynaklı afetler de eklenmiştir. Türüne göre afetler daha geniş tutulmuş ve ekolojik afet, jeolojik ve jeomorfolojik afet, klimatolojik afet, meteorolojik afet, biyolojik afet ve böcek istilaları, sosyal afetler olarak ele alınmıştır. Sürece göre afetler ise ani gelişen, yavaş gelişen ve ikincil afetlerdir. Son kaynak türü olarak mekâna göre afetler ise bölgesel ve küresel olmak üzere iki boyutta gerçekleşir (Can, 2020: 46-57). Anlaşılacağı üzere tek bir afet türü bile birçok başlık altında ele alınabilir. Örneğin deprem, doğa kaynaklı, jeolojik ve ani gelişen bir afettir. Tam da bu noktada Quarantelli’nin düşünceleri anlam kazanmaktadır. Quarantelli, 1990’lı yıllardan bu yana afet kavramının ve buna bağlı olarak afet çalışmalarının değişmeye başladığını belirtir. Çünkü doğal ya da geleneksel afet türlerine ek olarak yeni afet türleri ortaya çıktığı gibi bazı afet türlerinin birbirini tetiklemesiyle de aynı anda birden fazla afet yaşanmaktadır (Quarantelli, 2007: 40 akt. Can, 2020: 26).

Afet kavramının birçok tanımı olmakla birlikte bu kavrama yönelik çeşitli bakış açıları da bulunmaktadır. Alexander’a göre afet araştırmalarında altı temel yaklaşım

bulunmaktadır; antropolojik yaklaşım, sosyolojik yaklaşım, coğrafi yaklaşım, gelişme çalışmaları, teknik yaklaşım ve afet tedavi yaklaşımıdır (Yılmaz, 2021: 196). Afetlere olan sosyolojik bakış açısının kurucu öncüleri olarak Russell R. Dynes, Enrico Quarantelli, Dennis S. Mileti ve Thomas Drabek kabul edilmekte ve afetlerin toplumsal boyutlarına dikkat çekilmektedir. Sosyolojik yaklaşım, temelde kırılganlık ve afetlerin insan davranışları üzerindeki etkileri ve afetlerin toplumun ve örgütlenmelerin işleyişindeki etkileri üzerine odaklanmaktadır (Nasreen, 2004: 23 akt. Yılmaz 2021: 196).

Afetlere çok boyutlu bakılması gerektiğini belirten Quarantelli'ye göre sosyoloji ancak "sosyal yapı" ve "sosyal sistem" kavramlarının kılavuzluğunda afetleri bütünsel bir şekilde ele alabilir. Bu açıdan Quarantelli, afetleri sosyolojik açıdan analiz edebilecek yetkinliğin Durkheim sosyolojisinde olduğunu vurgular (Can, 2020: 26). Böylelikle afet sosyolojisi içindeki teori oluşturma sorunu da çözülmüş olur ve afetlere karşı çoklu bir bakış açısını da genişletmiştir.

Afetlerin sosyoloji açısından incelenmesinde OECD raporunda belirtilen husus da önemlidir. OECD raporunda afetin etkileri dört ana başlıkta toplanmıştır. Biyolojik-yaşamsal etki; afetlerden dolayı hayatını kaybeden, yaralanan ve zarar görenler. Fiziksel etki; konut, alt yapı, tarım ve yaşam hattı sistemleri gibi fiziksel hasarlar. Ekonomik etki; mali ve ekonomik kayıplar ve son olarak sosyolojik etki ise parçalanmış aileler, yetimler, borçluluk, eğitim fırsatlarının kaybı ve hayatta kalanların yaşadıkları travmalar gibi sosyal sonuçlar olarak ele alınmıştır (Can, 2020: 27). Sonuç olarak yaşanan afetler hangi kaynaktan oluşmuş olursa olsun, kısa sürede gerçekleşmiş olsa da toplumları, insanları uzun süreçlerde etkilemektedir. Toplumları ekonomik, sosyal, sağlık ve politik açıdan etkisi altına almaktadır. Ancak küresel bir durum olan afetlerin yerel özellikleri farklılık gösterebilmektedir. Gerçekleşen her felaket gerçekleştiği alanı farklı şekillerde etkilemektedir. Örneğin Japonya'da gerçekleşen depremlerin verdiği zarar ile Türkiye'de gerçekleşen depremlerin verdiği zarar farklılık göstermektedir. Türkiye özelinde gerçekleşen her afet farklı şekillerde gerçekleşirse de etkisi değişiklik göstermektedir.

Bu bölümde araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinden bahsedilmiştir. Toplumsal hafıza ve afet kavramları, araştırmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Bireysel bir alan olarak görülen hafıza, süreç içerisinde toplumsal bir boyut kazanmıştır. Bireysel ve toplumsal hafızayı bir bütün olarak gören sosyolojik yaklaşım, afet çalışmalarında önemlidir. Çünkü bir afetin toplumsal boyutu incelenirken iki hafıza türünden de

yararlanılır ve toplumsal boyutu öğrenilmeye çalışılırken bireysel hafızadan da faydalanılır. Afet ve hafıza kavramları genel olarak bakıldığında tekil bir kavram olarak algılanmakla birlikte toplumsal yönleri oldukça önemlidir. Her iki kavram bu bölüm içerisinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde araştırmada kullanılan kavram setleri de açıklanmıştır. “Anımsatıcı topluluklar”, “hafıza kurumları”, “kuşak hafızası” ve “yere bağlılık” kavram setleri bu araştırmada bir afet türü olarak depremin toplumsal hafızayı nasıl şekillendirdiğini analiz etme sürecinde kullanılmıştır.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Metodoloji bir araştırmanın ana iskeletini oluşturmaktadır. Bir çalışmanın bilimsel bir boyut kazanabilmesi için metodoloji önemlidir. Bu kısımda çalışmanın metodolojisi, araştırma sahası, araştırmada kullanılan veri toplama tekniklerinden, verilerin nasıl analiz edildiğinde, son olarak da araştırmanın sınırlılıklarından ve etik konusundan bahsedilecektir.

3.1.Araştırma Yaklaşımının Doğası

Depremin kent hafızasını nasıl şekillendirdiğini öğrenmek amacıyla yapılan bu araştırmada nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma yaklaşımı sosyal bilimlerde yaygınlıkla kullanılır. Sosyal bilimlerde her kavramın açıklanmasında olduğu gibi nitel araştırmanın tek bir tanımı yoktur. Bunun nedeni “nitel araştırma” kavramının bir şemsiye kavram olarak kullanılmasından ve bu şemsiye altında yer alabilecek birçok kavramın değişik disiplinlerle yakından ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. “Etnografi”, “durumsal araştırma”, “yorumlayıcı araştırma”, “eylem araştırması”, “doğal araştırma”, “betimsel araştırma”, “kuram geliştirme”, “içerik analizi” bu kavramlardan sadece birkaç tanesidir. Tüm bu kavramlar araştırma deseni ve analiz teknikleri açısından birbirlerine benzer yapılara sahip olduğu için, “nitel araştırma” bu kavramları içine alan genel bir kavram olarak kabul edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 18).

Nitel araştırmanın “yapılandırılmış kuralları” ve “sınırları belirli bir araştırma planına sahip olmayışı ve araştırma sorusunu oluşturan kavramsal temelin esnekliği” iki temel özelliğidir. Nitel araştırma, çeşitli kombinasyonları içinde barındıran bir araştırma yönteminin seçilmesi anlamına geldiği gibi kendi başına bir araştırma yöntemi olarak da kullanılmaktadır (Kümbetoğlu, 2005: 37-38). Nitel veriler, gerçek olayları belgelemeyi, insanların (kelimelerle, jestlerle ve tonlamayla) söylediklerini kaydetmeyi, belirli davranışları gözlemlemeyi, yazılı belgeleri araştırmayı veya görsel imgeleri incelemeyi gerektirir (Neuman, 2016: 233). Nitel araştırma sosyal bilimlerde kendine geniş yer bulan bir tekniktir ve bazı araştırmalarda nicel araştırma

ile birlikte kullanılmakla birlikte sadece nitel araştırmanın kullanıldığı çalışmalar da bulunmaktadır.

Nitel araştırmada en çok kullanılan üç adet veri toplama yöntemi vardır. Bunlar “görüşme”, “gözlem” ve “doküman inceleme”dir. Görüşme, sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Briggs (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2000: 92) görüşmenin, sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda kullanılan en yaygın veri toplama yöntemi olduğunu savunmakta ve bu durumun görüşme yönteminin; bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikâyetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etme de oldukça etkili bir yöntem olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Nitel araştırmaların temel karakteristiğinin, araştırma öznelerinin bakış açılarını ve anlam dünyalarını ortaya koyma, dünyayı araştırma öznelerinin gözleriyle görmedir ve bu bağlamda nitel araştırmalarda kullanılan görüşme tekniğinin belirleyici özelliği de görüşülen kişilerin bakış açılarını ortaya çıkarma olmaktadır (Kuş, 2003: 87).

Son veri toplama tekniği ise doküman incelemesidir. Nitel araştırmalarda görüşme ve gözlem tekniğinin kullanılmadığı durumlarda veya gözlem ve görüşme yöntemlerinin yanı sıra veri çeşitliliği sağlamak amacıyla da bu yöntem kullanılır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 140). Yapılan araştırmanın konusu, içeriği ve araştırma problemine bağlı olarak dokümanlar çeşitlenir. Kimi çalışmalarda mektuplar, kitaplar, raporlar gibi yazılı materyaller incelenirken kimi çalışmalarda fotoğraflar, ses kayıtları da dâhil edilir. Kullanılan bu üç veri toplama yöntemi nitel araştırmacılar için oldukça önemlidir ve yapılan çalışmanın kapsamına ve amacına yönelik avantajları ile katkı sunmaktadır. Nitel araştırmanın anlamaya dayalı olması bu araştırma için uygun bir yöntemdir.

3.2. Araştırma Sahasının Tanıtımı

Çalışmanın sahası olarak Erzincan kent merkezi seçilmiştir. Tarihinde birçok deprem yaşamakla birlikte özellikle 1939 ve 1992 depremleri şehri neredeyse yerle bir etmiştir. İki önemli deprem yaşamış Erzincan kenti, bu araştırma için uygun bir saha olarak görülmüştür.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde yer alan Erzincan ilinin doğusunda Erzurum, güneyde Tunceli, güneydoğuda Bingöl, güneybatıda Elâzığ-Malatya, batıda Sivas, kuzeybatıda Giresun, kuzeyde Gümüşhane ve Bayburt illeri bulunmaktadır. Erzincan Fırat nehri kollarından Karasu ile doğu batı doğrultusunda geçilen Kars'tan gelen demiryolu ile Sivas- Erzurum ve Trabzon-Malatya'dan gelen karayollarının düğümlendiği bir noktadır (Çuhadaroğlu, F, vd., 1992: 13).

27 Aralık 1939 tarihinde meydana gelen deprem kenti yerle bir etmiş ve kentin o dönemki yerleşim yeri “yasaklı bölge” ilan edilip kent daha kuzeye taşınmıştır. “Yasak kent” olarak adlandırılan bölgeye halkın gitmesi yasaklanmış ancak yine de halk o günün şartlarında o bölgeye barakalar inşa etmiştir. O dönemki isimleriyle İstasyon Mahallesi, Beybağı Mahallesi olarak adlandırılan mahallelerde bugün yerleşim bulunmamaktadır. Ayrıca Kızılay tarafından inşa edilen evlerin oluşturduğu mahalle Kızılay Mahallesi olarak isimlendirilmiştir. Çarşı Mahallesi, Taksim Mahallesi gibi mahalleler de 1939 depreminde inşa edilen mahallelerdir ve bu çalışma kapsamında araştırma sahasını teşkil etmektedir. Ayrıca yine 1939 depreminde oldukça önemli işlevler üstelenen Tren Garı, 1939 depremine atıfla yapılan İsmet İnönü Anıtı ve deprem şehitleri anıtları bu çalışma kapsamında incelenen sahayı oluşturmuştur.

3.3. Sahaya Erişim

Çalışma sahası olarak belirlenen Erzincan kenti kendi memleketim olmasından dolayı sahaya erişme noktasında çok sorun yaşamadım. Sahada ilk olarak 1939 depreminde geçici olarak kurulan mahalleleri ziyaret ederek ve görüşme yaparak araştırmaya başladım. Mahalle sakinleri ve mahalle muhtarları ile oluşturulan görüşme formu ile görüşmeler gerçekleştirdim ve mahallelerin fotoğrafını çektim. Kızılay ve Halitpaşa mahallelerine görüşme ve ziyaret amaçlı gittiğimde 1939 depreminde inşa edilen müstakil evler (literatürde binaların ismi pavyon ev olarak geçmektedir) yıkılmış ve yerine apartmanların inşaatına başlanmıştı. Bu sebeple de depreme tanıklık etmiş ve çalışmam için görüşme yapmayı planladığım kişilerin oradan taşınmış olması dolayısıyla görüşmeler gerçekleşmemiştir.

Sahada araştırma yapmadan önce Erzincan Valiliği kütüphanesindeki kaynakları kullanarak ve AFAD İl Müdürlüğü ile görüşerek hem 1939 depremine hem

de 1992 depremine yönelik bilgi edindim. Ancak resmi evraklara ulaşma noktasında birtakım engellerle karşılaştım. Kurumlar her iki depreme yönelik resmi evrakların analiz edilmesine sıcak bakmadıkları için sahadan elde edilen verilerde resmi evraklar kullanılmamıştır. Hem Erzincan depremlerine yönelik literatür taramasında hem de mahalleler üzerinden yaptığım incelemeler sonucunda görüşme sorularını yeniden düzenledim. Depreme tanıklık etmiş kişilerin yoğunlukta bulunduğu Erzincan Buğday Meydanı'nda esnaf ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirdim. Daha sonra tanıdıklar vasıtasıyla depremi yaşayanlara ulaşmaya çalıştım ancak bir kısmı Covid-19 pandemisinden dolayı yüz yüze görüşmeyi kabul etmediler. Yüz yüze görüşmeyi kabul etmeyen katılımcılara bir adet görüşme formu göndererek formu doldurmalarını istedim. Bazı katılımcılar da telefon üzerinden görüşme gerçekleştirdim. Telefon ile yapılan görüşmeler katılımcıların istekleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Erzincan kentinin değişik noktalarında (Millet Bahçesi, Yeni Mahalle mahallesi, Ordu Caddesi boyunca yer alan dükkânlar) görüşmeler gerçekleştirdim. Görüşmeler esnasında erkek görüşmecilerle temas kurmak daha kolay oldu ve kadınlar genellikle görüşmek istemediklerini belirttiler. Kadın katılımcıların çoğu görüşme formunu yazılı olarak doldurmayı tercih etti.

Kentte var olan deprem mahalleleri, anıtlar da saha çalışmasına dâhil edilmiştir. Kızılay Mahallesi, Halitpaşa Mahallesi, Çarşı Mahallesi, Taksim Mahallesi, gar binası, İsmet İnönü Anıtı, 1939 deprem şehitleri anıtı ve 1992 deprem şehitleri anıtı kentte depremi hatırlatıcı unsurlar olarak çalışmaya dâhil edilmiş; görüşme formunda bunlara yönelik sorulara yer verilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcılar 30 kadın ve 30 erkek olmak üzere toplamda 60 kişiden oluşmaktadır. Nitel araştırmalarda incelenen konuların genişliğinden dolayı ve görüşme yapılacak insanların sayısı fazla olduğu için sahayı temsil edecek düzeyde örneklem seçilir. Nitel araştırmacılar için incelenecek insanların seçilme biçimini belirleyen temsil güçlerinden çok araştırma konusuyla ilgilidir (Flick, 1998: 41). Bu araştırma sürecinde veri doygunluğa ulaşıldığında görüşmeler bitirilmiştir. Bu çalışmada kullanılan örnekleme yöntemi “amaca yönelik ya da yargıya dayalı örnekleme” yöntemidir. Araştırmaya katılan katılımcıların profilleri ek olarak çalışma sonunda verilmiştir.

3.4. Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Nitel araştırmanın görüşme, gözlem ve doküman analizi olmak üzere üç temel veri toplama yöntemi vardır. Bu çalışmada ise görüşme ve doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır. Özellikle 1992 depremini yaşayan depremzedelerle görüşmeler yapılmıştır. Stewart ve Cash (1985) görüşmeyi, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci olarak tanımlamıştır. Görüşmeler “yapılandırılmış” ve “yapılandırılmamış” olarak iki türlü yapılmaktadır. “Yapılandırılmış görüşme”de amaç, görüşülen bireylerin verdikleri bilgiler arasındaki paralelliği ve farklılığı saptamak ve buna göre karşılaştırmalar yapmaktır (Brannigan, 1985). “Yapılandırılmamış görüşme” de önceden belirlenmiş herhangi bir soru ve doğal olarak yanıtlara ilişkin bir belirti yoktur. Bu durumda araştırmacı, görüşülenle belirli konuları keşfetmeye çalışır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 93). Bu çalışmada yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan diğer bir veri toplama tekniği ise “doküman incelemesi”dir. Doküman incelemesi tekniği araştırmalarda tek bir yöntem olarak kullanılmasının yanı sıra görüşme ve gözlem teknikleri ile birlikte de kullanılmaktadır. Bu çalışmada görüşme ile birlikte ve sahadan elde bilgileri güçlendirmek için kullanılmıştır. Doküman olarak fotoğraflar, ağıtlar, destanlar, mezar taşları yazısı kullanılmıştır. Depreme yönelik yazılan ağıtlar, destanlar incelenmiştir. Depremde hayatını kaybedenlerin mezar taşlarında yazılan maniler ve kısa yazılar da doküman olarak incelemeye değer görülmüştür.

Veri toplama tekniği olarak kullanılan görüşme formlarında yer alan sorulara yönelik genel bir değerlendirme yapmak faydalı olacaktır. “Deprem denildiğinde aklınıza ilk gelen şeyler nelerdir?” sorusu, depreme yönelik ilk olarak neler hatırlandığını ortaya çıkarmaya yöneliktir. Deprem kavramı burada bir anlamda ipucu olarak görülebilir. Erzincan kentinde meydana gelen iki deprem, bireylerin hafızalarında yer edinmiştir. Bu nedenle de görüşme formunda hem 27 Aralık 1939 hem de 13 Mart 1992 depremlerine yönelik sorular yer almaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen kişiler 1992 depremini yaşayanlardır, 1939 depremini yaşayan kişilerin çoğunluğu vefat etmiş, hayatta olanların ise oldukça yaşlı olması görüşmeyi engellemiştir. Görüşülen kişilerin ailelerinin 1939 depremini yaşamış olmalarına

dikkat edilmiştir. Çünkü depreme yönelik yaşantıların, hatıraların bir sonraki kuşağa nasıl aktarıldığı bu araştırma için önem taşımaktadır. 27 Aralık 1939 depremine yönelik olarak iki soru sorulmuştur. İlk olarak “1939 depremine dair bir bilginiz var mı? Varsa nelerdir?” sorusu bu depremi yaşamayanlardaki depreme yönelik bir bilginin olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. İkinci soru olarak “Bu bilgileri nasıl (kimlerden, nerelerden) öğrendiniz?” sorusu ise aktarımın nasıl yapıldığını ortaya çıkarmaya yöneliktir. Kimlerden ve nerelerden öğrenildiği hafızanın aktarımının nasıl oluştuğu ve hangi unsurların etkili olduğunu anlamaya yöneliktir. Aynı şekilde 13 Mart 1992 depremine yönelik olarak iki soru sorulmuş ve bu kez hem bireylerin depreme yönelik hatıraları gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmış hem de depreme yönelik bu hatıraların bir sonraki kuşağa nasıl aktarıldığı öğrenilmeye çalışılmıştır. “1992 Erzincan depremine dair bilgi ve deneyiminiz var mı? Varsa neler hatırlıyorsunuz?” sorusu, bu depremi yaşayan bireylerin neler hatırladıkları, neler yaşadıkları ve o günlere dair nasıl bir hafızası olduğunu anlamaya yöneliktir. Bu hatıra ve yaşantıların kendi çocuklarına veya torunlarına anlatılıp anlatılmadığı ya da neler anlatıldığını öğrenmek amacıyla “Çocuklarınıza / torunlarınıza depreme dair bir şeyler anlatır mısınız?” sorusu sorulmuştur. Buraya kadar ifade edilen soruların genel amacı deprem ve hafıza ilişkisini bireyler ve onların yaşantıları üzerinden anlamaya yöneliktir. Ancak hafıza sadece bireylerin yaşantılarından ve onların anlatımlarından meydana gelmez. Bu hatıraların ve yaşantıların mekâna yansımaları da hafızanın oluşumunda etkilidir. Bu nedenle görüşmelerde deprem ve mekâna yönelik sorular da sorulmuştur.

Kent merkezleri, sosyal hayatın ve akışkanlığın yoğun olduğu mekanlardır. Buralarda insanlar fark etmeseler de görülen nesnelere hafızalarda yerini alır. Bu açıdan ele alındığında “Erzincan kent merkezinde size depremi anımsatan herhangi bir unsur var mı? Varsa belirtiniz.” sorusu, bireylerin aktif olarak kullandığı mekânın hatırlatıcı işlevine odaklanmaktadır. Herhangi bir bina, anıt, park ve benzeri unsurlar hatırlatıcı işlev görmektedir. Bu soruyla bağlantılı olarak da “Erzincan kent merkezinde bir deprem anıtı veya depremi anımsatan bir unsur olmasını ister misiniz? Nedeniyle birlikte belirtiniz” sorusu sorulmuştur. Çünkü Erzincan kent merkezinde depreme yönelik veya depreme bağlantılı bir unsur bulunmamaktadır. Ancak depreme bağlantılı olmasa da yıkılan bir binanın yerine yenisinin inşa edilmesi de bazen hatırlatıcı olmaktadır. Bu nedenle kent merkezinde neyin depremi hatırlattığı ve

özellikle hatırlatıcı bir işlev üstelenen herhangi bir unsurun olmasının bireyler üzerindeki ve hafıza oluşumundaki etkisini anlamak için bu sorular sorulmuştur. Erzincan kentinde her iki depreme yönelik iki anıt bulunmaktadır. Bu anıtlar, toplu mezarlar üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle de bu anıtlar kent merkezinde değil mezarlıklarda yer almaktadır. 1939 depremi anıtı Piri Sami Hazretleri Türbesi'nin kuzey kısmında yer alırken 1992 deprem anıtı Terzi Baba Şehir Mezarlığı'nda yer almaktadır. Terzi Baba Erzincan kenti için önemli bir simadır ve şehir mezarlığında türbesi bulunmaktadır. Bu türbenin etrafında şehir mezarlığı oluşturulmuştur ve Erzincan kentinin tek mezarlığıdır. Terzi Baba Türbesinin yanı sıra birçok alimin de mezarının bulunduğu bu mezarlığa cuma günleri Erzincan Belediyesi tarafından ücretsiz araç kaldırılmakta; halkın hem türbe ve mezar ziyaretlerini yapmaları hem de mezarlıkta yer alan camide cuma namazı kılmaları sağlanmaktadır. Piri Sami Türbesi ise şehir mezarlığının daha kuzeyinde yer almakta ve Terzi Baba Türbesi kadar rağbet görmemekle birlikte oraya da ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Bu türbenin etrafında da mezarlar görülmeye başlanmıştır. Türbenin kuzey kısmında bulunan toplu mezar üzerine 1939 deprem şehitleri anıtı inşa edilmiştir. Ancak daha yeni inşa edilen bu anıt halk tarafından pek bilinmemektedir. Bu iki anıt depremi hatırlama da ve anmada iki önemli unsurdur. Bu nedenle de katılımcılara “Terzi Baba Mezarlığı”nda bulunan deprem anıtını ziyaret ettiniz mi? Anıta yönelik duygu ve düşünceleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Bu soru ile depreme yönelik hafızanın canlı tutulmasında önemli olan anıtların hafızadaki yerini öğrenmek amaçlanmıştır.

Mekân ve hafıza ilişkisinde bireylerin mekâna olan bağlılıkları ve kendilerini ait hissetmeleri de önemlidir. Bireyler yaşantılarının geçtiği yerlerde anı biriktirir ve anılarının olduğu mekanlara bağlılık ve aidiyet hissetmektedir. Bu nedenle depremi yaşayan bireylerin şehre ve mekâna bağlılık derecesini öğrenmek amacıyla “Depremden dolayı Erzincan'dan başka herhangi bir yerleşim yerine gitmeyi düşündünüz mü? Nedenleriyle birlikte belirtiniz.” sorusu sorulmuştur. Deprem hafızalarda oluşturduğu etki ve Erzincan kent yerleşiminin de birinci derecede deprem bölgesinde yer alması bireylerin mekanla olan ilişkilerini etkilemektedir. Aynı şeyleri tekrar yaşamamak veya tekrar yaşansa dahi mekâna dair olan güven hafıza açısından önemlidir. Bireylerin depremden dolayı mekân ya da kent değişimine eğilim göstermesi ya da bulunulan mekânın daha da güvenilir hale getirmeye çabalaması

deprem sonrası gösterilen olağan tepkilerdir. Yaşanılan mekânı daha güvenilir hale getirilmeye çalışılması ve depreme yönelik hafızanın ne durumda olduğunu anlamak amacıyla “Bilindiği üzere Erzincan deprem riski oldukça yüksek bir şehir. Depreme dair endişeleriniz var mı? Önlemler alıyor musunuz, alıyorsanız nelerdir belirtiniz.” sorusu sorulmuştur. Böylelikle tutum ve davranış bakımından mevcut deprem hafızasının ne durumda olduğunu öğrenilmeye çalışılmıştır. Görüşmelerde katılımcılara yöneltilen sorular hem bireylerin hafızasındaki deprem olgusunu hem de depremin mekanla olan ilişkisinde hafızanın nasıl inşa edildiğini anlamaya yöneliktir.

3.5. Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda katılımcıya sorulan açık sorular ve verilen cevaplar oldukça önemli bir veri kaynağıdır. Görüşmeler esnasında katılımcılardan elde edilen veriler kelime tekrarlarına bakılarak ortak bir tema bulunmaya çalışılmıştır. Ortak bir bağlamda ele alınmayan kısımlar ise kişilerin özel yaşantısına yönelik kısımlardır. Doküman analizinin kullanıldığı gazete haberleri, destanlar ve ağıtların incelenmesinde ortak temalar üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir.

Yaklaşık iki ay süren alan çalışmasının sonucunda elde edilen bilgiler anımsatıcı topluluklar, hafıza kurumları, kuşak hafızası ve mekânı sahiplenme temaları üzerinden analiz edilmiştir. Aynı zamanda kent merkezinde bulunan anıtlar ve muvakkat kent olarak bilinen mahalleler üzerinden mekân ve hafıza analizi yapılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda elde edilen bilgiler, depremzedeler üzerinden deprem fenomeninin hafızalarda ne şekilde yer aldığını göstermiştir.

Kentte hatırlatıcı unsurlar olarak seçilen mahalleler ve anıtlar üzerinden depreme dair nasıl bir izlenim bıraktıkları, halkın bu mahalle ve anıtlarla ilişkisi analiz edilmiştir. Ayrıca depreme yönelik yazılan destanlar, yakılan ağıtlar üzerinden depreme yönelik bilgi edinilmiş ve ağırlıklı olarak kullanılan temalar üzerinden bu yazıtlar incelenmiştir.

3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Etik

Erzincan’da yaşanan depremler kent merkezini ve ilçeleri farklı derecelerde etkilemiştir. Genel olarak ilçelerin kurulum alanları merkezin kurulum alanına göre

daha sağlam zemin üzerinde yer almaktadır ve bu durum deprem sonucunda yapılan araştırmalarda etkilenme düzeyleri açısından bakıldığında rahatlıkla görülebilir. Araştırmanın yapıldığı alan Erzincan kent merkezidir. Hem Covid-19 pandemisinden hem ulaşım zorluğundan hem de depremin esas etkilediğı yer merkez olduğundan araştırma Erzincan kent merkezi ile sınırlandırılmıştır.

Erzincan bölgesinde büyük hasarlara neden olan 1939 ve 1992 depremleri, kent merkezinde daha yoğun olmak üzere bölgenin sosyo- kültürel ve ekonomik, hayatında olumsuzluklara ve özellikle de zorunlu ve gönüllü göçlerle neden olmuştur. Tabiatıyla bu durum kentin gelişim seyrini yavaşlatmıştır. Sevdiklerini, evlerini, işlerini, ahırlardaki hayvanlarını kaybeden ve hayata yeniden tutunmaya çalışan Erzincan halkı için depremler bir taraftan unutulmak istenen ama bir taraftan da hatırlanmak istenilen bir olgudur.

Depremle uzun bir geçmişı olan ve çalışma alanı olarak seçilen Erzincan kent merkezinde yapılan araştırma sürecinde tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi araştırma sürecine birtakım sınırlılıklar getirmiştir. Bu sınırlılıklar şöyledir;

- 1939 depremini yaşıyan depremzedelerin çoğunluğunun hayatını kaybetmiş olması ve yaşıyanların ise sağlık sorunlarından kaynaklı olarak yakınları tarafından görüşmenin kabul edilmemesi 1939 depreminin birincil kaynağına ulaşımı engellemiştir.
- 1939 depremine yönelik dokümanların ve yapıların 1992 depreminde kaybolması ve yıkılması kaynaklara ulaşımı imkânsız hale getirmiştir.
- Katılımcıların Covid-19 pandemisi dolayısıyla yüz yüze görüşmeyi reddetmeleri ve kullanılan diğer yöntemlerinde –telefonla görüşme, yakınlarına yazılı olarak verilen sorular- güvenilirliğin zayıf olması da bu çalışmada sahip olunan en büyük sınırlılık olarak görülebilir.
- Çalışmanın deprem konusu üzerine olmasından dolayı, halkın gerek tedirginlikle gerek deprem anında ve sonrasında devlet ile yaşanan ilişkilerden dolayı görüşmeyi reddetmeleri alanda bilgiye ulaşımı önemli ölçüde sınırlandırmıştır.

- Görüşme esnasında kadınlar genellikle görüşmeyi kabul etmemiş veya görüşmeyi kısa tutmaya çalışmıştır.
- Yüz yüze görüşmelerde yakınlarını kaybeden katılımcıların görüşme esnasında duygu yoğunluğu yaşamaları dolayısıyla görüşmeye ara verilmiş hatta bazı durumlarda görüşme bitirilmiştir.
- Görüşmeler esnasında depreme yönelik fotoğraf veya hatıra bir eşya olup olmadığı sorulduğunda da özel yaşam ve gizlilik gerekçe gösterilerek fotoğraflar ve eşyalar gösterilmemiş, gösterilen fotoğrafların ise araştırmada kullanılması istenilmemiştir. Yine aynı şekilde görüşmeler esnasında katılımcıların verdiği ve kullanılmasını istemedikleri mahrem bilgiler araştırmanın kapsamı dışından tutulmuştur.
- Resmî kurumların hem 1939 hem de 1992 depremlerine yönelik resmi evrakların araştırmaya dahil edilmesine ılımlı yaklaşmamaları ve resmi evrakların incelenmesine onay vermemeleri depremler için önemli veri kaynaklarına ulaşımı engellemiştir.

Bu bölümde araştırmanın metodolojisine dair bilgiler verilmiştir. Bu araştırmada, nitel yaklaşım kullanılmıştır. Nitel yaklaşım, toplumu analiz ederken anlam ve olguları kullanmaktadır ve bu araştırma için uygun bir yöntemdir. Bir afet türü olarak depremin inceleme nesnesi olarak seçilen bu araştırmada Erzincan kent merkezi araştırma alanı olarak seçilmiştir. Depremden sonra inşa edilen mahalleler, şehir mezarlığı, anıtlar, destanlar, ağıtlar araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Görüşme ve doküman incelemesi kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Bu araştırma gerçekleştirirken tüm dünyayı etkisi altına alan Covid- 19 pandemisi araştırmaya sınırlılıklar getirmiştir. Ayrıca araştırılan konunun hassas olmasından kaynaklı olarak görüşmeler duygu yoğunluğundan dolayı kesintiye uğraması, kadın katılımcıların görüşme için çok istekli olmamaları ve 1939 depremini yaşayan katılımcılara ulaşamaması bu araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEPREM OLGUSU VE ERZİNCAN

Bu bölümde deprem olgusunun genel olarak Türkiye ve özelde Erzincan kenti üzerindeki durumu ve etkisi ifade edilmeye çalışılacak; Erzincan kentiyle ilgili genel bilgilere yer verilecektir.

4.1.Türkiye’de Deprem

Türkiye’de deprem sıklıkla görülen bir afettir. Konumu itibariyle de Türkiye aktif deprem kuşakları üzerine yer almaktadır. Bütün koşulların deprem için uygun olduğu ülkemizde bazen büyük şiddetli olmakla birlikte sıklıkla deprem meydana gelmektedir. Deprem meydana geldiği yerlerin deprem kuşağına yakınlık ve uzaklığına bağlı olarak zarar verme derecesi değişmektedir. Ayrıca hızlı kentleşme ile birlikte kentlerin yerel zemin koşulları bakımından depreme karşı duyarlı alanlara doğru yönelmeleri sonucunda kentsel alanlarda daha fazla etkili olmaya başlamışlardır. Maddi ve manevi kayıpların eski depremlere oranla daha fazla artmasına neden olan bu durum yaşanan depremlerinde kent depremi olmasına yol açmıştır (Özşahin, Eroğlu, 2019: 42). Kent depremlerinin de çok şiddetli olan ve sonuçları büyük olan depremler daha çok hatırlanmaktadır.

Genel olarak Türkiye’deki depremlere bakıldığında, 20. yüzyılda meydana gelmiş en büyük deprem 27 Aralık 1939 depremidir. 7.9 şiddetinde gerçekleşen depremde Erzincan ili neredeyse haritadan silinecek duruma gelmiş yaklaşık 40.000 kişinin vefat etmesine neden olmuş deprem ülkede ki birçok ilde etkisini göstermiştir (Görür, 2020: 54). 17 Ağustos 1999 yılında gerçekleşen Marmara Depremi ise 20. yüzyılda meydana gelmiş son depremdir ve 7.6 şiddetinde meydana gelmiştir. Bu deprem yaklaşık 19.000 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Görür, 2020: 57).

23 Ekim 2011 tarihinde gerçekleşen Van Depremi 7.2 şiddetinde meydana gelmiş ve kenti büyük oranda yıkıma uğratmıştır. 9 Kasım 2011 tarihinde meydana gelen 5.7 şiddetindeki deprem ise verilen zararı arttırmıştır (ODTÜ, 2011). Yakın bir tarih olarak 24 Ocak 2020’de gerçekleşen Elazığ depremi 6.8 şiddetinde olmuştur ve

başta Elazığ ve Malatya olmak üzere Doğu Anadolu’da ve ülkenin birçok ilinde hissedilmiştir (AFAD, 2020). Yine 2020 yılında “Ege Denizi Depremi” olarak anılan deprem İzmir açıklarında 6.6 şiddetinde meydana gelmiştir. (AFAD, 2020).

4.2.Erzincan Kenti ve Deprem İlişkisi

Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat bölümünde yer alan Erzincan ilinin doğusunda Erzurum, güneyde Tunceli, güneydoğuda Bingöl, güneybatıda Elazığ-Malatya, batıda Sivas, kuzeybatıda Giresun, kuzeyde Gümüşhane ve Bayburt illeri bulunmaktadır. Erzincan Fırat nehri kollarından Karasu ile doğu batı doğrultusunda geçilen Kars’tan gelen demiryolu ile Sivas- Erzurum ve Trabzon-Malatya’dan gelen karayollarının düğümlendiği bir noktadır (Çuhadaroğlu, F, vd., 1992:13). Tarih boyunca birçok devlete ev sahipliği yapan şehir coğrafi konumu itibariyle de bugün önemini korumaktadır. Erzincan ilinin kurulduğu ova deprem yönünden riskli bir alandır. Tarih, ekonomi, eğitim, demografik vb. açılardan ele alındığında Erzincan ilinde depremin etkisi belirgin bir şekilde görülmektedir.

4.2.1.Erzincan’ın Kentsel Dokusu

Kentler, insanların bir arada olma, yaşama ihtiyaçlarının yanı sıra barınma, korunma gibi ihtiyaçlarını temin etme amaçlı yerleşim yerleridir. Kent tarihi uzun bir serüvene ev sahipliği yapmakla birlikte kente dair birçok tanımlama, tasnif ve gelişim seyri birçok bilim dalının da ilgilendiği konular arasındadır.

Kentlerin kuruluş aşaması ve devam etmesi noktasında coğrafi özellikler önemli bir unsurdur. Dağlık bir alana kurulması veya bir sahil kenarında olması gibi unsurlar kenti birçok yönden etkilemektedir. Ayrıca bir kentin oluşumunda coğrafyanın yanı sıra ekonomi, siyaset, göç, doğal afetler de etkilidir. Bu açıdan ele alındığında Erzincan kentinin de kurulduğu alana bakıldığında deprem kuşağı üzerinde yer alması şehrin her noktasında depremin izlerine rastlanılmasına neden olmaktadır.

Yaşanılan depremlerden dolayı şehrin yerleşimi birçok kez değiştirilmiş ve yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Böylelikle de kent yapısı çok sık değişiklik göstermektedir. 1939 depreminin ardından kentin neredeyse tamamı yıkılmış ve kent farklı bir sahada yeniden inşa edilmiştir. Planlama açısından yeni bir şehir olması

nedeniyle de sokakları geniş ve yerleşim yerinin dağılımı düzenlidir (Özdemir ve Arpacı, 2019: 296). Erzincan kentinin oluşumunda deprem önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarih boyunca da birçok topluluğa ev sahipliği yapan Erzincan kentinde bugün dahi o topluluklardan izler görmek mümkündür. Coğrafi olarak uygun bir konuma sahip olan Erzincan'da M.Ö 3000'e kadar uzanan yerleşim örnekleri bulunmakla birlikte savaşlarda da önemli bir savunma ve saklanma alanı olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı- Rus savaşında askeri bir önem kazanan Erzincan, Erzurum kalesinin korunmasında aktif bir rol oynamıştır. Bugün hala şehir askeri önemi korumakta ve şehrin bir kısmını kaplamış olan 3. Ordu Komutanlığı'nın Erzincan'da olması da kentsel dokuyu etkilemektedir. Ayrıca Özdemir ve Arpacı'nın (2019) Yavi'den aktardığı gibi 1864 yılında Erzincan'a su getirilip bentler inşa edilmiştir, 1864'te şehre telgraf hattı kurulmuş; 1865'te büyük bir kışla yapılmış ve 1867 ile 1875'te hükümet konağı inşa edilmesi şehrin hem gelişmesine olanak sağlamış hem de konumunun önemini göstermektedir. Ancak bugün inşa edilen bu binaları görmek neredeyse imkânsızdır. Şehirde yaşanan depremler çoğunu yıkmıştır.

4.2.2. Erzincan Kentinin Yerleşim Özellikleri ve Yapılaşma

Erzincan Ovası üzerinde kurulan kent, depremlerden dolayı tarihinde birçok yer değişimi yaşamış ve etrafının dağlık olması da ova üzerinde yerleşimin arttığı bir özelliğe sahiptir. Yerleşme ve nüfus yükselti basamaklarına göre farklılıklar göstermektedir. Erzincan ilinde yerleşme ve nüfus daha çok ova, vadi tabanları ve yamaçlarda ikamet etmektedir. Bu durum yerleşme ve nüfus dağılımının coğrafi şartlardan etkilendiğinin göstergesidir (Özşahin, Eroğlu, Pektezel, 2016: 145). Ayrıca kent merkezinin çepere göre daha ılıman bir iklime sahip olması da nüfusun merkezde toplanmasına neden olmuştur.

Kentin yerleşim özelliklerinin oluşumunda coğrafi ve fiziki şartların yanı sıra depremde oldukça etkili bir unsurdur ki şehrin çok kez yer değişme nedeni depremlerdir. Kentin kurulduğu zemin birinci derecede deprem kuşağında yer almakta olup zeminin bazı yerlerin daha yumuşak iken bazı yerleri daha sert bir yapıdadır. Erzincan il merkezinde güneye doğru düzeyde daha yumuşak zemin tabakaları yer aldığı için yer hareketleri büyümekte iken, kuzey mahallelerde ise faya

yakın mesafede buldukları için büyük yer hareketleri oluşmaktadır (Askan, Asten, Erberik, vd. 2015). Bu açıdan yerleşmeye bakıldığında depremde hasar görme derecesinin kent içinde değişiklik göstermesi daha anlaşılır kılmaktadır.

Kent içinde özellikle son zamanlarda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri ile daha çok apartmanlaşma yaşandığı görünse de hala bahçe içerisinde tek katlı ya da iki katlı binalara rastlamak mümkündür. Kent içinde kamu binaları dışındaki binalar genel olarak üç veya dört kat olarak inşa edilmektedir. Yüksek katlara zeminin uygun olmamasından dolayı müsaade edilmemektedir. Çeperlere doğru gidildikçe binaların tek tipleştiği yani tek kat ve bahçe içerisinde yapıldığı ve bina aralarında ki aralıkların açıldığı görülmektedir. Kent merkezinde daha sık, kırsal alanda daha seyrek yerleşme vardır.

Kentleşme ve bina yapımı bakımından deprem dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Kat sayısı ve zemin etüdünün yanı sıra bina yapımında kullanılan malzemeler de önemlidir. Kent merkezinde ve kırsal alanda inşa edilen binaların şekil bakımından farklılıklarının yanı sıra kullanılan inşa malzemeleri de farklılıklar göstermektedir. Erzincan genelinde yaygın olarak inşa malzemesi olarak kerpiç kullanılmaktaydı, bu durum 1939 depreminde şiddetin fazla olmasıyla yakından ilişkili olarak da yıkımların ve insan kaybının fazla olmasına neden olmaktadır. Depremden sonra inşa edilen binalar daha sağlam olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Bugün kerpiç binalar kırsal kesimlerde daha çok görülmektedir. Hayli'nin çalışması bu gözlemi desteklemektedir, Erzincan Ovası ve çevresindeki köylerde, inşa malzemesi bakımından en yaygın mesken tipi %56'lık payla kerpiç meskenlerdir. Kerpiçten başka, tuğla (%32), briket (%8) ve taş (%4) meskenlere de rastlanılmaktadır (Hayli, 2001: 25). Kent genelinde çok az da olsa ahşap malzemenin kullanıldığı binalar bulunmaktadır.

Erzincan kentini bir anlamda haritadan silen 1939 depreminden sonra kent daha kuzeye taşınmış ve bina yapım malzemesi ve şekli değiştirilmiştir. Bir süre baraka ve çadırlarda yaşayan halk daha sonra yapılan evlere taşınmıştır. Yapılan bu yeni evler tek kat ve bahçe içerisindedir. Ev içinin küçük olmasından dolayı evin yanına veya bahçe içerisinde eklemeler yapılmış ve düzensiz bir görüntü oluşmaya başlamıştır.

1992 depreminde kent büyük ölçüde bina konusunda imtihan vermiştir. 1992 depreminden önce 1983 yılında gerçekleşen depremle hasar gören binalar ve diğer sağlam binalar 1992 depreminde yıkılmıştır. Özellikle yıkımların kamu binalarında yoğunlaşması devlete ve binayı yapan sorumlulara karşı bir önyargıyı da beraberinde getirmiştir. Deprem sonucu Erzincan'da çok miktarda betonarme binada önemli hasar meydana gelmiştir. Bu hasarlar ağır, orta ve hafif olarak sınıflandırılarak orta hasar olanlar için onarım ve güçlendirme çalışmaları başlatılmıştır (Celep, Özcan, t.y. 492). Beton kalitesinin düşük olması, taşıyıcı sistemin iyi düzenlenmemiş olması, beton ve donatı arasındaki yük aktarımı için gerekli olan kenetlenmenin olmaması, proje ve uygulama aşamasındaki yetersizlik gibi eksiklikler binaların yıkımını hızlandırmıştır.

1992 depreminden sonra yetkililer bina yapımı konusunda daha ciddi bir tavır göstermiş ve denetimleri sıklaştırmışlardır. Bugün ise kentsel dönüşüm projeleri ile daha modern bir tarzda bina yapımıyla karşı karşıya kalınmıştır. Ancak il genelinde yerleşme ve kentleşme açısından bakıldığında bir afet konutları olgusu da bulunmaktadır. 1939 depreminden sonra Kızılay tarafından inşa edilen afet konutlarının olduğu Kızılay Mahallesi, tek katlı ve bahçeli binalardan oluşmaktadır. Buradaki afet konutlarının bir kısmının “tuvalet olan evde namaz kılınmaz” gerekçesi ile tuvaletler bahçe içerisine yapılmıştır. Müstakil tarzda olan konutlar, yan yana ve bir bina içerisinde birkaç ailenin kalabileceği şekilde inşa edilmiştir (Orhan, 2019). 1992 depreminde hasar görmeyen bu binalar geçtiğimiz yıla kadar varlığını sürdürmekteydi. Günümüzde kentsel dönüşüm projeleri kapsamında yıkılmıştır. 1992 depreminden sonra yapılan afet konutları ise genel olarak iki ile üç katlı inşa edilmekte olup apartman tarzı bir görünümündedir. Yaşanılan iki deprem sonunda inşa edilen afet konutlarındaki değişiklik kentin görünümünün değişmesinde farklılıklar göstermiştir.

Afet konutlarının yapılmasındaki asli amaç depremzedelere bir şekilde ev tahsis edilmesinden kaynaklı olarak birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Konutların planı, çevre düzenlemesi, inşa esnasında kullanılan sistem ve küçük yapılı olması gibi sorunlar barındırmaktadır. Hayli'nin (2012) çalışmasında afet konutlarındaki sorunlar şu şekilde ele alınmıştır: Standart bir mesken planının uygulandığı afet konutları, doğu-batı ve kuzey-güney uzanışlı yolların her iki

yanında ve girişleri yola bakacak şekilde inşa edilmiş olduklarından, konutlar güneşlenme imkânları bakımında birbirinden farklıdır. Afet konutlarının dış duvarlarında arası yalıtım maddesi ile doldurulmuş çift sıra tuğla örgüsü yerine tek sıra tuğla kullanılmış olması ve çatı içinin izolasyonunun yapılmamış olmasından dolayı ısınma sorunu, bazı eklentilerin yetersiz sayıda inşa edilmesi ve kanalizasyon gibi sorunlardır.

Şehir içerisinde yapılaşmanın deprem etkisinin görüldüğü bir başka nokta ise yollardır. Özellikle 1992 depreminden sonra sokaklar ve ana caddeler geniş tutulmuştur. Şehir merkezi olarak anılan Dört Yol kavşağı geniş bir alana yayılmıştır. Bina aralarındaki mesafe ise olası bir deprem durumunda yıkımın fazla olmasını engellemek adına uzak tutulmuştur. İşlek olmayan ara sokaklar da yine geniştir ve binalar arası mesafe fazladır. Deprem, Erzincan kentinin her alanında kendisini göstermiş, yapılaşmada ve şehrin düzenlenmesinde göz önünde bulundurulmuştur.

Erzincan Ovası, jeomorfolojik özellikleri ile çevresine göre önemli bir farklılık göstermektedir. Erzincan çevresindeki Miyosen Devri denizi son defa çekilmeye başlayınca, bütün Anadolu ile birlikte Erzincan Ovası'nın kuzey ve güney yamaçlarında kırılmalar olmuş ve fay hatları oluşmuştur. Bölge yükselmeye başlamadan önce ova çökmüştür. Erzincan'da yaklaşık 1.750 metrelik bir çöküntü teknesi oluşmuştur. Erzincan şehri ovanın içinde Sipikör Dağları'ndan inen akarsuların birine bağlı birikinti yelpazelerinin eteğinde ve Fırat Nehri'ne yakın bir yerde alüvyonlu arazi üzerine kurulmuştur. Tarih boyunca meydana gelen depremler neticesinde Erzincan'ın büyük tahribatlara maruz kalmasında şehrin kurulduğu mevkiinin ve alüvyonların büyük tesiri olmuştur (Yavuz, 2017: 11). Erzincan Ovası'nın tabanında bulunan Erzincan kenti, litolojik olarak çok genç ve depreme karşı dayanıksız birimler üzerinde bulunmaktadır. Kentin çok zayıf veya zayıf zeminler üzerinde yayılım göstermesi, olası bir deprem anında meydana gelecek hasarın derecesini arttıracaktır (Şen, 2011, akt. Özşahin, Eroğlu, 2019: 48). Buradan çok net olarak anlaşılmaktadır ki Erzincan ilinin zemini depreme uygun ve geçmişte olduğu gibi gelecek zamanlarda da adının depremlerle anılması muhtemeldir.

Erzincan kentinin içerisinde yer aldığı Erzincan Ovası, Kuzey Anadolu fay hattı (KAF) üzerinde yer almakla birlikte Doğu Anadolu fay hattının (DAF) uzantısı olan Ovacık fayı da güneydoğudan Erzincan ovasına ulaşmakta ve çift taraflı bir fay

basıncı arsındadır. İki fay hattının kesişim noktası üzerinde olması hem de Anadolu çevresindeki levha hareketlerinin Erzincan'da sık olarak nitelendirilebilecek bir periyotta ve büyük depremlerin yaşanmasına zemin hazırlamaktadır (Orhan, 2019: 340- 341). Zeminin depreme oldukça müsait olması her boyutuyla Erzincan ilini etkilemiş olup depremlerin kuvvetli şekilde hissedilmesi, yaşanmasına neden olmuştur.

Erzincan'ın jeolojik yapısı, 1939 depreminden itibaren Afet İşleri Genel Müdürlüğüne ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından değişik zamanlarda araştırılmıştır. Bu yolda çeşitli sondaj çalışmaları yapılmış, toprak kalınlığının tipik toprak kolonu şeklinde olduğu saptanmıştır. Erzincan Ovası'nda 1000 metreden den daha derinlerde görülmesi gereken kayalar tespit edilememiştir. Zeminin bu yapı biçimi, depremlerin daha şiddetli oluşmasına ve toprak çökmelerine de yol açmıştır (Aytemiz, 2012: 10-11). Ayrıca Erzincan kenti, litolojik olarak çok genç ve depreme karşı dayanıksız birimler üzerinde bulunmaktadır. Kentin çok zayıf veya zayıf zeminler üzerinde yayılım göstermesi, olası bir deprem anında meydana gelecek hasarın derecesini arttıracaktır. Çünkü litolojik özellikler deprem şiddetini artırıcı ya da azaltıcı bir etkiye sahiptir (Şen, 2011, akt. Özşahin, Eroğlu, 2009: 48).

Erzincan, Akdeniz-Himalaya deprem kuşağını oluşturan önemli neotektonik yapılardan biri üzerinde yer alır. Kuzey Anadolu Fayı kuşağı (KAF) olarak bilinen bu yapıdaki faylar yer yer doğrultularını değiştirir ya da sağa ve sola doğru sıçramalar yaparlar. Fayların doğrultu değiştirdiği ya da sağ ve sol yönde sıçramalar yaptığı yerler, fay üzerinde hareketin kilitlendiği ve böylece kayaç içinde enerji birikiminin olduğu yerlerdir (Koçyiğit, Yılmaz, Akkaş, 1992: 121). Böyle bir zeminde yer alan Erzincan ilinin ismin depremle sıklıkla anılmasının ana sebeplerinden bir olmakla birlikte aynı zamanda bundan sonra da anılacağına işaret ettiği söylenebilir.

Erzincan ili ve çevresinde, Kuzey Anadolu ana fayı çok sayıda kola ayrılmakta ve yer yer kuzey ve güneye doğru sıçrama yapmaktadır. Böylece, bu kollar arasında kalan alanlar çökerek bir taraftan Erzincan Ovasını (Erzincan bileşik çek-ayır havzası) oluşturmakta, diğer taraftan ana fayın sıçrama yaptığı yerlerde hareketin kilitlenip uzun süre enerji birikmesi de depremlere yol açmaktadır (Koçyiğit, Yılmaz, Akkaş, 1992: 121). KAF Zonu'nun Erzincan civarındaki bölümü birçok parçadan oluşmaktadır. Bu parçalardan birincisi, Karlıova'dan Yedisu'nun batısına kadar,

ikincisi Yedisu'nun batısından Erzincan baseninin güneydoğu ucuna kadar uzanır. Üçüncüsü, Erzincan baseninin kuzeydoğu sınırını oluşturur ve ikinci tali bir parça ile kuzeybatıya devam eder (Aydın ve Kadirov, 2008: 3).

Erzincan ve deprem ilişkisi bağlamında geleneksel ve doğal belirtiler de anlatılmaktadır. Rivayet edilen ve birebir yaşanan birtakım olaylar depremin olacağını işaret ettiği ifade edilmektedir. 1939 depremi yaşanmadan önce bir köyde görme engelli bir kadın çevresindeki kişilerin kuyudan su çekerken zincirin sesinin gelmediğini duymuş ve sormuştur. Çevresindekiler de su seviyesinin yüksek olduğunu ve zincirin hareket etmesine gerek olmadığını söylemişlerdir. Bunun üzerine yaşlı kadın “ocağımız battı, Erzincan yerle bir olur” diye üzülmüştür. Birkaç gün sonra deprem meydana gelmiştir (Katılımcı, Yaş: 67)

Benzer durum 1992 depreminde meydana gelmiştir. Bir fabrikada bulunan su kuyularında da yükselme olduğu fark edilmiş ve fabrika yetkililerine bildirilmiştir. 21 gün sonra 1992 depremi meydana gelmiştir. 1992 depreminin bir göstergesi olarak kabul edilen diğer bir durum ise Erzincan'da bulunan soda kalitesindeki bozulmadır. Barka'nın aktardığı üzerine, Erzincan'ın yaklaşık 10 km kuzeydoğusunda Kuzey Anadolu'nun fayının baseninin sınırlayan segmenti yakınlarda yer alan soda kaynaklarında belirlenen değişimdir. Demirel ve Yıldırım'dan aktaran Barka'ya göre, depremden yaklaşık 10 gün önce soda kalitesindeki bozulmayı fark eden Soda Fabrikası MTA'ya durumu rapor etmiş ve MTA bu değişikliği araştırmasına fırsat kalmadan 13 Mart depremi meydana gelmiştir (Barka, 1993).

4.2.3. Tarih Boyunca Erzincan Depremleri

Erzincan tarihi boyunca birçok deprem yaşandığı değişik kaynaklarda ifade edilmiştir. Kaynaklar arasında farklılıklar bulunmakla birlikte yine de Erzincan ilinin büyük bir deprem geçmişi olduğu görülmektedir. Genel olarak Urfalı Mateos'a (XI. ve XII. yüzyıllarda yaşamış vakayinameci) dayanılarak ilk Erzincan depremi 1045 olarak işaretlenmiştir. Urfalı Mateos'un yazılanlarından anlaşıldığına göre, Tanrı'nın insanlara kızgınlığı ve büyük bir hiddet göstermesi, doğanın da aynı yıl içinde öfkelenişi, deprem sebebi olarak belirtilmiştir (Aytemiz, 2012: 12). Ancak XVI. yüzyılda yazıldığı sanılan bir el yazması kaynak 967 senesinden itibaren 1045'inde

dâhil olduğu on altı kadar depremi kaydetmiştir. Bunlara göre pek çoğu şiddetli bir kısmı yarı şiddetinde 36 kadar deprem kaydedilmiştir (Çuhadaroğlu, F., vd., 1992: 36).

Onuncu yüzyıldan bu yana Erzincan ve çevresinde yaşanan 57 büyük deprem kayıt altına alınmıştır ve önemli oranda can ve mal kaybına sebep olmuştur (Orhan, 2019: 343). Bu tür kayıpların yaşanması Erzincan ili Türkiye deprem tarihinde adının sık sık anılmasına da neden olmaktadır. Erzincan kenti tarihsel dönemde gerek can kaybı gerekse ağır hasarlı bina açısından Türkiye’de meydana gelmiş en büyük depremlerden birisinin yaşandığı mekânlardan biridir (Özşahin, Eroğlu, 2019: 44). Yaşanılan bu büyük kayıplar ve zararlar sonucunda depremlerin bazılarında Erzincan ilinin yerleşim alanı değiştirilmiştir. Şehir, kendi adıyla anılan ova üzerinde ve malum bir fay hattı üzerinde bulunması sebebiyle yakın zamanlarda olduğu gibi eski çağlar içerisinde de yer yer şiddetli depremlere maruz kalan bir yerdir. Bu sebeptendir ki, şehir yerleşim alanı ovanın çeşitli yerlerinde ayrı ayrı inşa edilerek günümüze de yine değişik bir mıntıka üzerinde olmak kaydıyla gelebilmiştir (Şahin, 1985: 139).

Bazı kaynaklardan elde edilen bilgiye göre Erzincan şehrinin yerleşim alanının 3 ila 7 kez değiştirilmiş olabileceği ifade edilmektedir (Hayli, 1995: 159). Tarihi belgeler ışığında Erzincan’ın son bin yılda 11 kez tümüyle yıkıldığı belirtilmektedir (Yüksel, 2002, akt. Yavuz, 2017: 12). Aytemiz (2012)’in ifade ettiği şekliyle ise Erzincan ili yedi ayrı yerleşim bölgesinde bulunmuştur. Tespit edilen bilgilere göre, şehrin ilk kuruluş bölgesi Üzümlü ilçesinin güney karşısında bulunan Altın-tepe ve çevresidir. Altın-tepe’deki tarihi eserlerin saklı olduğu, tubulus içerisinde (höyükte) elde edilen ve çoğu Ankara’daki Hitit Müzesi’nde saklanan tarihi eserler, o çağdaki şehrin varlığını belgelemektedir (Aytemiz, 2012: 15). Ayrıca Şahin’in (1985) belirttiği gibi şehri temsilen en eski imar alanı olarak Altın-tepe ve onun yakın havalisini belirtmekte beis yoktur diyerek ifade etmiş ve daha eski yerleşim yeri olarak Çakırman köyü ile bu tepe arasına düşen yamaçlar olmalıdır diyerek eklemiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere şehir kuzeyden güneye doğru bir taşınma yaşamıştır.

Yaşanılan depremle birlikte yerleşim yeri Til Köyü ile Esesi Köyü güzergâhı üzerinde yerini almış ve daha sonra Fırat Nehri’nin güneyi kurulmuştur. Şehrin büyüyüp gelişmesiyle birlikte nehrin kuzeyine doğru da bir geçiş yaşanmıştır. Ancak yaşanan depremle birlikte şehir burada da yerle bir olmuştur. Böyle olunca da şehir Karasu Nehri’nin (Fırat) güneyine taşınmıştır. Cenabet Gözesi’nin bulunduğu kırsal

yörede kurulan şehir, daha sonra yıkılmış bu defa 1939 depremindeki yerleşim bölgesine taşınmıştır (Aytemiz, 2012: 15). 1939 depreminden sonra şehir, muvakkat şehre daha sonra ise bugünkü yerleşim alanı olan yeni Erzincan'a taşınmıştır.

Kuzey Anadolu Fay hattı üzerinde bulunan Erzincan 1939'dan önce de çok büyük depremler yaşamıştır. 1000'li yıllarında başından itibaren kayıt altına alınan bu depremler büyük can kayıplarına neden olmuştur. Tarih içinde Erzincan'da tespit edilen bazı depremleri örnek vermek gerekirse; 1045 yılında 9 şiddetinde, 1168'de 8 şiddetinde, 1374'de 8 şiddetinde, 1584'de 9 şiddetinde (1584'deki depremde 15 bin civarında insanın öldüğü bilinmektedir.), 1784'de 8 şiddetinde, 1888'de ise 7 şiddetinde depremler meydana gelmiştir (Haçın, 2014: 39). Tarihi kayıtlara bakıldığında, 1939 depreminin, Erzincan ilinin yaşadığı ilk ve tek büyük deprem olmadığı görülür. Örneğin 1168,1254-1255, 1268, 1458, 1578, 1677-1678 ve 1784 tarihlerinde Erzincan ilinin yaşadığı bazen tümüyle yıkılıp toplam 81.500 kişinin yaşamını yitirdiği önemli depremlerdendir. Son iki depremde (1939 ve 1992) ise Erzincan yine büyük hasar geçirmiş ve toplam 33.000 insan yaşamını yitirmiştir (Koçyiğit, Yılmaz, Akkaş, 1992: 119).

1077 yılında yaşanan depremde şiddetli bir deprem yaşanmakla birlikte kaybın boyutlarına dair kesin bir bilgi yoktur. 1198 yılında yaşanan depremde ise köy ve şehirlerde on binden fazla insan öldüğüne dair bazı vesikalar ve kayıtlar bulunmuştur. Bunlardan edinilen bilgilere göre Çadırcı Hamamı, Pirkalem Hamamı, Bey Hamamı ve bazı ahırlar dışında tüm evler yıkılmıştır. Bu tarihten sonra uzunca bir dönem deprem görülmemişse de 1457 yılında yaşanmış olan deprem çok kısa sürmüştür; ancak büyük bir dip dalgası şeklinde geldiğinden, etkisi büyük olmuş, büyük hasarlara yol açmıştır (Aytemiz, 2012: 13).

Yaşanılan depremlerin arkasından söylenen efsanelerde oldukça fazladır. Bu efsanelerin ve anlatıların kökeni bir anlamda depremlerin kader inancı ile bağdaştırılmasına dayanmaktadır. Aytemiz (2012)'in aktardığı şekliyle 1784 yılında yaşanan depremde ilginç bir olay olmuştur. 1784 yılında yaşanmış olan deprem hakkında ilginç olaylar, Cevdet Paşa'nın ünlü tarihinde yer almış ve şöyle kayda geçmiştir. Depremden kısa bir zaman önce Süleyman Ağa isimli bir kişi, vezirlik rütbesiyle Erzurum eyaletine atanmıştır. Erzincan da o zaman Erzurum'un bir beldesidir. Çok cimri olan bu ağa, Erzurum halkından büyük paralar toplamış, ahali

parasızlık yüzünden büyük sıkıntılara düşmüştür. En büyük sıkıntıyı ise, Erzincan halkı çekmiştir, çünkü fakir ve dindar olan Erzincan halkından da önemli oranda para toplattır. Erzincan müftüsü, paşanın huzuruna çıkarak, bu kadar parayı bu fakir halk veremez, bu ağır bir zulüm ve eziyettir, doğru değildir dediği için, kendisini Taşçı Mahallesi'ndeki küçük müftülük evine hapsedmiştir. Yakıştırıldığına göre, Erzincan halkının ahını aldığı için paşa, Tanrı'nın gazabına uğramıştır. Pek çok Erzincanlının can verdiği bu depremde, Süleyman Paşa da tüm ailesi, sarayı ve hayvanlarıyla birlikte toprak altında kalmış, topluca can vermişlerdir. Müftünün küçük ve eski evi yıkılmamış, müftü salimen kurtulmuş ve ev daha sonraki yıllarda kutsal sayılmıştır (Aytemiz, 2012: 13).

1930 yılında gerçekleşen depremde ise halk günlerce eve girememiş ve halkta büyük bir korku yaşanmıştır. Deprem sırasında İzzet Paşa Camisi yıkılmış, pek çok bina hasar görmüş ve kerpiç evler yıkılmıştır. Bugün İzzet Paşa Camisi'ne ait sadece kalıntılar bulunmaktadır. O dönemlerde neredeyse simge haline gelen camiden sadece duvar çöküntüleri kalmıştır.

Erzincan tarihi depremlerle dolu olmasına rağmen belge eksikliği çok fazladır. Sözlü olarak anlatıla gelen birçok anı, hatıra, yaşanmışlık olmasına rağmen yazıya geçirilmediğinden dolayı o günleri yaşayan, dönemin şartlarında birçok sıkıntı çekmiş insanların yaşantıları, hatıraları onların ölümüyle birlikte kaybolup gitmiştir. Ayrıca yaşanan depremlerin bilimsel yönden ziyade kadere bağlanması, Tanrı'nın bir cezası veya uyarısı şeklinde yorumlanması da o günkü yaşananların yazılı hale getirilmesine engel olmuştur. 1939 depremine kıyasla 1992 depremine dair daha çok yazılı belge, çalışma, doküman bulunmaktadır. Bu durumda dönemin teknolojik, bilimsel vb. koşulları da etkin bir unsurdur.

Yaşanılan Erzincan depremlerine dair bilgi ve metinlerin eksikliği önceden yaşanan depremler hakkında yeterli bilgi ortaya koyamamaktadır. Örneğin, "Üzümlü yakınlarındaki Altın Tepe'de, ilk kurulan Erzincan'a ait kalıntılar ve çıkarılan bazı tarihi eserler, sikkeler orada bir şehrin varlığını belgelemekle birlikte de depremin büyüklüğü, şehrin ne zaman yıkıldığı, neden o bölgeden uzaklaşmış olduğunu gösteren ipuçlarını vermemektedir." (Aytemiz, 2012: 4). Özellikle 1939 depremi belgesiz, dokümansız, kitapsız bir deprem olarak anılırken 1992 depremine dair birçok çalışma, belge bulmak mümkündür.

4.2.3.1. 27 Aralık 1939 Depremi

Tarihi boyunca birçok deprem yaşanan Erzincan'da 1939 yılında gerçekleşen deprem daha önce gerçekleşen birçok depremi görünmez kılmıştır. Şehrin neredeyse tamamını yıkan 1939 depremi, Türkiye tarihi açısından da oldukça önemli ve etkileri uzun dönemler süren depremlerdendir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni siyasi, sosyal ve ekonomik olarak en çok etkileyen ilk ve en önemli deprem, 1939 depremidir. 27 Aralık 1939'da meydana gelen deprem, Erzincan başta olmak üzere 400 km uzunlukta ve 200 km genişlikte bir bölgeyi etkisi altına almış, pek çok can ve mal kaybına yol açmıştır (Yavuz, 2017: 7). Yaşanılan bu depremin verdiği hasarın büyük olmasının sebebinin Aytemiz (2012) şu şekilde açıklamıştır:

Birincisi, ülkemizin Avrupa- Asya, diğer Afrika-Arap Yarımadası olmak üzere, iki büyük tektonik katmanın arasında bulunmasıdır. Tektonik yapıların birbirlerine karşı çok az da olsa hareketleri, böylece Anadolu'muzun çok büyük kuvvetler arasında sıkışması, önemli yer kabuğu kırıklarına yol açmıştır. Özellikle fay hatlarının dönemeç noktası üzerinde bulunan Erzincan Ovası'ndaki fay hatlarının coğrafik konumu, her seferinde afetlerin büyük boyutlarda olmasıyla noktalanmıştır. İkincisi ise, ülkemiz halkının yeterli eğitim almamış, ekonomik sıkıntıları aşamamış bulunması ve Anadolu'ya özgü depreme dayanıklılığı olmayan binalarda iskân edilme zorunda kalmış olmasıdır. Kısacası ekonomik sıkıntılar, fakirlik, deprem hakkında bilinçsizlik, depreme karşı ne türlü önlemlerin alınacağına bilinmeyişi nedeniyle, büyük felaketler yaşanmış ve korkunç can kayıplarına sahne olmuştur (Aytemiz, 2012: 4).

26 Aralık Çarşamba gecesini 27 Aralık Perşembe gecesine bağlayan gece saat 02.00 civarında 7.9 şiddetinde gerçekleşen depremle Erzincan ili yerle bir olmuştur. Kaynaklarda farklı veriler olmakla birlikte genel olarak 15.000 insanın hayatını kaybettiği bilinmektedir. 1939 Erzincan depremi, 20. yüzyılda dünyada yaşanmış en fazla can kaybına neden olan sekizinci deprem olarak sıralamada yer almaktadır ve şiddeti 8.0 olarak belirtilmektedir (Coburn ve Spence, 2002, 7). Can kaybının bu kadar fazla olmasında depremin gece yaşanması ve çoğu insanın uykuda depreme yakalanması etkilidir. Resmi kayıtlara göre, bu depremde toplamda 32.968 kişinin hayatını kaybettiği ve 116.720 binanın tamamen yıkıldığı belirtilmektedir (Sür, 1993: 56). Depremin merkez üssü olan ve dolayısıyla en çok hasarın meydana geldiği Erzincan ilinde ise, resmi rakamlara göre 9.189'u merkez ilçede olmak üzere 15.600

kişi yaşamını yitirirken; 14.401 bina yıkılmış, 4.043 bina ise ağır hasar görmüştür (Orhan, 2019: 344).

Erzincan ilinin haritadan silindiği 1939 depreminin kış mevsiminde yaşanması, depremzedelerin yaşadığı sıkıntıları daha da arttırmaktadır. Erzincan ilinin coğrafi konumu da düşünüldüğünde kışlarında oldukça sert geçtiği bir dönemde gerçekleşen deprem, Erzincan iline olan bağlantıların kesilmesine neden olmuştur. İl dışından gelen yardımlar genel olarak depremden üç gün sonra harap olan şehre ulaşmıştır. Depremle birlikte şehrin dış dünya ile olan tüm haberleşme imkânı kesintiye uğramıştır. Deprem bölgesinde birçok yerde demiryolu hattı bozulmuş, karayollarında ise kar ve tipi nedeniyle ulaşım sağlanamamıştır (Yavuz, 2017, s. 20). Dışarıya karşı işlevsiz kalan Erzincan halkı, yaşadıkları olayın şoku içerisinde enkaz altında kalan diğer depremzedeleri kurtarmaya çalışmışlardır. Bu durumu, 1939 depremini yaşadığında 12 yaşında olan Ahmet Dumlu şu ifadelerle anlatmaktadır:

Hepimiz oda kapısının arkasına toplandık. Bir türlü kapı açılmıyordu. Bir ara duvardan bir pencere yeri yıkılıp açıldı. Biz oradan dışarı kaçtık, dışarıda kar var, hafif bir ay ışığı, hiçbir yerde ses yok. (...) Yandaki komşumuz Mehmet Efendi diye bağırması bizi şoktan çıkardı. O tarafa koştuk. Kadın beline kadar toprakta gömülü idi. Çocukların ikisi burada elimde idi deyince biz toprakları elimizle eşelemeye başladık. Çocuğun birini çıkardık o ölmüştü. Öbürünü çıkardık. Tozlardan bunalmış durumda ağzına topraklar dolmuştu. Annem hemen bir ağaç parçası ile çocuğun ağzını açtı, bulanık bir su ile ağzını yıkadı, çocuk hıçkırarak cana geldi. Hemen yan tarafa koştuk, başka bir komşuyu çıkardık (Tuygun, 1992: 38).

Depreme ilk müdahale edenler, çok fazla hasara uğramayan ve zayıf vermeyen piyade ve topçu kışlalarından gelen askerlerdir. Askerler bir taraftan enkaz altında kalanları kurtarmaya, diğer taraftan da deprem neticesinde çıkan yangınları söndürmeye çalışmışlardır. Arama kurtarma çalışmalarına askerlerin yanı sıra hapishanenin duvarlarının yıkılması sonucu açıkta kalan mahkûmlarda katılmıştı (Yavuz, 2017, s. 17). Aytemiz (2012)'in mahkûmlar konusunda ki aktarımı ise dönemin savcısı İzzet Akçal'ın anıları tarafından olmuştur. 1939 depreminde yaralanan dönemin valisinin yerine savcı İzzet Akçal görevlendirilmiş olup depremzedelere yardımcı olmak için seferber olmuştur. Kendisinde ve ailesinde herhangi bir yaralanma olmayan savcı Akçal halka yardım etmek için çabalamış ve aklına hapishanedeki mahkûmlar gelmiştir;

Aklına sağ kalmış mahkûmlardan yararlanmayı koymuştur. Onları dağıtarak kurtarma işlerinde yardımcı olmaları için kafasında bir plan yapmıştı. Hapishaneye vardığında o eski yıkılacak hapishanenin yıkılmadığını şaşkınlıkla izler. Savcı bey yol boyunca Erzincan'ın halini daha iyi görmüş, depremin boyutunu, korkunçluğunu daha iyi anlamıştır. Yaşanmış olan bu büyük depremde, öncelikli olarak ilk ve acil kurtarma işlerinin önemini kavramıştır (...) Mahkûmlarla birlikte, çok yakında inşasına başlanacak yeni cezaevinin yapımı için, başka illerden getirtilmiş pek çok işçi de cezaevinin bir bölümünde iskân edilmekteydi. Onları da mahkûmların yanına katarak bir konuşma yapar, yemin ettirir. "Hiçbiriniz kaçmayacaksınız, doğru şehre gideceksiniz, verdiğim talimata uygun olarak, üçer dörder kişilik gruplar halinde mahallere dağılıp halkın toprak altında kalmış olanlarının yardımına koşacaksınız (...) Erzincan'da evi olanlar önce kendi evlerine giderek, gerekli yardımı yapsınlar. İşini bitirenler diğer insanlara koşsun" diyerek hepsini salıverir ve plana göre mahallere dağılmalarını söyler (Aytemiz, 2012: 38-39).

Mahkûmların depremedeleri kurtarma noktasında hemfikir olunmakla birlikte mahkûmların dışarıya nasıl çıktıklarına dair farklı bilgiler bulunmaktadır. Birçok depremedeyi enkaz altından kurtaran mahkûmlar herhangi bir kaçma durumu olmadan enkaz altında depremedeleri çıkardıktan sonra tekrar cezaevlerine dönmüşlerdir. Yaptıkları yardımlara karşılık olarak ise af uygulanmıştır (Aytemiz, 2012: 39).

Mahkûmlar ve askerler büyük bir seferberlik göstermişlerdir. Özellikle diğer illerden yardımlar ve ekipler gelene kadar birçok Erzincanlı'nın toprak altından çıkmalarını sağlamışlardır. Depremde bedelli askerlere tanınan haktan yararlanarak Erzincan'da vatani görevini yapan Selahattin Mumcuoğlu, o anları şu sözlerle ifade etmektedir:

O gece saat iki sıralarında koğuştta uyuyorduk. Ranzalar sarsıldı birden, birbirine vurmaya başladı hiddetle. Zelzele oluyordu. Aralıklı bir dakika süren depremle neye uğradığımızı şaşırtmıştık.(...) Kapının önü kalabalıktı, herkes oraya toplanmıştı. Dışarıdan sesler geliyordu. "Çekilin kapının önünden. Çekilin. Kapıyı açamıyoruz." Kapı açıldı çıktık. Alaydaki binalardan hiçbiri yıkılmamıştı. Koğuşların arasında ferah bir yere çıkmıştık.(...) Kışlanın yakınındaki Vağaver Mahallesinden kadınlı erkekli bir grup "Evlerimiz yıkıldı, adamlarımız altında, gelin kurtarın" diye yalvarıyorlardı. Denilen yere doğru koşmaya başladık.(...) Askerler ilk anda Vağavere gelmişlerdi. Biz biraz çalıştıktan sonra diğer askerler gibi kendi evlerimizi düşünerek dağıldık. Evlerimize gidiyorduk. Askeri ortaokulun olduğu yere gelince bizi gören subaylar "Çocukları kurtarın, öğrenciler altında kaldı" diye feryat ediyorlardı. Bina tamamen çökmüş, çatı öğrencilerin üzerine kapanmıştı (Tuygun, 1992: 43).

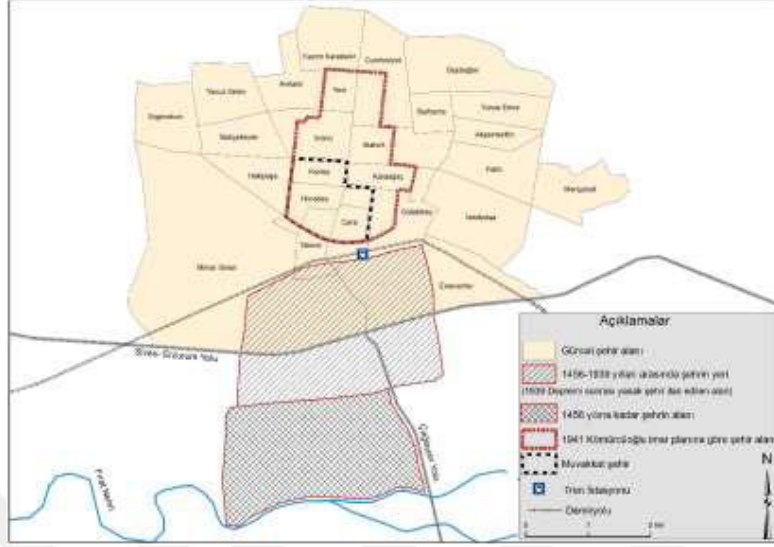
İnsanlar henüz depremin şokunu atlatmadan yangınlar çıkmaya başlamıştır. Enkazların arasında çıkan yangınlar enkazlarla birlikte toprak altında kalan insanları,

hayvanları yakmıştır. Oldukça alevli olan yangınlar insanlara korku salmış ve sarsıntılarla birlikte depremzedeler yanma tehlikesini de beraber yaşamışlardır. Yangının söndürülmesi için ellerinde hiçbir imkân olmayan halk, yangının kendinden sönmesini beklemiştir. Yangınlar, evlerde kullanılan soba benzeri ısıtma sistemlerinin bir sonucuydu. Evlerdeki odun ve talaş sobaları ve mangallara çekilen ateşin mangalla birlikte devrilmeleri, özellikle doğu bölgelerine has ısınma aracı olan kürsülerin varlığı, yangınların en büyük nedeniydi (Aytemiz, 2012: 37).

Erzincan'da önemli bir ulaşım ağı olan demiryolu hattı 1939 depreminde daha da can alıcı bir noktaya gelmiştir ve bu anlamda “İmdat treni” kavramı, bu depremde kilit kavramlardan sayılabilir. Devlet ilk olarak Kızılay aracılığıyla yardım göndermiştir ve imdat trenlerini yola çıkarmıştır. Vagonları başta Kızılay, İstanbul, güney illeri, Kayseri ve Ankara olmak üzere birçok yerden toplanarak gönderilmiş olan yardımlarla doluydu. Yardım malzeme ve maddeleri vagonlardan istasyon binasının ambarlarına boşaltılıyordu. Boşaltma sırasında tren memurlarının, trenin etrafını saran sırtı açık, ayağı çıplak insanlara ceket, hırka, ayakkabı vs. gibi giyecek malzemeleri attığını birçok kişi görmüştü. İstasyon deposuna yerleştirilen bol miktardaki malzeme ve yiyecek maddeleri, oradan şehrin çeşitli bölgelerinde kurulacak yardım çadırlarına taşınacaktı (Aytemiz, 2012: 49). Afet bölgesine ulaşmada daha çok demiryollarından istifade edilmiştir. Depremin çok geniş bir alanda yıkıcı etki bırakması ve Erzincan dışında farklı şehirlerde de enkaz altında insanların kalması, Erzincan'a ilk yardım müdahalelerinin gecikmesine neden olmuştur. Buna ilaveten demiryolu ve karayolu ulaşımında meydana gelen aksamalar ile telefon ve telgraf muhaberesinin kesintiye uğraması da devletin hareket kabiliyetini sınırlandırılmıştır (Yavuz, 2017: 25).

Yukarı da ifade edildiği gibi Erzincan şehir yerleşimi yaşanan depremlerden dolayı birçok kez yer değiştirmiştir. Şu an bulunduğu konumdan daha güneyde olan şehir yerleşimi, depremlerden dolayı zeminin daha sağlam olduğu noktalara doğru taşınmıştır. Depremin gerçekleştiği 1939 yılında Erzincan şehri, günümüzdeki tren garının ve demiryolu güzergâhının hemen güneyinde yer almaktaydı (Şekil 1). Hükümet Konağı, Belediye Binası, Askeri Okul, Ordu Müfettişliği ve Orduevi gibi resmi binalarda dâhil olmak üzere, adeta sağlam bina bırakmayan deprem sonrasında,

söz konusu şehir alanı “yasak şehir” ilan edilerek yeni Erzincan şehrinin kurulacağı iskân alanının belirlenmesi çalışmalarına başlanmıştır (Orhan, 2019: 344).



Şekil 1: Erzincan Kentinin Yerleşim Alanındaki Değişimi (Orhan, 2019: 343)

Erzincan’ın şehir yerleşim alanı 1939 depreminden önce Fırat’ın kolu olan Karasu Irmağı’nın kuzey kenarındaydı. 1939 depremi sonrası “Eski Erzincan’ın” 1 km kuzeyinde ve fay hatlarının kesiştiği istasyonun güneyinde devlet arazisi üzerine kurulmuş Beybağı ve İstasyon mahallelerinin bulunduğu saha “Yasak Şehir” olarak ilan edilmiştir (Yavuz, 2017: 67-68). Binlerce insana mezar alan Eski Erzincan’dan daha fazla kayıp verilmesini engellemek amacıyla çadırlar, barınaklar daha kuzey bir alan kurulmuştur. Yeni yerleşim alanının kurulacağı yerin zemin çalışmaları kısa bir zamanda olamayacağı düşünülerek daha kısa zamanlı bir plan yapılarak şehir daha yukarılara kurulmuştur. Halkın barınma ihtiyacını karşılamak için öncelikle plansız geçici yapılardan oluşan “muvakkat (geçici) kent” kurulmuştur. Bu bölgedeki yapılar, halkın yapı yıkıntılarında elde ettiği malzemelerle, bireysel çabalarla oluşturduğu yapılardan oluşmaktadır. Muvakkat şehirde inşa edilen bu yapılar ile, kentin plansız gelişiminin önü açılmıştır. Yeni şehrin inşası ve geçici yerleşimdeki insanların yeni şehre yerleşmeleri uzun zaman almıştır (Keçeci, Boyacıoğlu, Özkan, 2020: 114-115).

Depremden sonra Erzincan, öncelikle 1 km kuzeye “Muvakkat Şehir” olarak tabir edilen sahaya taşınmıştır (Yavuz, 2017: 67-68). Şimdiki demiryolunun hemen

kuzeyindeki bölüm geçici yerleşim alanı olarak belirlenmiştir. Geçici olarak düşünüldüğü için bu bölgeye de “Muvakkat Şehir” adı verilmiştir (Orhan, 2019: 344). Muvakkat şehir, demiryolunun kuzey kısmındaki arazi üstüne kurulmuş olup zamanla terk edilerek daha kuzeydeki şehir alanına doğru taşındı. Yakın bir geçmişte kentsel dönüşüm ile yıkılan Çarşı, Taksim, Hocabey ve Kızılay mahalleleri, muvakkat şehrin bir devamıdır (Yavuz, 2017: 68).

Haritadan silinen kent merkezinin yeniden inşası için rapor hazırlanması istenilmiş ve Stchepinsky tarafından rapor hazırlanmıştır. Ancak bu rapora rağmen yerleşim şimdiki demiryolunun kuzeyine inşa edilmiştir. Fakat raporda ovanın batısındaki Eosen flişi üzerinde yer alan Bahçeli (Hah) Köyü ile güneyde Kemah Boğazı arasındaki sahanın önerildiği ve bu kısmın zemin açısından yerleşime en uygun yer olacağı ifade edilmektedir (Hayli, 1995: 23) Bununla birlikte dönemin Bayındırlık Bakanlığı, bahsi geçen alanın demiryolu güzergahına olan uzaklığı, içme suyunun sınırlı olması, rüzgâra açık bir noktada yer alması ve eski şehir alanına uzaklığı sebebiyle şehrin ikiye bölünmesine neden olabileceği gibi gerekçelerle bu görüşü kabul etmemiştir. Bayındırlık Bakanlığı incelemelerinin ardından, Bakanlar Kurulu’na yeni şehir alanının eski şehrin 5,5 km kuzeyinde Trabzon yolu ile kışlalar civarında kurulmasını teklif edilmiştir. Gerekçe olarak buranın eski şehre yakın olmasından dolayı halkın kendi rızası ile taşınmasının daha kolay olacağı, askeri kışla ve hastanenin de burada bulunduğu, rüzgâr, güneş ve içme suyu bakımından daha elverişli olduğu gösterilmiştir. Sonuç olarak Bayındırlık Bakanlığı’nın teklifi Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir (Yavuz, 2017: 72-73). Aşama aşama güneyden kuzeye doğru taşınan Erzincan şehir yerleşimi böylelikle bugünkü yerleşim durumunu almıştır.

Yaşanılan depremden sonra birçok bina kullanılamaz hale gelmiştir. Sokakta kalan depremzedelerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir yandan barakalar kurulmaya başlarken diğer taraftan da çevre illere depremzedeler gönderilmiştir. İlk olarak Sivas, Erzurum gibi çevre illere gönderilen depremzedeler sonraki 15-20 gün içerisinde Hatay, Gaziantep, Adana, Kayseri, Malatya, Eskişehir, Konya, Bursa gibi illerin yer aldığı yirmi kadar ile binlerce depremzede gönderilmiştir. Depremzedelerin gönderildiği iller arasında özellikle Hatay ön plana çıkmaktadır. Çünkü depremden sadece birkaç ay önce (Haziran 1939) anavatana katılan Hatay

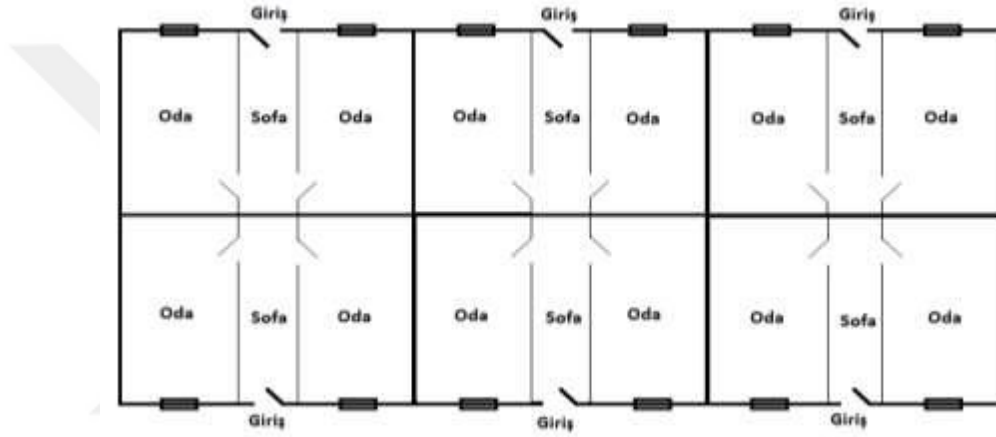
ilinde Fransızların boşaltmış oldukları bir mahalle boş ev bulunmaktaydı (Kaya, 2012-b; 409-410). Ayrıca depremin kış ayında yaşanmış olması da depremzedelerin sıcak bölgelere gitmesini yoğunlaştırmıştır. Bu iller; Hatay, Mersin, Tarsus, Seyhan, Malatya, Gaziantep, Kayseri, Sivas, Şanlıurfa ve Kahramanmaraş'tır. Depremzedelerin bir kısmı da belirlenmiş yerlerin dışındaki illere kendi arzuları ile gidip akrabalarını yanına yerleşmiş ve depremzedelerin yol masrafı, kira ve günlük yaşa bedelleri gibi giderleri haziran ayına kadar Hükümet tarafından, haziran ayı sonrasında ise Erzincan Valiliği tarafından karşılanmıştır. (Yavuz, 2017: 60-61).

Erzincan'da kalan depremzedeler ise "muvakkat şehir" olarak adlandırılan alana kurulan baraka ve Kızılay çadırlarında yaşamlarını devam ettirmeye çalışmışlardır. 1939 depreminde çok az bina kullanılabilir bir durumda olup bu binalardan biride tren garı binasıdır. Bu bina, o şartlar altında depremzedelerin sığınabileceği bir yer olarak büyük avantaj sağlamıştır. "Yasak şehir" ilan edilerek yerleşmenin yasaklanmasına rağmen eski şehir alanında kendi imkânları ile yaptıkları barakalara yerleşenler de olmuştur. Hatta zamanla bu kesimde İstasyon ve Beybağı mahalleri oluşmuş olup bu mahallelerde 1960'lı yıllarda 7.500 civarında kişinin ikamet ettiği ifade edilmektedir (Anonim, 1968: 168, akt. Orhan, 2019: 345). Bugün hala bu mahalle isimleri Erzincan halkının söylemlerinde kullanılır bir durumdadır.

Yeni kurulacak şehrin planı yaşanan deprem dikkate alınarak yapılmıştır. Yeni şehirde bina kat sayıları daha az tutulmuş olup yollar ve sokaklar daha geniş planlanmıştır. İmar planının hazırlanması için Almanya'da eğitim görmüş şehircilik alanında da uzman olan mimar Asım Kömürçüoğlu görevlendirilmiştir (Tükel, 1949:30, akt. Orhan, 2019: 346). Kömürçüoğlu imar planı, günümüzdeki Kızılay, İnönü, Atatürk, Karaağaç, Gülabibey, Cumhuriyet, Yeni Çarşı ve Taksim mahallelerinin bulunduğu alanı kapsayacak şekilde oluşturulmuştur (Orhan, 2019: 346). Bu mahallelerden Kızılay Mahallesi, 1939 depreminin bir anlamda simgeleşen mahallesidir. Bu mahalleye yapılan binalar Kızılay tarafından inşa edilmiş olup mahallenin isminin de buradan kaynaklandığı birçok kaynakta ifade edilmektedir.

Depremzedelerin bir an önce düzenli bir konuta sahip olmaları için Kızılay tarafından pavyon evlerin yapımı sürerken; daha kalıcı çözüm için de yurtdışından hazır ev alma düşüncesi ortaya çıkmıştır. 1939 depreminden sonra Erzincan'da planlı konutların ilk örnekleri, yine Kızılay tarafından günümüzdeki Kızılay Mahallesi

civarlarına yaptırılmıştır. Söz konusu konutlar hem resmi yazışma ve akademik çalışmalarda hem de halk arasında *pavyon evler* olarak nitelendirilmiştir (Orhan, 2019: 348). Kökeni Fransızca olan “pavillon” kelimesinin Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde “*bir kuruluşun, bir kurumun, bir bahçe içindeki yapılarından her biri*” anlamında karşılık bulmaktadır (Url-1). Pavyon evler tek katlı, bahçe içerisinde ve çevresi boş bırakılarak inşa edilmiştir. Kızılay tarafından 90 adet pavyon ev inşa edilmiş olup bunlar ön ve arka cephelerinde altışar odası bulunan 12 odalı yapılar şeklinde oluşturulmuştur (Şekil 2). Bu evler 25 Ağustos 1943 tarihinde yapılan tören ile Eski Erzincan’da evi olan muhtaç ailelere kura ile dağıtılmıştır (Yavuz, 2017: 99).



Şekil 2: Bitişik Nizamda Yapılan On İki Odalı Pavyon Ev Planı (Orhan, 2019: 348).

Depremin olduğu tarih ile yeni bir eve geçme arasında olan süre boyunca halk çadırlarda ve barakalarda kısıtlı imkânlarla yaşamına devam etmek durumunda kalmıştır. 1939 depreminin simgesi niteliğinde olan mahalledeki binaların çoğunluğu bugün kentsel dönüşüm çalışmaları sonucunda yıkılmış durumdadır.



Fotoğraf 1: Kızılay Mahallesi'nden bir görünüm (Orhan, 2019: 349).

Halkın hafızasında derin bir iz bırakan 1939 depremi siyasi, ekonomik, toplumsal birçok açıdan tarihte yerini almıştır. 1939 depremin simgeleri olarak düşünebileceğimiz Kızılay Mahallesi'nin yanı sıra bugün Erzincan Valiliği önünde bulunan ağlayan bir depremzedenin İsmet İnönü'ye sarıldığı anın heykeli de simgesel bir yapıttır (Fotoğraf 3). Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Erzincan'da meydana gelen depremin haberini alır almaz öncelikle 28 Aralık'ta, Erzincan Valisi'ne gönderdiği bir telgraf ile üzüntülerini ve geçmiş olsun dileklerini bildirmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü, daha sonrada Diyarbakır ve Malatya üzerinden 31 Aralık 1939 Pazar günü depremzedelerin durumunu yakından görmek ve incelemelerde bulunmak üzere Erzincan'a gelmiştir. İnönü, istasyondan belediye binasına kadar yaya olarak şehri gezerek felaketzedeleri teselli etmiştir (Yavuz, 2017: 42-43).

İlk imdat treninde İsmet İnönü de bulunmaktaydı. Bindiği trenle ancak depremin üçüncü günü, yanında bazı bakanlar ve Abdullah Paşa ile birlikte Erzincan'a gelebilmiştir. Trenin gelmesi gecikmiştir; çünkü Kemah'a gelmeden önce tünellerden biri çökmüş, demiryolu tıkanmıştır. Tren demiryolunun açılması için bekletilmiştir. Büyük bir gayret ve çaba içinde olan yüze yakın ırgat özverili çalışmalarıyla, karlarla kaplı tren yolunu ve tüneldeki çöküntüyü iki gün içinde açmış, tren hareket edebilmişti (Aytemiz, 2012: 50).



Fotoğraf 2: Anıta kaynaklık eden fotoğraf, depremzede ve İsmet İnönü (Yavuz, 2017: 43).

Anıta kaynaklık eden fotoğrafın hikâyesi, *Ulus* gazetesinde yer alan “Milli Şefin Etrafında Toplanan Birlik” başlıklı köşe yazısında şu sözlerle aktarılmaktadır:

Felaketten sonra mustarip Erzincanlılar harabeler içinde dolaşırken her şeyini kaybetmiş ihtiyar bir kadın harabelerin enkazından yapılmış kulübesinden çıkarak Milli Şef’e doğru yürüdü. Başını onun bağına dayayarak ve ıstırap dolu gözlerini açtı ve yanık bir sesle “büyük babam, her şeyim mahvoldu, fakat sen yaşa” diye haykırıyordu (Arpacı, 2018: 234).

Fotoğrafın hikayesi Dahili Vekili tarafından Mecliste farklı ifadelerle aktarılır:

Oğlunu kaybeden bir ana ilerledi. “Oğlum gitti İnönü, Giresunlu Mehmet’im gitti, sana kurban olsun” diyerek başını Milli Şef’in omuzlarına koydu, sinisini sinesine dayadı, gözünün yaşına cereyan verdi. Şef onu şefkatle bağına bastı. Bu çok hazin, hazin olduğu kadar ulvi bir tabloydu (Arpacı, 2018: 235).

1939 depreminin sembolü olan bu olayı Aytemiz (2012) ise şu şekilde ifade etmiştir;

Harabeler arasından çıkan bir yaşlı kadın, İsmet Paşa’ya doğru koşarak yaklaşır. Bu kadın Erzincanlı Sıdika Hanım’dır. İnönü’nün boynuna sarılıyor, “Kocam askerdi öldü, sen sağ ol Paşam, vatan sağ olsun” diyerek teselli arıyor, gözyaşlarını akıtıyordu (Aytemiz, 2012: 51).

Her ne kadar kaynaklarda farklı olarak anlatılsa da bütün anlatılar ortak bir yerde toplanıyordu, İsmet İnönü’ye sarılan depremzede Erzincan halkının o anki durumunu, hissettiklerini anlatıyordu.



Fotoğraf 3: İsmet İnönü Anıtı <https://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-anit-ve-heykelleri>

1939 Erzincan depremi, Türkiye'nin toplumsal tarihinde yer alan eşine az rastlanır büyüklükte felaketlerden biri olmanın yanı sıra Milli Şef döneminin politik kültürünü yansıtmaya açısından tartışılabilir belgeler, imgeler ve söylemler barındırmaktadır. Gazete manşetlerinde, görsel enstrümanlarda köşe yazılarında ve meclisteki konuşmalarında Milli Şef, felaket anında ulusal birliği ve toparlanmayı kendinde toplayan imge olarak yer almıştır. Ağlayan bir depremzede kadın ile İnönü'nün yer aldığı bir fotoğrafta cisimleşen bu imgenin hikâyesi ve kendisi, gazete ve afişlerde yeniden üretilmiş defalarca yorumlanmış ve son olarak Erzincan şehir merkezinde anıtlştırılmıştır (Arpacı, 2018: 235-237). Birçok açıdan incelenme imkânı bulunan 1939 Erzincan Depremi, bugün hala Erzincan halkının geçmişinde büyük bir iz bırakmıştır.

Yaşanılan bu deprem Erzincan'ı daha çok etkilemiş olmakla birlikte çevre illerde de oldukça olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Deprem, Erzincan dışında Erzurum, Sivas, Gümüşhane, Tunceli, Amasya, Tokat, Yozgat, Niğde, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun gibi Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgelerindeki pek çok şehirde yıkıcı etkisini göstermiştir. Erzincan dışında depremden en çok etkilenen şehirlerin başında ise Ordu, Giresun, Samsun, Trabzon, Sivas, Amasya, Tokat ve Gümüşhane gelmekteydi (Yavuz, 2017: 45). Depremi çevre illere vermiş olduğu hasar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Tablo-1).

Tablo 1: Depremin Çevre İllerde Oluşturduğu Etkiler

İl	Ölü	Yaralı	Yıkılan Bina	Kısmen Yıkılan Bina
Sivas	7.583	1.969	12.236	2.521
Tokat	6.826	1.976	8.048	4.806
Giresun	1.429	488	5.140	5.735
Amasya	660	118	742	1.080
Ordu	463	484	4.184	4.785
Gümüşhane	233	82	1.987	5.342
Samsun	45	142	715	1.048
Tunceli	8	7	188	310
Yozgat	6	6	283	725
Niğde	5	2	?	?
Trabzon	3	9	46	983
Toplam	17.261	5.283	33.569	27.335

Kaynak: Yavuz, 2017: 50

4.2.3.1.1 Basında 1939 Depremi

26 Aralık'ı 27 Aralık'a bağlayan gece meydana gelen deprem ancak 28 Aralık tarihli haberlerde kendine yer bulmuştur. Depremin merkezi Erzincan olmasına rağmen kentle olan ulaşım ve iletişim kesilmesi ilk olarak haberlerde Erzincan adının hiç anılmamasına neden olmuştur.



Fotoğraf 4: 28 Aralık 1939 tarihli Akşam ve Anadolu gazeteleri

(<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/index.php>)

Akşam gazetesi “Erzincan vilayeti ile Kemah bir enkaz yığını halini aldı, binlerce ev yıkıldı, yangınlar çıktı, pek çok ölü ve yaralı var” şeklinde, Anadolu gazetesi, “Orta Anadolu’da Şiddetli Zelzeleler Oldu Erzincan, Tokat, Sivas ve Ordu vilayetlerinde zelzelenin yaptığı tahribat büyük” olarak ifade etmiştir. Akşam gazetesi, odak nokta olarak Erzincan kentini ele almış ve diğer illere etkisini geri planda bırakmıştır ancak Anadolu gazetesi “Orta Anadolu” ifadesi kullanarak depremin etki alanına odaklanmıştır.



Fotoğraf 5: 28 Aralık 1939 tarihli Aydın ve İkdam Posta gazeteleri

(<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/index.php>)

28 Aralık 1939 tarihli Aydın gazetesinde “Büyük Bir Zelzele Felaketi Erzincan, Tokat, Sivas ve Ordu vilayetlerimizi tamamen bir enkaz yığını haline getirdi” başlığı

atılmıştır. İkdam Sabah Postası gazetesi ise “Büyük Zelzele Felaketi Zelzele Erzincan, Sivas, Ordu, Tunceli, Samsun, Amasya Zile, Zara, Çarşamba ve Kemah da müthiş tahribat yaptı” manşetlerini atarak depremin verdiği zararın sadece Erzincan’ı etkilemediği çevre illerde de büyük hasarlara yol açtığı ifade edilmiştir. Her iki gazete benzer manşetler atarak depremin büyüklüğüne odaklanmıştır.



Fotoğraf 6: 28 Aralık 1939 tarihli Son Havadisler Akşam Postası gazetesi (<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/index.php>)

Son Havadisler Akşam Postası gazetesinin 28 Aralık 1939 tarihli sayısının ilk sayfasının çoğunluğu depreme ayrılmış olup şu ifadeler yer almaktadır; “Zelzele faciasının bugün saat on ikiye kadar alınan malumata göre son bilançosu 1313 ölü, 359 yaralı. Bu yekûnda Erzincan’da ölenler dâhil değil. Erzincan zayıtı umum nüfusun yüzde yetmiş olarak tahmin ediliyor. Resmi malumat alınmadığı için yolcuların ifadelerine istinat eden bu feci tahmin tahakkuk ederse Erzincan’da ölenler ve yaralanmalar 42 bin kişiyi bulur.” Diğer gazetelerden farklı olarak bu gazetede sayısal veriler kullanılarak yaşanan depreme yönelik haber yapılmıştır.

28 Aralık 1939 ile 1940 yılının ocak ayının sonlarına doğru gazetelerde genellikle depreme yönelik haberler verilmiştir. Bu haberlerin yanı sıra depremzedelerin diğer illere nakli, Erzincan ve diğer illere yurtiçi ve yurtdışından gelen yardımlar, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve deprem bölgesine giden politikacıların faaliyetleri dair bilgiler verilmiştir. Ayrıca yaralı ve diğer illere sevk edilen depremzedelerin ifadelerine yer verilmiştir. Halkın Sesi gazetesinin 1 Ocak 1940 tarihli sayısının ilk sayfasında şu anekdot geçmektedir; “Zelzele mıntıkasından ilk tren bugün öğle üzeri (İstanbul’a) geldi. Bu trende

Kemah, Sivas, Samsun ve Tokat'tan gelenler vardı. Erzincan'dan kimse yoktu. Tokatlı bir kadın şunları anlattı: “Gece yarısında müthiş sarsıntılarla yataktan fırladık. Kıyamet kopuyor zannettim. Evler mütemadiyen sallanıyordu. Deli gibi sokağa fırladık. Halk yalın ayak karlar üzerinde öteye beriye koşuyordu. Sabaha kadar açıkta titreştik. Gün ağarınca felaketin dehşeti ve yaptığı tahribatı gördük.” Yine aynı gazetenin 2 Ocak 1940 tarihli sayısında ise şu anekdotlar yer almaktadır: “Defterdar şuurunu kaybetmiş, gecelik entarisi ile enkaz arasında dolaşırken görülmüş ve tedavi altına alınmıştır.” İkinci olarak “Çıldırın bir öğretmen de enkaz altında ölü yavrularını dürterken görülmüştür. Öğretmen, “Kalkın... Yoksa sizi sınıfta bırakırım.” diyor, cinnet kahkahalarının arkasını kesmiyordu.”

Gazete haberlerinin hepsine burada yer verilmemekle birlikte depremin acı yüzünü açık bir şekilde dile getirmiştir. Merkez Erzincan olmakla birlikte çevre illeri etkileyen deprem ülkenin de içinde bulunduğu zor koşullarla birlikte daha da aşılabilir bir hal almıştır. Ancak halkın dayanışması büyük bir örneklik sergilemiş maddi yardımların yanı sıra çivi, kıyafet, gıda gibi yardım malzemeleri de deprem bölgesine gönderilmiştir ve gazetelerde bunlara da yer verilmiştir. Ayrıca yılbaşı etkinlikleri depremden dolayı iptal edilmesi önerilmiş hatta iptal edilmiştir.



Fotoğraf 7: Akşam Gazetesi, 30 Aralık 1939
(<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/index.php>)

Dönemin gazeteleri hem görsel hem de yazılı olarak önemli derecede hafıza deposudur ve dönemi anlamak, bilgi sahibi olmak açısından oldukça elverişli bir yol sunmaktadır. Anlık olarak aktarılan bilgiler döneme dair bilgiye hâkim olma noktasında da

kolaylıkla sağlamaktadır. 1939 depremi ise tüm yönleriyle değişik gazetelerde ifade edilmiştir.

4.2.3.2. 13 Mart 1992 Depremi

Erzincan ili bulunduğu konum itibariyle büyük ya da küçük şiddetli depremler yaşamaktadır. Yaşanan 1939 depreminde neredeyse haritadan silinen şehir 1992 yılında tekrar harap olmuştur. 1939 yılında gerçekleşen deprem ile kıyaslandığında daha az can kaybı yaşanmıştır ancak yine de yaşanan hasar büyüktür.

13 Mart 1992 tarihinde saat 19:18'de Richter ölçeğine göre Mw 6.6 büyüklüğünde meydana gelen depremde 653 kişi ölmüş, 6702 bina hasar görmüş veya yıkılmıştır (13 Mart 1992 Erzincan Depremi (Afad.gov.tr). Depremin ana şoku, Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesince, bölgeye kurulmuş bulunan kuvvetli yer hareketi ivmeölçer cihazı ile Erzincan, Tercan ve Refahiye'de kaydedilmiştir. Bu kayıt, ülkemizde şimdiye kadar elde edilen en büyük kuvvetli yer hareketi ivme değeridir. Kuvvetli yer hareketi 15 saniye sürmüştür (Ünal, 1993: 3).

Yaşanılan depreme yönelik bilgiler kaynaklarda farklılık göstermektedir. Deprem sonucu ölümlerin en fazla olduğu kent merkezi başta olmak üzere 653 kişi hayatını kaybetmiş, yaklaşık 850'si hastanede tedavi olmayı gerektirecek şekilde toplam 3850 kişi yaralanmıştır (Çuhadaroğlu, Kara, Ustaoglu, 1992: 47). 6.8 şiddetinde meydana gelen depremde, resmi açıklamalarda 600, gayri resmi tespitlerden anlaşıldığına göre 2000'e yakın kişi hayatını kaybetmiş ve binlerce insanda sakat kalmıştır (Tuygun, 1992: 12).

Depremin Ramazan ayında iftardan sonra gerçekleşmesi ölüm oranlarını azaltıcı etkide bulunmuş olmakla birlikte 1939 depreminde sonra inşa edilen binaların daha sağlam olması ve sokakların geniş tutulması da etkili bir unsurdur. Deprem 653 can alırken 850'si hastane tedavisi gerektiren 3850 kişinin yaralanmasına ve 3 trilyon TL'yi aşan doğrudan ekonomik kayba neden olmuştur (Ünal, 1993: 3). 1992 depreminde ilk önce ve genellikle kamu binaları yıkılmıştır. Şehir merkezinde tamamen çöken bazı binalarda ölüm olayları yoğunlaşmıştır. Bu binalar arasında Erzincan'ın iki büyük oteli, SSK (Sosyal Sigortalar Kurumu) Hastanesi, şehir merkezinde büyük üç İşhanı, Devlet Hastanesi kampüsündeki Sağlık Koleji Yurdu ve Fevzipaşa caddesi üzerindeki kahveler ile bazı restoran veya kulüp gibi binalar bulunmaktadır (Çuhadaroğlu, Kara, Ustaoglu, 1992: 47).

Depremın etkisinden dolayı kentın elektrik dağıtımının gerekleştėđi trafodaki emniyet şalteri kendiliğinden açılmış ve şehir bir anda karanlıkta kalmıştır. Buna paralel olarak su şebekesinde yer alan pompalarda kademeli olarak giderilerek bir susuzluk durumu doğurmuştur (Çuhadaroğlu, Kara, Ustaoglu, 1992: 47). Büyük bir gürültü, elektrik kesintisi ve şiddetli bir sarsıntı ile yaşanan deprem, depremedelerin akıllarına kıyamet mi yaşıyor sorusunu getirmiştir.

Teravih namazı esnasında yaşanan depremde halk depremin şoku ile camilerden hızlıca çıkıp evlerine doğru koşmuşlardır, ancak şehrin çoğunluğunun yıkılmış ve karanlık bir ortamın olması evlerini bulmayı zorlaştırmıştır. Depremde kentın haberleşme, su, elektrik, ulaşım gibi temel altyapısı devre dışı kaldığı için ilk dört saat içinde bölge ile haberleşme sağlanamamıştır. Saat 20.00 civarında depremle ilgili aletsel kayıtlardan edinilen ilk bilgilerden sonra deprem parametreleri kullanılarak depremin muhtemel sonuçları Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Daire Başkanlığınca geliştirilmiş bulunan hasar sonuç modeli ile ortaya çıkarılmıştır. Çıkarılan sonuç 21.30'da toplanan Bakanlar Kurulu'na ulaştırılmıştır (Ünal, 1993: 11).

Depremin yaşanmasından sonra kurtarma ekipleri bölgeye gelene kadar ve ekipler bölgeye geldikten sonra da dahi askeri birlikler önemli başarılarla imza atmışlardır. Erzincan'da bulunan 3.Ordu'ya mensup birlikler depremin meydana gelmesinden iki saat sonra karanlık, araç-gereç eksikliği, deneyimsizlik gibi olumsuz şartlara rağmen Erzincan halkının da katılmasıyla kurtarma çalışmalarını başlatmış ve gece boyunca 300'e yakın kişinin hayatı kurtarılmıştır (Ünal, 1993: 14). İlk hasar tespit sonuçlarına göre Afet Kontrol Merkezi tarafından Erzincan ili merkezinin ana bağlantı mahalleleri doğrultusunda dört ayrı tali bölge ayrılmıştır: Ordu Caddesi, 13 Şubat Caddesi, Fevzi Paşa Caddesi (kuzey-güney yönlü), Halit Paşa Caddesi (doğu- batı yönlü) bölgelerdir. Oluşturulan bu bölgeler için 59. Topçu Tugay Komutanlığı Afet Kontrol Merkezi denetiminde 4 afet yardım komutanlığı temin edilmiştir. Görevlendirilen birlik komutanları bölgede sürekli faaliyet halinde bulunarak enkaz çalışmaları, iş makineleri temini, yangın söndürme çalışmaları ve ilk yardım çalışmalarında öncülük etmiştir (Baysal, 1992: 1 akt. Özdemir, 2019: 118).

Çevre illerden de gelen ekiplerle birlikte kurtarma çalışmaları da hızlanmıştır. Ayrıca görünmeyen ekip olarak da adlandırabileceğimiz Erzincan halkı da kendi evlerini ya da buldukları noktalardaki enkazların altından kendi imkânları ile kurtarma faaliyetlerine katılmışlardır. Enkaz altından aile üyelerini, komşularını, arkadaşlarını yani

tanıdıkları veya tanımadıkları herkesi kurtarmaya çalışmışlardır. Halkın barınma ve beslenme ihtiyacının karşılanması için depremden bir saat sonra Türk Kızılay'ı ve civar illerden bölgeye çadır, battaniye, çeşitli gıda maddeleri ve giyecek sevki başlamıştır (Ünal, 1993: 23).

Daha öncede ifade edildiği gibi depremden en büyük zararı kamu binaları görmüştür. Yıkılan kamu binaları arasında hastanelerinde olması deprem sonrasında daha büyük facia yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Erzincan'da mevcut olan üç hastanenin de yıkılması veya kullanılamaz hale gelmesiyle Erzurum Valiliği, başta Atatürk Üniversitesi Hastanesi olmak üzere ilde mevcut bütün hastaneleri alarma geçirmiş ve Erzurum ile Erzincan arasında kurulan araç köprüsü ile Erzincan'daki bütün yaralıları buraya taşınmıştır. Bu köprü aracılığıyla 500'ü ilk gece olmak üzere depremi takip eden iki gün içinde Erzurum'a 800 civarında yaralı nakledilmiş ve tedavileri sağlanmıştır. (Ünal, 1993: 23).

Felaketten etkilenen halkın bir yandan diğer illerden gelen yardımlarla bir yandan da kendi imkânları ile yaraları sarılmaya çalışılırken bir diğer kurtarıcı güç ise yurtdışından gelen ekipler ve yardımlardır. Yurtdışından gelen yardımlar 1939 depreminden de etkin bir unsurdur ve büyük miktarlar maddi yardım ve ihtiyaç malzemesi gönderilmiştir. Bir anlamda yurtdışından gelen yardımlar depremin etkisinin ve yaşanan felaketin büyüklüğünü göstermektedir ki yaşanan her iki deprem de hem 1939 hem de 1992 depremleri sadece ulusal düzeyde bir etki uyandırmamıştır.

Kızılay tarafından bölgeye ilk gün Erzurum deposundan 1000 çadır olmak üzere 15.03.1992 tarihi itibarıyla 10.674 çadır ve 64.125 adet battaniye sevk edilmiştir. Bu arada gerek yurtdışından gelen gerekse Afet İşleri Genel Müdürlüğüne Sümerbank'tan satın alınarak Kızılay'a teslim edilen malzemeden dikilen çadırlarda dikkate alınırsa bölgede, depremi takiben 27.300 adet çadır ve 176.230 adet battaniye dağıtılmıştır (Ünal, 1993: 23). Kızılay tarafından çadırlar depremzedelere ulaşana kadar depremzedeler kendi imkânları ile yaptıkları barınma koşullarında kalmışlardır. Yorgan, kilim, battaniye gibi enkazdan kurtarabildikleri eşyalarla kendilerini soğuktan koruyacakları alanlar yapmışlardır. Halkın kendi imkânları ile yaptıkları barakalar genelde kendi evlerine yakın ve açık bir alanda iken Kızılay tarafından kurulan çadırlar depremzedelerin evlerinden biraz daha uzak, kullanılmayan arazi ve tarlalara kurulmuştur.

Bölgeye geçici iskân amaçlı olarak Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğince imal ettirilmiş olan ve Türkiye’de bulunan 246 prefabrik ünite (492 ailelik) kurularak vatandaşlara dağıtılmıştır. Daha sonra Afet İşleri Genel Müdürlüğü prefabrik İmalat Tesisleri’nde üretilen 92 ünite prefabrik konut, 104 adet duş, 104 adet WC ve 104 adet çamaşırhane geçici amaçlı üniteler olarak tesis edilmiş ve kullanıma açılmıştır (Ünal, 1993: 23). Geçici iskânı sağlamak amaçlı kullanılan bu prefabrik evler en azından bir süreliğine de olsa depremzedeleri barakalardan kurtarmış ve yeni konutlarına geçene kadar da barınma imkânı sağlamıştır.

İnşa edilecek yeni konutların zemin araştırılmasının yapılırken toprağın verimliliği, su, elektrik gibi temel ihtiyaçların kolay temini, demiryolu ve anayollara olan yakınlık gibi noktalar dikkate alınmıştır. Yeni yapılacak binalar enkazların olduğu yerleşim yerine yapılmaktan ziyade yeni bir yerleşim alanı seçilmiştir. Eski yerleşim yerine yeni konutları inşa etme birtakım zorlukları da barındırmaktadır. Bu zorlukları Ünal (1993) şu şekilde açıklamıştır; yıkık ve ağır hasarlı binanın enkazının kaldırılması işinin uzun ve inşaata başlamayı geciktirici bir faktör olması; enkazın kaldırılması durumunda bile yeni yapılacak yapı temellerinin hazırlanmasının ancak enkazı kaldıran yapı temellerinin hafriyatı ile mümkün olabileceği; uygulanması düşünülen yapı projelerinin mevcut parsellere uymaması; çok katlı yapılardaki bazı kişilerin hak sahibi olamamasının ortaya çıkardığı mülkiyet sorunları olarak özetlenebilir (1993: 33-34). 1992 depreminden sonra ortaya çıkan konut ihtiyacını gidermek amaçlı yapılan binalar bölgenin zeminin kalitesi, coğrafi koşullar, iklim şartları ve sosyo-ekonomik yapısı göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Geleneksel yapım sistemiyle elde edilecek şehir tipi konut projesi, tünel kalıp sistemiyle elde edilecek şehir tipi konut projesi ve köy tip konut projeleri kapsamında halkın konut ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır (Ünal, 1993: 61-66). Tüm yapılarda deprem dikkate alınarak daha güvenli binalar yapılması amaçlanmıştır. 1939 yılında devletin halkın ihtiyaçlarını karşılama noktasında yetersiz kalıp diğer şehirlere gönderilirken 1992 depremin de binaların inşa edilmesi her iki depreminde yaşandığı dönemleri karşılamak açısından da önemlidir.

Güzelce (1994: 3)’in ifade ettiği gibi 13 Mart 1992 depremi çok büyük hasara neden olacak büyüklükte bir deprem değildir. Bununla birlikte şehir merkezi, köyler ve ilçelerde ölenlerin sayısı 653’ü bulmuştur. Erzincan’da çökerek can kaybına neden pek çok yapı üzerinde incelemelerde varılan kanı, çökmelerin çok basit ve temel mühendislik

ilkelerine uyulmadığı için meydana geldiğidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi 1992 depremi sonrası yapılan binalara ayrı bir özen ve ciddi çalışmalar yapılarak inşa edilmesi depremden alınan bir ders olarak görülebilir. 1992 depreminin bir özelliği de binaların bulunduğu noktalarda çökerek yıkılmasıdır.

Dikkat çeken önemli nokta da bina yapımlarında izin verilen kat sayısının aşılmasıdır. Yani binaların çoğunluğu tek ve iki katlı olmasına karşın altı kata kadar betonarme çerçeveli binalara izin verildiği görülmekte ve depremde özellikle dört ve daha çok katlı binalar en ağır hasara uğramışlardır (Sucuoğlu ve Gülhan, 1992, akt. Güzelce, 1994: 73). Bina yapım aşamasındaki aksaklıkların yanı sıra ovadaki alüvyon kalınlığının fazla olması ve karakteri, yer altı su tabakasının çok yüksek olması can kaybının ve hasarın büyüklüğünü etkilemiştir (Ada ve Ergin, 1992, akt. Güzelce, 1994: 78).

1992 depremi Erzincan'ı günlük yaşam, ekonomi, eğitim vb. birçok yönden etkilemiştir. Küçük bir esnaf ve memur kenti olan Erzincan'da deprem ile beraber ekonomik ve sosyal hayat durma noktasına gelmiştir. Halkın ekonomik faaliyetleri kesintiye uğramıştır (Özdemir, 2019: 83). Depremden sonra Erzincan halkı göç etmeye başlamış hatta memurlar tayin haklarını kullanmak isteyip başvuruda bulunmuşlardır. Genel olarak il dışındaki yakınlarının yanına giden halkın bir kısmı geri dönmüşse de gittiği ilde kendi yaşamını kurup orada kalmaya devam edenlerde bulunmaktadır. Evlerini, işlerini, ailelerini kaybeden insanlar psikolojik olarak da etkilenmiş ve gelecekleri ile ilgili endişeler yaşadıkları söylenebilir. Depremzedeleri olumsuz etkileyen sadece evlerinin yıkılması olmamıştır. Birçok işyerinin yıkılması ve birçok hayvanında telef olması birçok insanın işsiz kalmasına sebebiyet vermiştir. Erzincan ilinin genel olarak tarım ve hayvancılık yapılmasının yanı sıra birçok küçük esnafından var olması düşünüldüğünde yaşanan felaketin ekonomik yönden verdiği zarar hafife alınmayacak derecede büyüktür. Evleri yıkılanlara verilen desteğin yanı sıra işyerini kaybedenler içinde destek verilmiş ve zararları karşılanmaya çalışılmıştır. Erzincan'da depremden işyerleri zarar gören vatandaşlar için de Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Karabük Tesisleri'nde üretilen 652 adet geçici işyeri, montajları tamamlanarak dağıtılmıştır (Ünal, 1993: 23).

Bilgi aktarımı noktasında oldukça önemli olan gazeteler 1992 Erzincan depreminde de büyük faydalar sağlamıştır. Depreme dair haberlerin yanında yıkımın fazla olmasıyla bağlantılı olarak inşaat yetkililerine olan öfkeyi ifade eden haberlerin yanı sıra yakınlarını

bulamayan depremzedelerin gazeteye isimlerini verip yakınlarını bulma noktasında da oldukça faydalı bir işlev üstlenmiştir.

4.2.3.2.1 Basında 1992 Depremi

14 Mart 1992 tarihli Meydan gazetesinde “Büyük Facia” manşeti atılmış ve depremle birlikte karanlıkta kalan Erzincan’da SSK hastanesi, Emniyet Müdürlüğü binası, 20 büyük bina ve iki otel çöktü. 15 saniye süren deprem ilin üçte ikisini enkaz haline getirdi ifadeleri, yer almışken aynı tarihli Türkiye gazetesinde ise “Erzincan’da Büyük Felaket” başlığı atılmıştır.



Fotoğraf 8: 14 Mart 1992 tarihli Meydan Gazetesi (Tuygun, 1992: 57-61)

15 Mart 1992 tarihli Hürriyet gazetesinde ise “Kader değil, cinayet” başlığı atılmış ve Erzincan’ı yıkan deprem Tokyo’da olsaydı kimsenin burnu bile kanamayacaktı. Uzmanlar faciannın göz göre göre geldiğini söylediler, ifadeleri ile yıkılan binaların inşaat yetkililerine kızgınlıklar dile getirilmiştir. Aynı tarihli Sabah gazetesinde ise “Bu Binaları Kim Yaptı?” ifadesi büyük puntolarla yer almıştır (Fotoğraf 4).



Fotoğraf 9: 15 Mart 1992 tarihli Hürriyet ve Sabah gazeteleri (Tuynun, 1992: 57-61).

Yine 15 Mart 1992 tarihli Milliyet gazetesinde “Türkiye Kan Ağlıyor” başlığı, Cumhuriyet gazetesinde ise “Türkiye’yi Sarsan Acı” ifadesi ile yaşanan deprem anlatılmıştır (Fotoğraf 10, Fotoğraf 11). Çoğunlukla kamu binalarının yıkılmış olması ihalelerde ve bina yapımında ihmal konusunu akıllara getirmekte olup basında da yer almıştır. Kullanılan malzemenin eksikliği, işçilik ve proje hataları ve yönetmelikte yapılan eksiklikler sonucu zarar fazla olmuştur.



Fotoğraf 10: Milliyet Gazetesi 15 Mart 1992 (Tuygun, 1992:57-61).



Fotoğraf 11: Cumhuriyet Gazetesi 15 Mart 1992 (Tuygun, 1992:57-61).

1992 depremine ait gazete haberleri incelendiğinde depremin yarattığı etki, yıkılan binalar, inşaat sahiplerine yönelik kızgınlık, devlet yetkililerinin afet bölgesine gelmesi şeklinde bahsedildiği görülmüştür. 1992 depreminde yıkılan binalar daha çok kamu binaları olmuştur ve kamu binaları genellikle ihale usulü ile yapılmaktadır. Bu nedenle de malzmeden çalma ya da hatayı görmezden gelme gibi durumlar akıllara gelmiş ve yetkililere karşılık kızgınlık olmuştur. Hastanelerin ve sağlık meslek lisesinin yurdunun yıkılması halk açısından daha da olumsuz etki uyandırmış ve kızgınlık artmıştır.

1992 depreminde yıkılan binaların içerisinde Çerkez Kırathanesi basında yer almamıştır ancak yıkılan tek bodrum kat olması dolayısıyla simge özelliği taşımaktadır.

Çerkez Kırathanesi bodrum katta yer almaktadır ancak kırathane sahibi bilardo masasına yer açmak adına binanın kolonunu kesmiştir. Depremde ise binayı tutan kolon olmadığı için bina çökmüştür ve depremin iftardan sonra gerçekleşmesine bağlı olarak da deprem anında orası kalabalıktır. Bu nedenle o binada ölenler fazladır. Ancak kırathanedeki ölümün tek nedeni yıkım değildir. Kırathanede çıkan yangın ve patlayan tüpler nedeniyle enkaz altında kalanlar zehirlenmeye mahkûm kalmıştır (Yalçiner, 1994: 13).

Genel olarak bakıldığında 1992 depremi basında acı ve kızgınlık bir arada sunulmuştur. Hem yazılı hem de kullanılan görsellerde depremin etkisi net bir şekilde görülmektedir. 1939 depreminin anlatıldığı gazete haberleri ile 1992 depreminin anlatıldığı haberler farklılıklar göstermektedir. 1939 depreminde acı ve sefalet ön plandayken 1992 depreminde haberlere acının yanına yetkililere kızgınlık eklenmiştir. 1939 depremi daha çok yazılı olarak halka anlatılmaya çalışılırken 1992 depreminin anlatıldığı haberlerde görsel dil daha ön plandadır. 1939 depreminin etkileri çevre illeri etkilediği için diğer illerle beraber anılan Erzincan, 1992 depreminde ana odak noktasıdır. 1939 depreminde daha çok kullanılan tema halkın diğer illere göçü iken 1992 depreminde bina yapımından sorumlulara olan kızgınlıktır.

Gazete haberleri her iki depreme yönelik hatırlama ve hafızanın yeniden inşası noktasında işlevsel bir durumdadır. Depremzedelerin belki de hafızasında unutulmuş bilgiler gazete haberleri ve haber fotoğraflarıyla kalıcı hale getirilmiştir.

Bu bölümde Türkiye’de deprem olgusuna yönelik kısa bilgi verildikten sonra çalışma alanı olarak seçilen Erzincan kenti ve kentte yaşanan depremlere dair geniş bilgiler verilmiştir. Erzincan, yerleşim ve yapılaşma aşamalarında depremi göz önünde bulundurmaya çalışan bir kenttir. Tarihi boyunca birçok deprem yaşamış ve gelecekte yaşanması beklenen bir kent için depremi göz önünde bulundurma çabası anlaşılmalıdır. Türkiye deprem tarihi açısından 20. yüzyılın en büyük depremi olarak kayıtlara geçen 1939 depremi Erzincan kentini yerle bir etmiştir. Kenti harabeye çeviren deprem, dönemin ağır şartlarıyla da birleşince kenti göçe zorlamış, yardımlar gecikmiş halk daha da zor günler yaşamıştır. 1939 depremi ile kıyasladığında 1992 depremine nispeten daha hafif ve dönemin şartları daha iyidir. 1992 depreminde daha çok kamu binaları olmak üzere kentte birçok bina yıkılmıştır. Depremin verdiği zarar genellikle kent içerisinde telafi edilmeye çalışılmıştır. Halk kendi inşa ettiği ve devlet tarafından yapılan binalarda iskan edilmiştir. Her iki depremde kentte derin yaralar açmıştır. Bu durum basında geniş ölçüde yer bulmuş

ve uzun bir sürede kalmıştır. 1939 depremi basında birkaç gün gecikmeli olarak yer almış ve daha çok depremin Erzincan ve çevresine verdiği zarar ve toplanan yardımlardan bahsedilmiştir. 1992 depremi ise basında 1939 depremine kıyasla daha erken yer almış ve genellikle yıkılan binaların yapımında görevli olanlara karşı bir öfke ve depremin verdiği zararlar hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç olarak, depremle sıkı bir ilişkisi olan kentin yaşadıkları, iki büyük depreme yönelik verilen bilgiler ve basındaki izler ifade edilmeye çalışılan bu bölümde Erzincan kenti ve deprem ilişkisi göz önüne serilmeye çalışılmıştır.



BEŞİNCİ BÖLÜM

ERZİNCAN KENTİNDE HAFIZA KAYNAKLARI

Bu bölümde Erzincan kentinde depreme yönelik yapılar, mahalleler, ağıt, destan gibi unsurlardan bahsedilecek olup kent hafızası üzerindeki etkisi ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Erzincan, birçok devlete ve topluluğa ev sahipliği yapmış, doğu ile batı arasındaki ulaşımın önemli bir noktası olan bir kenttir. Böylelikle zengin kültürel, sosyal bir birikimi vardır. Bu etkenler kentin yerleşimi, planlanması açısından etkili olmuşlardır. Ancak etkenlerin yanı sıra bir başka unsur depremlerdir. Depremler Erzincan kentinin oluşumunda, yapılaşmada ve planlanmasında birinci ölçüt olmakla birlikte kentin birkaç kez yer değiştirmesine de neden olmuştur.

Kent, insan yaşamında yeniliklerin, düzenin, akışkanlığın ve hareketliğin bir simgesidir. İnsanlara birçok avantajlar ve dezavantajlar sunmaktadır. Kentler, insanlara sosyal ve kültürel avantajlar sunmakla birlikte çeşitli doğal ve insan eliyle oluşan felaketlerin etkisine karşı daha kırılgan hale gelmektedir (Gerdan ve Şen, 2019: 965). Felakete daha karşı kırılgan olan kentler böylelikle gelişmeleri noktasından da sekteye uğratmaktadır. Yaşanmışlıkları da içerisinde barındırmakta olan kentler bir anlamda kolektif bir hafıza sunmaktadır. Kentin mekânsal gelişiminden, kentte yaşanan olaylar, kentte yaşayanların anıları ile geleneklerine dek uzanan oldukça zengin bir içerik sunan kent hafızası, kentin zaman içinde gelişimi ve değişimiyle birlikte şekillenerek süreklilik kazanır (Güncü ve Aydın, 2020: 641). Toplumsal hafızanın oluşmasında mekân oldukça önemlidir ve kentlerde bu açıdan toplumsal hafızanın inşa edilmesinden rol oynamaktadır. Kolektif bellek, M. Halbwachs (1980)'a göre mekânsal ve toplumsal bir oluşum olup temeli bireye dayanmaktadır. Toplum hatırlama eylemini mekânsal olarak kentsel semboller ve bireysel olarak tekrarlanan sosyal pratikler aracılığıyla gerçekleştirilir (Uludağ ve Aycı, 2016: 748).

Kentsel mekân, bireyler açısından taşıdığı anlamlar ve mekan içinde edinilen pratikler dolayısıyla toplumsal hafızada önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekânı çok boyutlu olgu olarak ele alan Lefebvre, onu hem soyut-

zihinsel, kavramsal ve toplumsal hem de somut-fiziksel yönleriyle açıklar. Mekânı üç bileşeniyle; algılanan, tasarlanan ve yaşanan bir olgu olarak tanımlar. Bu üçlü diyalektikte mekânın üretimi; “mekânsal pratikler”, “mekân temsilleri”, “temsil mekânları” olarak açıklanır. Mekânsal pratikler; gündelik yaşam içinde, toplumsal pratiklerin üretildiği ve yeniden üretildiği topluma ait yer ve mekânsal oluşumları kapsar ve algılanan mekânlardır. Mekân temsilleri; mekânın üretiminde, üretim ilişkilerine, bilgiye ve ideolojiye sahip kodlar ve işaretleri barındırır ve tasarlanan mekânlardır. Temsil mekânları ise semboller, anlamlar ve kodlarla yaşanan toplumsal mekânlardır ve yaşanan mekân olarak ele alınabilir. (Uludağ ve Aycı, 2016: 749). Bu araştırma açısından bakıldığında algılanan mekânlar (mekânsal pratikler) Erzincan kentinin şu anki durumunu açıklarken tasarlanan mekânlar (mekân temsilleri) kentsel dönüşüm sürecindeki mahalleler için kullanılabilir bir kavramdır. Son olarak yaşanan mekân (temsil mekânları) ise kadın ve erkek katılımcıların farklı olarak deneyimledikleri ve sahiplendikleri mekândır.

Erzincan kenti de geçmişten bugüne dek yaşanan birçok olayı mahalle-sokak isimleri, anıtlar, meydan isimlerinde hatırlatmakta ve kent hafızasını sürekli yeniden inşa etmektedir. Aldo Rossi'nin (2006) hipotezine göre kentin belirli kısımlarında hafızanın oluşması için sosyal ilişkilerin var olması gerekmektedir. “Kentin kendisi orada yaşayanların kolektif belleğidir.” der Aldo Rossi. Kenti oluşturan her öge kentin kendisinde ve bellekte bulunmaktadır (Mutlu, Kaya, Polat, 2019: 43).

Toplum ve mekân birbirinden bağımsız değildir ve toplumlar yaşadıkları olayları mekâna yansıtmışlardır. Hafızanın oluşumunda mekân oldukça önemlidir ve hafıza mekân ilişkisinde mekân ile toplum mekân ilişkisinde mekân aynı anlama gelmemektedir. Toplum-mekân ilişkisinde öznelere bağımsız, homojen boş bir konteynir olarak betimlenirken, bu mekân ölçülebilir ve tanımlanabilir fiziksel karakteristiklere sahiptir. Hafıza-mekân ilişkisinde ise mekân, kullanıcıları ile birlikte ve onlar tarafından şekillendirilen dinamik bir alan olarak kavramlaştırılmıştır. Aklın, duygunun ve belleğin önemli rol oynadığı algılanabilir bir alandır (Şumnu, 2002 akt. Turgut, 2013: 19). Lefebvre (Akt. Avar, 2009: 7) ise mekânı hem somut bir maddelik hem de bir kavram ve deneyim içerecek şekilde kavramlaştırır. Mekân ve hafıza noktasında Halbwachs ve Coser (1992), fiziksel mekânın barındırdığı tarihsel anlam ve yansımalarının kolektif hafıza ile bağlı

grupların bağılıklarını ve ortaklıklarını pekiştirdiğine dikkat çekmektedir (Aslan ve Kiper, 2016: 885)

Kentler ve kentliler; geçmişten bugüne yaşanan tüm gelişmeleri belleğinde tutarken bu birikim de farklı biçimlerde kent mekânına ve kent yaşantısına yansımaktadır (Aslan ve Kiper, 2016: 882). Erzincan kenti de inşa edilirken yaşanan depremleri yapılarına yansımıştır. Bir yerleşim yerinin oluşumunda temel olarak görülen mahalleler Erzincan kentinde depremle yakından ilişkilidir. Yaşanan mekân olarak ele aldığımız mahalleler depremlerden sonra tasarlanan mekân haline dönüşmüştür. Dolayısıyla da mekânı algılama noktasında değişimler yaşanmıştır.

1939 depremi ile kent tamamen yerle bir olmuştur. Büyük hasar gören bu yerleşim yeri “yasak kent” ilan edilerek halkın yerleşmesi engellenmiş ve daha kuzeyde bulunan bir alan yerleşim yeri olarak seçilmiştir. Bugün “yasak kent” yerleşim yerine dair halkın hafızasında yer alan detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Erzincan’ın şehir yerleşim alanı 1939 depreminden önce Fırat’ın kolu olan Karasu Irmağı’nın kuzey kenarındaydı. 1939 depremi sonrası “Eski Erzincan’ın” 1 km kuzeyinde ve fay hatlarının kesiştiği İstasyonun güneyinde devlet arazisi üzerine kurulmuş Beybağı ve İstasyon mahallelerinin bulunduğu saha “yasak şehir” ilan edilmiştir (Yavuz, 2017: 67-68). Yasak kent olarak ilan edilen alanda yerleşim engellenmiş olmakla birlikte o zorlu şartlar içerisinde elindeki malzemelerle halk o alana barakalar inşa etmiştir.

1939 depremi sonrası kentin taşınması söz konusu olmuştur. Depremden sonra Erzincan, öncelikle 1 km kuzeye “Muvakkat Kent” olarak tabir edilen sahaya taşınmıştır (Yavuz, 2017: 68). Böylelikle bu alanda daha çok prefabrik yapılarla geçici olarak yerleşim alanı kurulmuş oldu. Bugün ki Aşağı Çarşı (Çarşı), Taksim, Hocabey, Kızılay, Gülalibey, İstasyon mahalleleri muvakkat kent içerisinde yer almaktadır.

5.1. Aşağı Çarşı (Çarşı) Mahallesi

Muvakkat Kent içerisinde yer alan mahalle İstasyon binasının kuzeyinde yer almaktadır. Mahalle ilk kurulduğu zamanlarda varlıklı kişilerin çoğunlukla yaşadığı bir alan olmuştur ancak zamanla gecekonduların mahallesine dönüşmüştür. Literatürde Çarşı ve Aşağı Çarşı isimleri ayrı ayrı kullanılmakla birlikte daha çok Çarşı Mahallesi

olarak geçmektedir. Ancak günlük söylemde “Aşağı Çarşı” mahallesi olarak anılmaktadır. Çarşı Mahallesi olarak bilinen ve günümüz şehircilik anlayışına uymayan, pek çok hukuki sorunları bulunan çağdışı bir yerleşme alanı olan bu bölge, 1939 depremi ardından geçici olarak yapılan konutların bir devamı olarak durmaktadır (Çuhadaroğlu vd. 1992: 38).

Erzincan’ın geçmişinde önemli bir işlev üstlenen muvakkat kentin bir kısmını oluşturan bu mahallede günümüzde o eski halinden pek bir şey kalmamıştır. 2003 yılında TOKİ uygulaması kapsamında mahallede kentsel dönüşüm yaşanmıştır. Ayrıca okul, yeşil alan, spor ve çocuk oyun alanları, otopark yapılarak modern bir görünüm kazandırılmıştır.

1939 depreminde önemli bir işlevi olan ve halka kucak açan mahalle, günümüzde eski konumu kaybetmiş görünmektedir. 2019 yılında Güncü ve Aydın tarafından yapılan çalışmada bu mahalleye ilişkin hafızanın o mahallede yaşayanlar için var olduğu ifade edilmektedir. Çarşı Mahallesinin hafızalardaki en temel ortak imgesi, kentin 1939 depremi sonrası, halkın kendi gayretleriyle imkânsızlıklar içerisinde biçimlenen bir yerleşim olmasıdır (Güncü ve Aydın, 2020: 652). Ancak bu hafıza o mahalle içinde sınırlıdır. Çarşı Mahallesinin yaşadığı kentsel dönüşümden sonra hemen karşısında bulunan Taksim Mahallesi de kentsel dönüşüm sürecinden geçmiştir. Bu iki mahallede halkın kendi imkânları ile yaptıkları barakalardan oluştuğu bilinmektedir.

Lefebvre açısından bu mahalleye bakıldığında, depremden önce yerleşim yeri olmayan bir konumda olan burası depremden dolayı mübadele değerinin değişmiş ve yaşanan mekân halini almıştır. Burada ikamet edenler mekânı daha da sahiplenmiş ve mekâna dair algılarında da değişim yaşanmıştır. Kentsel dönüşüm süreci ile birlikte mekânın bir kez mübadele değerinde değişimler olmuş ve bu kez tasarlanan mekân anlayışı ile anlamlı hale gelmiştir. Bu süreçte mekânı sahiplenme olgusu da etkilenmiştir. Mekânın yaşadığı bu sürekli değişim hafızayı da etkilemiş ve unutmaya yol açmıştır.

5.2. Kızılay Mahallesi

1939 depreminden sonra devlet tarafından inşa edilen mahalle olması dolayısıyla Çarşı ve Taksim mahallelerinden ayrılmaktadır. Kızılay tarafından

yaptırılan geçici pavyonlar -açıkta kalan vatandaşların geçici olarak sığınmalarını sağlamak üzere baraka şeklindeki küçük meskenlere verilen ad (Yavuz, 2017: 71) özellikle daha az gelirliler için oluşturulmuş bir konut bölgesidir (Güncü ve Aydın, 2020:654). Küçük ve bitişik binalardan oluşan yapılar, yurtdışından gelen yardımlar, Kızılay'ın yardımları ile yapılmıştır. Zorlu şartlarda barınma ihtiyacını bir an önce sağlanması amaçlandığından iki ailenin bir arada yaşadığı zamanlarda olmuştur.

Erzincan'ın merkezi bir noktasında olan Kızılay Mahallesi'ndeki pavyon binalara günümüzde rastlamak neredeyse imkânsızdır. TOKİ uygulamaları kapsamında Hocabey Mahallesi ile birlikte şehrin görüntüsünü bozması sebebiyle yıkılmış ve yerine daha modern binalar inşa edilmektedir. Hafızada hatırlatıcı işlev üstlenen mahalle, kentsel dönüşüm sürecinde yeniden inşası bu işlevini kaybetmek üzeredir. Mekânda yaşanan bu değişimler Lefebvre'in mekân üçlemesini örnekler nitelikte olmaktadır. Depremden sonra Kızılay tarafından inşa edilen mahalle bu süreçte tasarlanan bir mekândır. Binaların yapılması ile birlikte mekânın algılanması ve mübadele değerinde değişim yaşanmıştır. Ayrıca o mahallede ikamet edenlerin sahiplenme düzeylerinin de farklılık gösterdiği söylenebilir. Son hali ile apartmanlaşmaların olması dolayısıyla da mekân bir kez daha tasarlanan mekân olarak ele alınabilir. Dolaylı olarak da mekânı sahiplenme, algılama farklılaşmaktadır. Tüm bu süreçler mekân ve hafıza ilişkisinde mekânın kent hafızasını unutturma ya da hatırlatma işlevini belirgin hale getirmektedir. Ancak toplumsal hafızanın önemli bir temeli olan unutma gerçekleşmiştir.

5.3. Gülabibey Mahallesi

Muvakkat kent kapsamında yer alan mahallenin en temel özelliği "kurma ev" tarzı yapıların olmasıdır. Mahalle, devlet tarafından yurtdışından getirilen ve halk arasında "kurma ev" olarak bilinen, bağımsız bahçe içerisinde yer alan prefabrik binalardan oluşmaktadır. 1940'lı yıllarda getirilen bu konutlar da sayılarına göre "ikili, üçlü, dörtlü kurma" şeklinde isimlendirilirken, tuvaleti içeride modern yapılar olarak hafızalarda yer almıştır (Güncü ve Aydın, 2020: 654).

Söz konusu bu mahallede günümüzde hala kurma evlere rastlamak mümkündür. Genellikle bahçe içerisinde ve tek katlı olan bu yapılar bugün hala varlığını korumaktadır. 1939 depreminden sonra inşa edilmesine rağmen 1992 depreminde hasar almayan bu yapılar varlığını sürdürmekle birlikte sayıları azalmaktadır. Bu mahalle günümüzde varlığı sürmesinden dolayı yaşanan mekân olarak görülebilir. Ancak yine mahallenin bazı kısımlarında görülen apatmanlaşma mahallenin yaşanılabilirlik durumunu etkilemiştir. Yenilenen her bina mahallenin sahiplenme derecesini de etkiler ve mahalleye yeni gelenler ile uzun zamandan beri orada olanların mekânı sahiplenmesi farklıdır. Bu süreç de dolaylı olarak mekân ve hafıza ilişkisini etkilemektedir.

5.4. İstasyon Mahallesi

İstasyonun alt tarafında olan mahalle, tren garına yakınlığı ve istasyon lojmanlarının bölgede olmasından dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. 11 Haziran 1947'de Belediye Encümeni tarafından alınan bir kararla muvakkat şehir bölgesinde yer alan İstasyon Mahallesi ikiye ayrılarak Beybağı adıyla yeni bir mahalle oluşturulmuştur (Yavuz, 2017: 72). Günümüzde kaldırılan bu mahallede diğer mahallelerden farklı olarak yapılar genel olarak halkın kendi imkânları ile yaptığı tek katlı binalar bulunmaktaydı. Bugün bu mahallede İstasyon lojmanları varlığını sürdürse de yıkılan yapıların yerine kent parkı ve ormanlık alan yapılmıştır. Bu mekânda Lefebvre'in mübadele değeri ve sahiplenme kavramını görmek mümkündür. Yaşanılan bir mekân olan İstasyon Mahallesi, depremden kaynaklı olarak mübadele değeri değişmiş ve terk edilen bir mekân haline gelmiştir. Daha sonra tasarlanan mekân olarak algılanmış ve şuan kent parkı ve ormanlık alan olarak kullanılmasından dolayı da mekânın algılanmasını değiştirmiştir. Dolaylı olarak da mekânı sahiplenme açısından herkesin mekânı sahiplenmesi farklılık göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında zor şartlar altında inşa edilen mahaller o gün için halkın barınma ihtiyacını karşılasa da günümüzde görünüşleri ve kullanışları bakımında uygun görünmemekte ve kentsel dönüşüm sürecinde yenilenmektedir. Ancak kentin bu yenilenmesi bir anlamda kentin hafızasını da zayıflatmaktadır. Sahadan elde edilen bilgiler bu durumu desteklemektedir. Sık sık yenilenen ve yeniden üretilen kent mekânları, kentsel dönüşüm ile değiştirilen sokak, cadde ya da

mekân isimleri gibi uygulamalar kentlileri yaşadıkları çevrelere yabancılaştırmakta, belleklerinde boşluklar oluşturmakta ve giderek kentlerini sahiplenmemeyi getirmektedir (Kiper, 2004: 16 akt. Aslan ve Kiper, 2016: 885). Dolayısıyla kente yabancılaşma ile bağlantılı olarak da mekânlarda terk edilmişlik izlenimi görülmektedir. Kızılay Mahallesinde gerçekleştirilen alan gezisinde bir kısmı tamamen yıkılmış bir kısmının ise yarısı yıkılmış pavyonlar görülmüştür ve yıkık binalar içerisinde o binalarda önceden oturan insanların yorgan, minder, kova gibi eşyaları bulunması terk edilmişlik izleniminin belirtileridir. Tamamen yıkılan binaların yerine ise apartmanlar inşa edilmektedir. İnşa edilen bu binalar ve yıkılan her bina kentin hafızasını yeniden inşa etmektedir.

5.5. İnönü Anıtı

Bir mekâna anıt, bina gibi yapıların inşa edilmesi o mekânın yaşanılan bir mekân olduğu göstermektedir. Mekân insan ilişkisinde bu tarz yapılar önemli bir işlev üstlenir. Mekân temsilleri ya da tasarlanan mekân olarak görebildiğimiz mekânlarda sürekli olarak ideoloji, iktidar ve bilgi birbirine eklemli bir haldedir ve bu mekânlar herkes tarafından bilinmeyen mimar, planlamacı gibi meslekler tarafından kullanılan ve üretilen işaretler, kodlamalar ve nesnelleşmiş temsilleri içerir. İsmet İnönü anıtı bu kavram adı altında ele alınabilir. Ayrıca anıtlar önemli bir hafıza aracıdır. Connerton anıtları “mekân belleğinin” bir türü olarak görmekte ve “anıt mekânları” olarak adlandırmaktadır. Yer isimleri üzerinden ele alan Connerton düşünceleri anıtları anlamak açısından da faydalı olabilir.

Anıt mekânlar, bilinen hikâyelerdeki olayları akla getirebilme konusunda oldukça güçlü bir etkiye sahip olur; örnek niteliğindeki davranışları çağrıştıran bu yüzden de ahlaki bir yönü olan coğrafyaların anımsatıcı olarak etkin bir işlev görür. İstisnalar dışında yer isimlerinin anlamı bulanıktır; isim olarak konuldukları yerlerin geçmişi kısmen örter, tarihlerini kısmen gizler. İsimlerin gizlediği bu tarih genellikle o yer ile insanları üzerinde uygulanabilecek iktidarın derecesi hakkında ipuçları verir, muktadir gittiğinde de iktidarının kanıtı olduğu yerde kalır (Connerton, 2019: 20).

1939 depremi yaşandıktan sonra hem ulusal alanda hem de uluslararası alanda Erzincan maddî ve ayni yardım gönderilmiştir. Gelen yardımlarla hem Erzincan'daki depremzedelerin hem de depremden etkilenen diğer illere yardımlar

gönderilmiştir. Ancak gelen bu yardımlarla daha sonra tartışmalara, politik bir imgeye dönüşen bir anıt yapılma çabalarına girişilmiştir.

İl Genel Meclisi tarafından 1939 felaketini hemen ardından Erzincan'a gelen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün anıtının yapılması kararlaştırılmıştır. Anıtın yapılabilmesi için de devletin Erzincan'a yardım olarak gönderdiği 2 milyon liradan 100 bin liranın bu işe ayrılması uygun bulunmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün göğsüne başını koyarak ağlayan, uğradığı felaketin büyüklüğünü anlatan bir ananın fotoğrafından esinlenerek anıtın yapılması kararlaştırılmıştır (Yavuz, 2017: 92).

Bu anıtın yapımı için 4 Eylül 1942'de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Müdürlüğü tarafından müsabaka açılmıştır (Yavuz, 2017: 92). Çeşitli şartlar belirtilmiş ve birinci olan heykeltıraşa 1.000 lira para ödülü verileceği de ilan edilmiştir. Birinciliği kazanan Ratip Aşir Acudoğlu olmuştur ve 1947 Ocak ayında İnönü Anıtı'nın birinci kısmının döküm işlemi tamamlanmıştır. Anıtın bütünü, 1947 Nisan ayı içerisinde yerine konulmak üzere 26 Nisan 1947'e Ankara'dan Erzincan'a doğru yola çıkarılmıştır (Yavuz, 2017: 610).



Fotoğraf 12: İsmet İnönü Anıtı

(<https://www.erzincannostalji.com/2017/03/23/resat-ekrem-kocudan-erzincanlilara-mektup/>)

Resmi bir tören ile açılan anıt, kent merkezinde “Dörtüol” olarak anılan mevkide konumlandırılmıştır. Birinci kısım, İsmet İnönü'nün göğsüne başını dayamış felaketzede bir ananın ıstırabını İsmet İnönü nezdinde devletin dindirmekte olduğunu, yanındaki çocuk ise devlet tarafından yapılan yardımları sembolize

etmektedir. İkinci kısım ise anıtın alt bölümünü oluşturan kısımdır. Anıtın sol tarafındaki heykel, şehri imar edecek olan sanatkârları, sağ tarafındaki heykelde şehrin anahtarını getiren bir hemşireyi ve ortadaki kadın heykeli de saadete kavuşmuş bir anayı temsil etmektedir. Anıtın arka kısmında ise İbrahim Alaattin Gövse'nin 1939 depremi dolayısıyla yazdığı dört mısralık bir şiiri bulunmaktadır. Şiir şu şekildedir;

“Daya biçare kadın bağrına yorgun başını

Ona anlat, yıkılan yurdu ölen yoldaşını

Edebi milletinin sevgisi kaynar orada

Bu mukaddes ateş üstünde kurut gözyaşını” (Yavuz, 2017: 94-95).

Erzincan'ın 1939 depreminde büyük hasar alması, şehrin neredeyse tamamının harap olması kentin yeniden ayağa kalkmasını oldukça zorlamış ve yaralarını sarması 1949'lu yıllara kadar uzanmıştır. Kentin bu zor durumunda anıtın inşa edilmesi eleştirilen asıl nedeni olmuştur. Depremi anımsatan bir anıt yapılması planlanırken politik bir imge olmuş ve seçimlerde malzeme olarak kullanılmış ve sıklıkla dile getirilmiştir.

İnönü Anıtı Dörtyol'daki yerinden taşınarak günümüzde Erzincan Valiliği karşısında yer alan parkta bulunmaktadır. Depremi anımsatıcı unsur olarak yapılmış olup politik bir imge haline gelen anıt katılımcılar tarafından da dile getirilmemiştir. Bu durumda anıtın işlek bir alanda olmaması da etkili olabilir. Zira şuan bulunduğu nokta ana cadde üzerinde olsa da tam olarak merkezde ve halkın sıklıkla görebileceği yerde değildir.

5.6. Tren Garı (İstasyon Binası)

1938 yılında Erzincan'a ilk defa gelen tren halkta hem büyük bir merak hem de korkuya neden olmuştur. İnsanlar nasıl bir şey olduğunu merak etmişler ve treni ilk gördüklerinde de sesinde dolayı korkup kaçmaya başlamışlardır. Gar binasını ise Almanlar yapmışlardır. 12 veya 14 metre derinde temelleri bulunan gar binası 1939 depremini sadece kapısının üzerindeki çatlama ile atlatmıştır. Erol Kaya'nın *Şehre Tanıklık Edenler Erzincan Sözlü Tarih Çalışması* eserinde yer alan Ahmet Dumlu'nun anlatısı şu şekildedir:

Tren dokuz yüz otuz sekizin Teşrin ayıydı, ilk teşrin. Bizim şimdiki aylara göre Ekim ayıydı (...) Bize şimdi dediler ki, “Tren gelecek” O nasıl bir şey? Demirleri döşemişler oraya. “Bu demirlerden nasıl gider gardaşım diyorlar. O kadar demirin üzerinden mal gider mi? Yav mutlaka vardır onun bir pisliği, buna binilir mi ya. Acaba bu şey mi ne yeyiy acaba bu?” Gazı mazı yok. Sanıylar ki at gibi bir şey yiyecek bilmem ne. Bunu acaba kaç tane at çeki bunları ele derlerdi. Sonra tren geldi bir patırtyla. Girer girmez millet hep kaçmaya başladı (...) Geldi o zaman, ondan bir sene sonra da deprem oldu. Deprem oldu ama halkı o kurtardı. Hem burada kalanları o gar binası kurtardı. Gar binasına millet bütün geldi doldu içeriye. Herkes yorganını alan geliyor içeriye” (Kaya, 2012: 42-43).

Gar binasının kimler tarafından yapıldığını yine Ahmet Dumlu’nun “Almanlar yapmışlar” ifadesinden öğrenilmektedir (Kaya, 2012: 43).

Depremden bir yıl önce gelen tren 1939 depreminde kent için kurtarıcı bir unsur olmuştur. Gar binasının büyük ve sağlam olması halkın barınması için bir ev, tedavilerini olabilecekleri bir hastane işlevi üstlenmiştir. Ancak depremden dolayı Kemah tarafından kapanan ve bozulan demir yollarının olması sonucunda “imdat treni” üç gün sonra gelmiştir. Trenin düdük sesini duyan halk istasyona doğru koşmuştur. Tren Erzincanlılar için hem bir kurtarıcı hem de gurbetin simgesidir. Çünkü 1939 depreminde sonra halk diğer illere tahliye edilmiştir ve bu tahliye işlevi trenler vasıtasıyla olmuştur. Gelen yardımlarda trenlerle gelmiştir.

Ulaşım ve iletişim açısından önemli olan tren bugün hala Erzincan halkı için önemli bir unsurdur. Gazeteler trenler aracılığıyla gelir ve ulaşım imkânlarının kısıtlı olmasıyla da ulaşımı sağlama noktasında önemlidir (Güncü ve Aydın, 2020: 649). 1939 depreminde aktif rol oynayan istasyon binası ve tren Erzincan halkının yaşantısında olan bir olgudur. Taş bir bina olan gar bugün hala varlığını korumaktadır. Ancak bu mekân, katılımcılar tarafından depremi hatırlatıcı unsur olarak görülmemiştir. Burada Lefebvre’in sahiplenme kavramı önemlidir. Mekânın sahiplenilmesinde zaman ve yaşamın ritimleri önemli bir unsurdur ve bir grubun ihtiyaç ve olasılıkları için dönüştürülmüş mekân bu grup tarafından sahiplenilir. Gar binası açısından bakıldığında bu binanın daha çok 1939 depremini yaşayan kuşağın sahiplendiği söylenebilir. Çünkü katılımcıların hiç biri bu binaya dair bilgi vermemiştir.



Fotoğraf 13: Erzincan Gar Binası giriş kapısı



Fotoğraf 14: Erzincan Gar Binası arka kısım

5.7. Deprem Anıtları

Anıtlar, gerçekleşen bir olayı hatırlatmak, simgeleştirmek amacıyla genelde olayın gerçekleştiği mekânda yaptırılan yapıtlardır. Çoğunlukla insan figürü ön plana çıksa da değişik şekillerde de yapılan anıtsal yapıtlar vardır. Anıtların bilinip bilinmemesi kentteki konumuna göre de değişmektedir. Şöyle ki, işlek bir konumda olması daha çok bilinip tanınmasını sağlarken merkezden uzak veya daha ayrı bir yerde olması bilinmesini engellemektedir. Bu durumda yaşanan mekânda anıtın bulunmasının anıtın hafızada daha çok etkili olabileceğini göstermektedir.

Erzincan'da deprem anıtı olarak bilinen iki anıt bulunmaktadır. Bu anıtlardan biri şehir mezarlığında bulunurken bir diğeri şehir mezarlığının daha kuzeyinde yer alan Piri Sami Hazretleri Türbesi içerisinde yer almaktadır. Anıtlar güçlü ve uzun soluklu bir

bellek depolarıdır. Connerton, *Modernite Nasıl Unutturur?* isimli eserinde anıtlardan bahsederken unutmaya ile olan ilişkisine değinmiştir. Anıtlar ile unutkanlık arasındaki ilişki karşılıklıdır; unutmaya tehlikesi anıtların inşa edilmesine, anıtlar ise unutkanlığa yol açar. Hatırlanmak istenen şeyi, bir anıt biçimine sokmak hatırlama yükümlülüğünde kurtulmak içinse; bunun sebebi anıtların yalnızca bazı şeylerin hatırlanmasına izin verirken, bir çeşit ayrımcılıkla diğerlerinin de unutulmasına neden olmasıdır (Connerton, 2019: 39). Anıtların neyi hatırlatıp neyi unutturacağı anıtın yapım amacına göre değişmektedir. Aynı zamanda anıtlar görsel hafızanın oluşumunda etkilidir. Ancak burada anıtın yapım şekli, hangi figürlerin kullanıldığı önemlidir.

Erzincan'da bulunan deprem anıtları hem depremi anımsatmak hem de anıt mezar şeklinde inşa edilmiştir. Anıtsal mezarlar unutulmaz bir yaşam eserinin, etik kurallar çerçevesinde sürdürülmüş bir yaşamın sadece dış görüntüsünü oluşturur (Assmann, 2018: 70). Anıtsal mezarlarda toplanma veya buralarda depremde ölenleri anma ortak bir kimliği oluşturmaktadır. Bu mekânlar, kutsal mekân olarak da görülebilir. Kutsal mekânlar, kutsal kabul edilen, ziyaret edilen, saygı duyulan ve keramet beklenen mekânlardır ve bu yerler benlik ve kimlik inşasında dikkate değer bir öneme sahiptir (Uygur, 2020: 132- 133).

5.7.1. 1939 Erzincan Deprem Şehitliği Anıtı

1939 depremi büyüklüğü ve oluşturduğu hasarla yıkıcı bir deprem olarak hafızalara kazınmıştır. O kadar zor durumda kalmıştır ki halk, cenazelerini defnedecek yer bile bulamamışlardır. Toplu mezarlar oluşturulmuş ve kazılan bir çukura bir aile üyeleri defnedilmiştir. Aralık ayında gerçekleşen depremde ölen kişi sayısının da fazla olması defnedecek alan bulmayı zorlaştırmıştır.

Piri Sami Türbesi içinde yer alan deprem anıtı da bir toplu mezar üzerine inşa edilmiştir. Erzincan Şehir Mezarlığı yetkilileri tarafından alınan bilgilere göre yaklaşık 2000 ceset deprem anıtının altında yer almaktadır. Daha yeni inşa edilen deprem anıtı halk tarafından da tam olarak bilinmemektedir. Bunun iki nedeni vardır; birincisi deprem anıtının bulunduğu yer halkın çoğunlukla ziyarete gittiği bir yerde değildir, ikincisi orada bir anıtın olduğunu gösterecek, yönlendirecek herhangi bir bilgilendirici unsur bulunmamaktadır.

Günümüzde “Yasak Kent” alanında yer alan, Şüheda Kabri (Toplu Mezar) ve “Zelzele Anıtı” kentin hüznün geçmişini temsil eden mezarlık ve anıtı oluşturmaktadır. Bu anıt ve mezar dönemin valisi Tükel tarafından 1941-1942 yılları arasında, afet öncesinde kent mezarlığı olan sonrasında ise parka dönüştürülen ve içinde halk tarafından önemle anılan dini âlimlerin hatıralarını taşıyan yerde oluşturulmuştur (Güncü ve Güneş, 2017: 263).



Fotoğraf 15:1939 Deprem Şehitliği anıtı tabelası, Piri Sami Hazretleri Türbesi kuzeyinde yer almaktadır.



Fotoğraf 16: Yeni inşa edilen 1939 Deprem Şehitliği Anıtı

Erzincan şehir mezarlığı yetkilileri tarafından edinilen bir bilgiye göre de günümüzde işlevsiz olan Beybağı Mahallesi’nde de bir toplu mezar bulunmaktadır.

Zorlu kış şartlarında bir alanın üzerinde ateş yakılarak toprağın üzerinde bulunan kar ve buz eritilmiş ve toprağın kazılması kolaylaştırılmıştır. Açılan bu alan toplu mezar olarak kullanılmıştır. Ancak şu an orada bir mezar olduğuna dair bir iz pek bulunmamaktadır.

5.7.2. 13 Mart 1992 Deprem Şehitleri Anıtı

1992 deprem anıtı Erzincan halkı tarafından daha çok bilinmekte ve daha çok ziyaret edilmektedir. Bunun nedeni ise şehir mezarlığında yer almasıdır. 1992 deprem anıtı, Erzincan Terzibaba Şehir Mezarlığı'nda yer almasıyla birlikte Terzibaba Türbesi'nin de yakında olması ziyaret edilme oranını arttırmaktadır. Deprem anıtının çevresinde genellikle 1992 depreminde ölenlerin mezarları bulunmaktadır. Anıt, kuşbakışı ile Türk bayrağını andıracak biçimde ay ve yıldız olarak görülecek şekilde inşa edilmiştir. Anıtın üzerinde depremde şehitlerin olanların isimleri yazılmaktadır. Ayrıca anıt üzerinde bir de dörtlük bulunmaktadır:

Erzincan duman oldu
Halimiz yaman oldu
Kanlar karıştı kana
Ayrıldık Erzincan'dan
Ottan ocaktan candan

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde mezarlığı her ziyaret gittiklerinde anıta uğradıklarını da ifade etmişlerdir. Burada etkili olabilecek unsur türbeye yakın olması ve yakınlarını ya da tanıdıklarını depremde kaybetmeleridir. Şehir mezarlığında birçok türbe bulunmakta olup genel olarak ziyarete gelenler türbelerle birlikte deprem anıtını da ziyaret etmektedir. Ayrıca her cuma günü ücretsiz olarak otobüslerle şehir mezarlığına ulaşım sağlanmakta ve böylelikle halk sürekli olarak mezarlıkla olan ilişkisini sürdürmektedir. Böylelikle mekân sahiplenme gerçekleşmektedir. Özellikle depremde yakınlarını kaybedenlerin sahiplenme dereceleri daha görünür olduğu söylenebilir.

Şehir mezarlığında depremi anımsatan bir diğer unsur ise mezarlıkta bulunan "13 Mart 1992 Deprem Şehitleri Kapısı"dır. Mezarlıkta yer alan her bir kapının farklı bir isimlendirilmesi bulunmakta ve genel olarak Erzincan'daki âlimlerin isimleri yer almaktadır.



Fotoğraf 17: Mezarlığın ana giriş kapısının sol tarafında bulunan kapı



Fotoğraf 18: 13 Mart 1992 Deprem Şhitliği Anıtı

5.8. Deprem Şiirleri ve Ağıtları

Bir toplumsal hafızanın inşasında edebiyat ürünleri de oldukça işlevsel bir tutum sergilemektedir. Edebiyat ürünleri dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına ilişkin birçok bilgiyi bilerek ya da bilmeyerek bünyesinde taşımaktadır. Bu nedenle edebi anlatılar toplumun ortak belleğini oluştururken toplumun geçmişinden kalanı ile süregelen ve toplumun ne yaptığını ifade etmenin bir aracıdır (Yıldız, 2019: 90). Ayrıca edebi bir kurgu, hafıza ile mekânlar arasındaki ilişkileri güçlendiren bir metin görevi görmektedir (Gürleyen, 2020: 1791).

TDK Sözlüğünde ağıt, “Ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktıklarını acılarını, büyük felaketlerin acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgi, yazılan yazı, sagu, mersiye” olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamıyla ele alındığında depremlerin ardından da ağıtlar yakılmıştır. Çocuğunu, bebeğini, eşini, ailesini kaybedenler içlerindeki acıyı ağıtlarla dile getirmişlerdir. Şiirlerde bir anlamda aynı işlevi görmüştür. Ağıt kadar acı yüklü olmasa da depremin ardından yazılan şiirler hem depreme yönelik hafızayı hem de hissedilen duyguyu içermektedir. Ruhi Kaya'nın *Erzincan'ın Gözyaşları Deprem Ağıt ve Destanları* isimli eseri ağıtlara yönelik önemli bir kaynaktır.

Doğal afetler, yenilgi ile sonuçlanan büyük savaşların bıraktığı acılar, ayaklanmalar ve bastırılması sonucu oluşan yıkımlar, toplumca ya da birey olarak katlanılan yangın-kıtık ve hastalıklar, ünlü kişilerin ölümü vb. gibi acıklı durumlar, anıları derin iz bırakan ve ağıtların doğmasına neden olan olaylardır (Esen, 1982: 10 akt. Hıdırlıoğlu, Kotanlı, 2016: 555).

Edebiyat, mekânın yaşanmışlıkları, zamanın rolü, hafıza ve hayal gücü hakkında temel bilgiler sunar (Gürleyen, 2020: 1793) ve yazılan şiirler ve ağıtlar da hem depremin kent üzerindeki hem de depremi yaşayanlar üzerindeki etkileri dile getirilmiştir. Bazen Allah'a olan inanç, depremin kentin kaderi olarak görülmesi üzerinden dini imgelerde kullanılmıştır.

Gürledi bir ses, sallandı her yan
Yok oldu birden güzel Erzincan
Mahşere döndü sokak ve meydan
(...)

Kurtarın bizi diye, neydi o bağırınlar
Anlatılmaz ki, ancak yaşayan anlar
Aman Allah'ım; o çılgınlıklar hele figanlar

(Albayrak, akt. Kaya, 1994: 13)

Her taraf yıkıldı virane oldu
Gül yüzlü yavrular sarardı soldu
Bize ne olduysa Mevla'dan oldu
Kader böyleymiş, kime ne diyek

Teravih namazı; camiler doldu
Allah, Allah dedi, Mevla'nın kulu
Bağışladı bizi, Mevla'mız ulu
Kader böyleymiş, kime ne diyek

(Bektaş, akt. Kaya, 1994: 46)

Sanki çalınmıştı İsrail suru
 Munzur dağlarının eridi karı
 Sorma, konuşurma içim yaralı
 Yandı evlatların ciğeri yandı
 (...)

Nişan yüzükleri parmaklarda kaldı
 Azrail topluca ne canlar aldı
 Güzel Erzincan'ın tek ismi kaldı
 Yandı babaların ciğer yandı

(Çınar, akt. Kaya, 1994: 76)

Güneş vurur Bahçeli'nin taşına
 Akıl almaz şu Mevla'nın işine
 Anlamadım Erzincan'ın suçu ne?
 Bu kaçınıcı defa battı Erzincan
 Söyledin, söyledin kalmadı sözün
 Karalardan daha karaymış yazın
 Bilmem ki daha güler mi yüzün?
 Bu kadar acıyla senin Erzincan

(Altıntaş, akt. Kaya, 1994: 21)

Depremle birlikte ışıklar söndü
 Her taraf karardı toz duman oldu
 Analar babalar saçını yoldu
 Bir anda mahşere döndü Erzincan

Ne yandan bakarsan küçük kıyamet
 Yarabbim bu nasıl, büyük afet
 Sokakta insanlar canlı bir ceset
 Attı yaşamayı, sustu Erzincan
 (Altıntaş, akt. Kaya, 1994: 17)

Burada ifade edilen birkaç ağıttan anlaşılacağı üzere deprem ve din ilişkisi fazlasıyla işlenmiştir. Depremi anını kıyamet olarak adlandırma, depremin Allah tarafından gerçekleştirilmesi ve kader ile ilişkilendirilmesi ağıtlarda rastlanılan bir durumdur. Yaşanılan o anların sadece yaşayanlar tarafından bilinebileceği, çok kötü anlar olduğu da destanlarda ifade edilmiştir.

Dört yola doğru hep harap olmuş
 Kız yurdundaki öğrenciler ne olmuş
 Postanesi yıkık hatlar kesilmiş

Dünya ile bağlantını kestir Erzincan
İş yeri bankası oteli çökmüş
Müteahhit binaları yerle bir olmuş
Camisi mescidi ayakta kalmış
Dua edip, el açtık canım Erzincan
(Akarsu, akt. Kara, 1994: 10)

On üç Mart yedi yirmiydi saat
Deprem vermiyor Erzincan'a rahat
Ramazan'da yıkıldı demişti üstad
Bunu bile anlamadın Erzincan
Selimoğlu Roma yerle bir oldu
Yeşildi Erzincan birden kır oldu
Ölenler öldü kalanlar sır oldu
Yüreklere mezar oldun Erzincan
(Kara, akt. Kara, 1994: 86)

13 Mart günüydü yıkıldı tahtın
Viraneye döndü iş yerin hanın
Ağladı analar dul kaldı karın
Büyüktür acımız şirin Erzincan
Namazdaydık afet geldi camide
Gece idi evsiz kaldık caddede
Ne yazık ki acı kader her yerde
Yakaladı bizi dertli Erzincan

(Sadık, akt. Kara, 1994: 133)

Yüzlerce can enkaz altında kalmış
 Koca binalar yerin dibine batmış
 Felek sanki elimizi kolumuzu bağlamış
 Kendi derdimize düştük Erzincan
 Hastaneler çökmüş doktorlar yok
 Acımız büyük yardımlar çok
 Kimi felç olmuş kimi geçiriyor şok
 Kimse kimseyle ilgilenmiyor Erzincan
 (Cebre, akt. Kara, 1994: 60)

“Erzincan’da vardım Çerkez’in oraya
 Can dayanmaz feryat düşmüş ortaya
 Çaresiz kalmış yavrular enkaz altında
 Elim koynumda kaldı geçmiş hatıralarla
 Erzincan, Erzincan, salları Erzincan
 Anayım ama sana kucak açmam Erzincan

Bakın şu Çerkez’e yerle bir olmuş
 Sahibi çift kolunu ortadan vurmuş
 Susam gibi gençlerin canına kıymış
 Nice genç orada canını teslim etmiş
 Erzincan, Erzincan, salları Erzincan
 Anayım ama sana kucak açmam Erzincan
 (Yalçın, 1994: 16)

Ağıtlarda ele alınan bir diğer imge ise deprem anında olanlar ve yıkılan binalardır. 1992 depreminde binaların çökerek yıkılması, enkaz altında çok fazla kişinin kalması ağıtlara da konu olmuştur. Depreme dair bilgi içeren ağıtlar deprem anındaki hislerin bir anlamda dışı vurumu ya da hatırdaki kalan şeylerin dile getirilmesidir.

Depreme dair yazılan şiirler, yakılan ağıtlar, destanlar depreme yönelik hafızayı inşa edici unsurlardır. Bu tür ağıtların mezar taşlarında, anıtlarda yer alması hafızayı daha da canlı tutmaktadır. Mezar taşlarına ya da anıtlara yazılan ağıtlar deprem anının hissini hatırlatır. Mezar taşlarında yazılı olan ağıtlara genellikle

depremde genç yaşta ölenlerin mezar taşlarında yazılıdır. 1992 Erzincan depremde vefat eden 20 yaşındaki depremzedenin mezar taşı yazısı şu şekildedir;



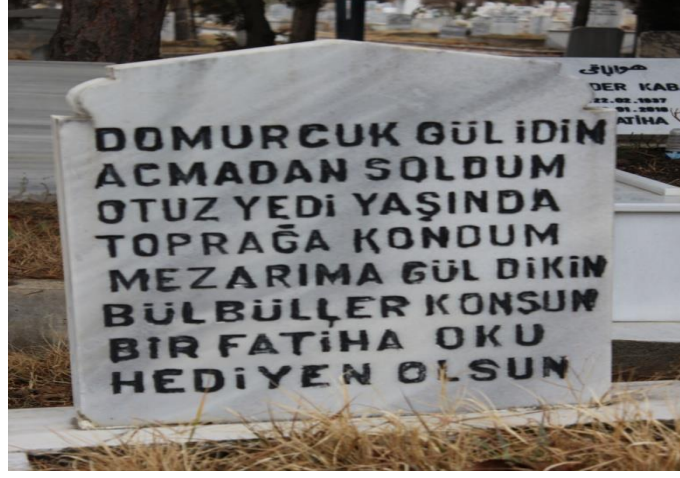
Fotoğraf 19: 20 yaşında depremde hayatını kaybeden depremzedenin mezar taşı

Bir başka yine 20 yaşında depremde vefat eden depremzedenin mezar taşı yazısı da şu şekildedir;



Fotoğraf 20: 20 yaşında depremde hayatını kaybeden başka bir depremzedenin mezar taşı

Bir başka mezar taşında da şu ağıt yer almaktadır;



Fotoğraf 21: Depremde hayatını kaybeden bir depremzedenin mezar taşı

Görüleceği üzere ağıtlar kaybedilen insanlara atıfla yazılan, hislerin kelimelere yansımış halidir. Edebi bir şekil olan ağıtlar toplumların hafızalarına dair de ipuçları vermektedir. Genelde acı bir olay yaşandıktan sonra yakılan ağıtlar her duyulduğunda ya da görüldüğünde dinleyiciye ya da okuyucuya yaşanan o olayı hatırlatmaktadır ve böylelikle hafızayı yeniden inşa etmektedir.

5.9. Deprem Konulu Destanlar

Kelime anlamı olarak destan, “hikâye, masal, sergüzeşt, manzum hikâye (kıssa), vak’a, tarih, roman ve hayvan masalı (fabl)” gibi anlamlara da gelmektedir” (Yetiş, 1994). Toplumları derinden etkileyen her olay için yazılabilir. Destan, toplumu derinden etkileyen ve tarihi-sosyal olayları anlatan uzun manzum hikâyeler olarak tarif edilmektedir. Parlak zaferlerin ardından yazılan destanların yanında deprem, yangın ve salgın hastalık gibi muhtelif felaketler neticesinde yazılan destanlar da vardır (Yetiş, 1994: 202 akt. Dündar, 2019: 761).

Yaşanılan depremlerden etkilenen insanlar hem depremden sonra yaşananları hem de depremin onlarda bıraktıkları hisleri yazılı veya sözlü olarak birçok şekilde gelecek kuşaklara aktarmışlardır. Destanlarda bu noktada etkili bir araç olup depremi birebir yaşayanlar veya yaşanan depremden haberdar olanlar duygu ve düşünceleri destanlarla dile getirmişlerdir.

Erzincan’da yaşanan depremlere yönelik yazılan destanlar 1939, 1983 ve 1992 yıllarında gerçekleşen depremlere göre ayrılmaktadır. Bazı destanlar sadece yaşanan depremi konu alırken bazı destanlar genel olarak Erzincan tarihinden de bahsetmektedir. Destanlarda ortak olan genellikle depremin yaşandığı an, depremden sonra oluşan enkaz hali, insanların çektikleri sıkıntılar, depremden önce ve sonra Erzincan, depremin oluşturduğu zararlardır. Depreme yönelik destanlar okunduğunda deprem yönelik tasavvur zihinlerde oluşmaktadır.

Ruhi Kara’nın 1994 yılında yaptığı *Erzincan’ın Gözyaşları (Deprem Ağıt ve Destanları)* isimli çalışma Erzincan deprem destanlarına yönelik önemli bir çalışmadır. Abdulhamit Dünder’in 2019 yılındaki “1939 Erzincan Depremi ve “Destan-ı Zelzele” isimli çalışmada “Fırkati” mahlaslı bir şairin “Destan-ı Zelzele” isimli destanı analiz edilmiştir.

5.9.1. 1939 Depremi Destanları

27 Aralık 1939 tarihinde gerçekleşen depremi anlatan destanlarda “din” ve “depremin kente etkisi” temalarından bahsedilmektedir. Talibi Coşkun’un “Zelzele ve Seylap Destanı” isimli yazınında ilk iki dördlük şu şekildedir (Kara, 1994: 205):

Bu bize Allah’tan bir afet geldi
Korkudan âlemin rengi soldu
Herkes evine giremez oldu
Yüzünü dergâha tutan ağlıyor
Dinimiz bakidir korkarız Haktan
Tanrı ırak etsin her münafıktan
Yarab! Seni bizi var eyledin yoktan,
Yetmiş iki millet insan ağlıyor.

Mehmet İkrami /Sorgunlu İkrami’nin “Erzincan Destanı” isimli yazınında din tema olarak Azrail’e atıf yapılmaktadır (Kara, 1994: 223):

Bir anda buraya geldi Azrail
Ağıtlar figanlar saldı Azrail
Hişmınan canlara daldı Azrail

Nice canlar aldı güzel (güzel) Erzincan

Bayburtlu Hicrani (Hacı Taştan)'nin yazdığı “Erzincan Destanı” isimli destanında Kur’an-ı Kerim ayetlerinden referans yapılmıştır (Kara, 1994: 246):

“İza zilzaleha” ayetine bak
Cihan yıkması yapana elhak
Sorulmaz hikmetin Halik-ı Mutlak
Arşa çıktı tütün narın Erzincan

1939 depremini anlatan destanlardaki ortak temalardan biri de depremin kente etkisidir. Talibi Coşkun’un “Zelzele ve Seylap Destanı” isimli yazınında depremin yol açtığı yıkıntılardan bahsedilmektedir (Kara, 1994: 205-213):

...
Sarsıldı kalalar çöktü duvarlar
Salladıkça binaları yuvarlar
Köylerde mahvoldu mallar davarlar
Ağıl kapısında çoban ağlıyor

...
Oteller kahveler hanlar kalmadı
O beyler paşalar canlar kalmadı
Çarşı Pazar meydan kalmadı
O bağlar bahçeler bostan ağlıyor

Halide Nusret Zorlutuna “Vah, Erzincan” isimli yazınında depremin kentte meydana getirdiği değişimi şöyle yorumlamıştır (Kara, 1994: 251):

Nerde minicik yuvam, sarmaşıklı pencерem?
Nasıl bir an içinde yere geçti bir âlem?
Cennette bir köşeydin, birden oldun cehennem,
Ah, güzel Erzincan’ım! Vah, dertli Erzincan’ım!

Aşık Veysel Şatıroğlu, “Erzincan” isimli şiirine depremin Erzincan’daki etkisini ifade ederek başlamıştır (Kara, 1994: 245):

Sam değmiş de bağlar dökmiş gazeli

Hanı harab olmuş keşan Erzincan

Nice yiğitleri, nice güzeli,

Feleğin toruna düşen Erzincan

Abdulhamit Dünder, Firkati mahlaslı bir şairin 1939 depremini anlattığı “Destan-ı Zelzele” isimli şiirinde incelediği çalışmada şiiri şu şekilde özetlemiştir;

Şair deprem afetini Allah’ın ezelde tayin ettiği kaderin bir tecellesi olarak görmekte ve deprem sayesinde Allah’ın kullarına olan lütuf ve adaletinin anlaşıldığını ifade etmektedir. Diğer yandan şair bu felakete dini yozlaşmanın sebep olduğunu düşünmektedir. Ayrıca yazar depremin ardından alınan tedbirlerle bazı devlet adamlarının işlerini layıkıyla yerine getirdiğini, bazılarının ise duyarsız kaldığı ifade edilerek bu kişilere sitem etmektedir. Son olarak yazar yaralı olanlara şifa, ölenlere ise Allah’tan rahmet dilemektedir (Dünder, 2019: 763).

1939 depremini ele alan destanlarda genellikle dini temalar ve depremin kente verdiği zararlardan bahsedilmiştir. Deprem anı ve depremden sonraki yardımlar, göçler, yurtiçi ve yurtdışından gelen yardımlar, ölümler ve yıkımlar destanlarda ele alınan konular olup deprem tasavvuru oluşturmada ve kuşaklar arası depreme yönelik hafıza aktarımı önemli bir araçtır.

5.9.2. 1992 Depremi Destanları

13 Mart 1992 yılında gerçekleşen deprem, yaralarını sarmaya çalışan Erzincan kentini bir kez daha yıkmıştı. Meydana gelen depremde kente verilen zarar destanlarda sıklıkla dile getirilen konulardandır. Enkazdan çıkan depremzedelerin kol, bacak, baş gibi organlarının ezilmiş veya kopmuş olması, kamu binalarının yıkılması destanlarda ortak temayı oluşturmaktadır. İncelenen destanlarda genellikle depremin tarihi ve gerçekleştiği tarih verilerek başlanmıştır.

Hüseyin Baştuğ’un yazdığı “Erzincan Destanı” isimli destana depremi tarihi ve zamanı verilerek başlamış, uzun yıllar çalışıp aldığı evin depremde yıkılması ve evinin enkazında ailesini kaybetmesine değinmiştir. Sitem içeren bir anlatım olan destanda depremden sonra çadırda yaşamaktan, enkazlarda yakınlarını arayan insanlardan ve deprem sonra Erzincan’ın viraneye döndüğünden bahsedilmiştir;

On üç Mart, Cuma akşamı, yedi yirmide,

Sallandı Erzincan yerle bir oldu,

Enkazın altından çıkan cesetler,
Tanınmaz hale geldi, canım Erzincan

...

Evi yıkılmış, yerle bir olmuş,
Kafası kırılmış, kolu da çıkmış
Annesi toprağın altında ölmüş
Millet senden korkmuş güzel Erzincan,

...

Sigorta hastanesi yerle bir oldu,
Kimisi öldü kimisi kurtuldu,
On gün enkazın altında kaldı
Sonunda sağ çıkan Nurcan hemşire vardı
(Kara, 1994: 42-44).

Müslüm Kumru yazdığı “Erzincan Halkının Acı Kader Destanı” isimli destanda yine depremin tarihinden atıfla başlamıştır. Kentte meydana gelen yıkıntılardan, Kızılay yardımların bahsedilmiştir:

Aniden şiddetli bir deprem oldu,
Acı kader zar ağlıyor Erzincan,
Mart ayı on üçünde hep böyle oldu,
Günün dostu var ağlıyor Erzincan,

...

Koskoca hastane bir yana çökmüş,
Hemşire, doktorlar, hastalar ölmüş,
O zavallı halka bir zulüm gelmiş,
Halkı gelmiş bir ağlıyor,

Kolejde ezilmiş talebe kızlar,
Gören insanların yüreği sızlar,
Anneler hasretle yolunu gözler,
Hüzün, keder, ver ağlıyor Erzincan,

(Kara, 1994: 111-112).

Aytaç Şahin'in kaleme aldığı "Şirin Erzincan'ın Acı Destanı" isimli destanda depremin tarihi ile başlanmıştır ve yıkılan binalardan, gelen yardımlardan bahsedilmiştir. Ayrıca bu destanda 1992 depreminde yıkılan ve enkazında yaklaşık 60 kişinin hayatını kaybettiği Çerkez Kırathanesi'ne de atıf yapılmıştır:

Senelerden bin dokuz yüz doksan iki,
Aylardan on üç Mart, saat on dokuz yirmi,
Yıkıldı Erzincan bir teravih vakti,
Yüce Allah'ım sen kuru bu milleti,

...

Nice gençlere mezar oldu Çerkez,
Dayanamaz bu acılara herkes,
Yıkılmıştı Erzincan daha önce birkaç kez,
Dilerim Allah'tan bu olur son kez,

...

Yıkılmış viran olmuş sigorta hastanesi,
Camiler duruyor yok olmuş minaresi,
Nice gençleri yedi Set Kırathanesi,
Mezarı oldu kızların Sağlık Lisesi,

...

Kiminin eşi yok, kiminin kardeşi,
Kiminin kolu kopmuş, kiminin başı
Kiminin ocağı sönmüş kaynamaz aşısı,
Yıkıldı Erzincan ne toprağı kaldı ne taşı,

(Kara, 1994: 144-146).

Zakir Tekgül'ün yazdığı "Deprem Destanı" isimli destana depremin tarihi ile başlanmıştır. Deprem anına ve deprem sonra gördüklerini yazıya döken şair kentte yıkılan binalar ve ölen insanlardan bahsetmiştir:

On üç Mart Ramazan Cuma akşamı,
Viraneye döndü ilin Erzincan,
Kim saracak ey (iyi) olmayan yararı,
Kırıldı kanadın kolun Erzincan,

...

Roma otel, Selimoğlu iş hani,
 Urartu yanında bankalar hani,
 Çerkez'in kahvesi çok aldı canı,
 Aktı gözyaşlarım selin Erzincan.

(Kara, 1994: 156).

Burada incelenenlerin dışında 1939 ve 1992 depremlerini anlatan birçok destan bulunmaktadır. Bu destanların çoğunun yazarı depremi yaşayanlardır ve o anki hislerini, gözlemlerini, gerçekleşen olayları kelimelere dökmüşlerdir ve gelecek kuşaklara yaşadıklarını bırakmışlardır. Deprem destanları o anlarda yaşanan olayları duygularla bağlantılı olarak aktarmaktır ve deprem yönelik hafızanın inşasında uğranacak duraklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlü olarak ifade edilen ağıt ve destanlar 'anımsatıcı topluluk' olarak ele alınabilen aile üyeleri tarafından gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Yazıya geçirilerek daha kalıcı hale ağıt ve destan hafızadaki yerini kuvvetlendirmiş ve daha çok kişiye ulaşılmasını sağlamıştır.

Erzincan kentinde hafıza kaynakları olarak seçilen mahalle, anıtlar, tren garı binası gibi somut ve ağıt, destan ve mezar taşları gibi soyut unsurlarda depremin nasıl yer bulduğu ifade edilmeye çalışıldığı bu bölümde her bir unsur hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu unsurların nasıl bir hafıza inşa edildiği de ifade edilmeye çalışılmıştır. Hafıza kaynağı olarak seçilen somut unsurlar kendi içinde yapılmış olanlar, yeni yapılanlar ve yapılması planlananlar olarak ayırma gidebilir.

Yapılmış olanlar olarak adlandırabileceğimiz somut unsurlar İsmet İnönü Anıtı, 1992 deprem anıtı ve tren garıdır. Bu üç hafıza kaynağı olarak görülen unsur depremlerle doğrudan ilişkilidir. Tren garı depremden önce inşa edilmiştir ancak 1939 depreminde gerek barınma ihtiyacı gerek yaralıları için hastane işlevi gerekse de gelen yardımların dağıtım noktası olması nedeniyle depremi hatırlatıcı bir unsur olarak ele alınmıştır. İsmet İnönü anıtı, 1992 deprem şehitleri anıtı ve tren garı hafıza inşa etmenin yanı sıra var olan hafızayı korumak amaçlı inşa edilmiştir.

Yeni yapılanlar olarak ele alabileceğimiz 1939 deprem şehitleri anıtı ve kentsel dönüşüm sürecini geçirmiş olan Kızılay, Aşağı Çarşı ve Gülabibey mahalleleridir. 1939 deprem şehitleri anıtının inşa edildiği yerin altında, şehir mezarlığı yetkilileri tarafından edinilen bilgiye göre yaklaşık 2000 depremeden

cesedi bulunmaktadır. Yeni inşa edilen anıt halk tarafından tam olarak bilinmemekle birlikte henüz çevre düzenlemesi de tam olarak yapılmamıştır. Deprem anında yerle bir olan kentte geçici konutların inşa edildiği mahalleler günümüzde modern kent görünümü kazandırmak amacıyla kentsel dönüşüm adıyla yıkılmış ve apartmanlar inşa edilmiştir. Kızılay Mahallesi, Aşağı Çarşı (Çarşı) Mahallesi, Gülabibey Mahallesi kentsel dönüşüm kapsamında yeniden inşa edilmiştir. Yeni yapılan hafıza kaynaklarından 1939 deprem şehitleri anıtı hafıza inşa edici bir işlev üstlenirken yeniden inşa edilen mahalleler deprem hafızasını yıkıcı bir işlevi vardır.

Son olarak yapılması planlananlar olarak ele alabileceğimiz hafıza kaynağı ise şehir mezarlığı yetkililerinden edinilen bilgiye göre Beybağı Mahallesinde bulunan toplu mezarın üzerine bir anıt inşa edilmesidir. Günümüzde Beybağı Mahallesi'nde aktif bir yerleşim bulunmamaktadır ve ifade edilen kısımda toplu mezar olduğuna dair pek bir iz bulunmadığı yetkililer tarafından belirtmekle birlikte orada bir anıt inşa edilmesi planlanmaktadır. Böylelikle 1939 depremine yönelik inşa edici bir hafıza oluşturulması amaçlanmaktadır.

Bu bölümde depremle yakından ilişkili Erzincan kentinde depreme yönelik yapılar, mahalleler gibi somut unsurlardan ve ağıt, destan gibi somut unsurlardan bahsedilmiştir. Depremden sonra geçici olarak hem halkın hem de gelen yardımlarla inşa edilen mahallelerin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Ancak kentsel dönüşüm kapsamında yenilenmesi ile depremle olan ilişkisini kesintiye uğratmıştır. Aşağı Çarşı, Kızılay, Gülabibey mahalleleri günümüze ulaşmış ancak kentsel dönüşüm kapsamında yenilendiği için o günlerde yapılan binaları görmek neredeyse imkansızdır. İstasyon mahallesinde ise yerleşim bulunmamaktadır. Mekan- hafıza ilişkisinde mahalleler önemlidir. Hafızayı inşa eden ve koruyan bir diğer somut unsur anıtlardır. Bu araştırma kapsamında hafıza kaynağı olarak seçilen anıtlar İsmet İnönü anıtı, 1939 deprem şehitleri anıtı ve 1992 deprem şehitleri anıtıdır. Anıtlar bir hafızanın inşasını ve canlılığını sürdürür. Diğer bir somut unsur ise tren garıdır. 1938 yılında kente gelen tren depremde büyük bir fırsat oluşturmuş ve çok az hasar olan gar binası halk için bir hastane, bir barınak olmuştur. Bu nedenle bir hafıza kaynağı olarak görülebilir. Bu çalışmada ele alınan ağıtlar ve destanlar soyut hafıza kaynaklarını oluşturmaktadır. Deprem anında ve sonrasında yaşananlar, hissedilenler dizelere dökülmüş ve sonraki kuşaklara aktarılmıştır. Bu bölümde

araştırma kapsamı boyunca ele alınan hafıza kaynakları detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Her bir unsur depremin toplumsal hafızayı inşa sürecinde etkilidir.



ALTINCI BÖLÜM

ERZİNCAN HALKINDA DEPREMİN İNŞA ETTİĞİ KENT HAFIZASI

Araştırmanın bu bölümünde sahadan ve incelenen dokümanlardan elde edilen veriler kavramsal çerçeve kapsamında analiz edilecektir. Aynı zamanda elde edilen tüm verilerin genel bir değerlendirmesi de yapılacaktır.

6.1. Otobiyografik Hafızada Deprem

Otobiyografik hafıza, bireylerin kendi yaşadıklarından hatırladıkları olayların bütünü anlatmak için kullanılan bir terim olup uzun süreli belleğin bir parçasıdır (Gülgöz, 2018: 13). Daha kişisel olan bu hafıza türü bireylerin tüm yaşantısını kaplamakla birlikte yaşanan bazı olaylar otobiyografik hafıza da daha etkili olabilmektedir. Bu açıdan ele alındığında, deprem bireylerin hafızalarında kalıcı bir şekilde kendisine yer bulduğu söylenebilir. Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre depreme dair ilk hatırlanan “korku” yani bireyin kendisinin ne hissettiğidir. Daha sonra ise “yıkıntı”, “afet”, “ölüm”, “çaresizlik”, “göçük altında kalma” gibi daha çok içinde bulunulan durum ve mekâna yönelik anlatılar gelmektedir. Burada hafızanın mekân ile ilişkisi de önemlidir. Katılımcılar depreme yönelik ilk hatırladıklarını ifade ederken daha çok depremden sonraki mekânı resmetmiştir. Bu doğrultuda Halbwachs’ın (2018) hafıza ve mekân ilişkisine dair düşünceleri anlam bulmaktadır. Halbwachs (2018), anılarımızın her zaman içinde taşıdığımız yer işaretleri yardımıyla konumlandığını düşüncesi araştırmanın verilerini destekler niteliktedir.

Benzer bir durumu 1939 depremini yaşayanların anlatılarında da görmekteyiz. Bu anlatılar incelendiğinde daha çok 1939 depremine yönelik genel bilgiler (şiddeti vb.), kaç kişinin öldüğü, şehrin tamamen yıkıldığı, göçük altında kalanlar gibi bilgilerin yer aldığı görülmüştür. Katılımcı 5 (E- 50), “39 depreminde daha çok insanın hayatını kaybettiğini, Erzincan’ın yerle bir olduğunu duyduk. Yıkık, dökük virane bir şey olmuş şehir” olarak ifade ederken Katılımcı 18 (K- 60), “şiddeti 7,9 olan ve kırk bin civarında insanın öldüğü, binaların neredeyse tamamının yıkılması sonucunda şehrin taşınarak şimdi ki yerinde yeniden inşa kurulduğu bir deprem” olarak belirtmiştir. Elde edilen bilgiler açısından bakıldığında

anımsatıcı topluluk olarak ailenin ve hafıza kurumları olarak kitle iletişim araçlarının etkisi görülebilir. 1939 depremine yönelik bilgiler söylem ve yazılı olarak gelecek kuşaklara aktarılmıştır.

Verilen cevaplar 1992 depremini yaşayan katılımcıların depreme yönelik ilk hatırladıkları ile benzerlik göstermektedir. Katılımcıların verdiği yanıtlar daha çok mekânı tasvir etme ve içinde bulunulan koşulu belirtmeye yöneliktir. “Yıkım” ön plandadır ve ayrıca hangi binaların yıkıldığı belirtilmektedir. Kadın katılımcılar şehir merkezinin yıkıldığını belirtirken erkek katılımcılar şehir merkezinde yıkılan binaların isimlerini de vermişlerdir. Katılımcı 2 (K-80), “92 depreminde evim hep yıkıldı. Yıkım daha çok Dört Yol’da oldu. Hasar gören binalar onarıldı” diyerek ifade ederken Katılımcı 3 (E- 54) “Dört Yol’da Urartu İş Merkezi, vergi dairesi, Çerkez Kırathanesi, Roma Oteli oralar yıkıldı. Kızılay Camisi’nin minaresi tam namaz kılanların üzerine düştü” ve Katılımcı 4 (E- 53) “Çerkez Kırathanesi vardı yıkıldı, yerinde şu an Eriza Oteli var. Deprem en çok şehir merkezini etkiledi, civarlarda o kadar bir şey yok. Sigorta Hastanesi, Hemşirelik Okulu, Urartu Oteli, vergi dairesi hep yıkıldı” diyerek yıkılan binalara dair daha detaylı bilgi vermiştir. Burada Lefebvre’in yaşanan mekân kavramsallaştırması karşımıza çıkmaktadır. Mekânı eşlik eden imgeler ve semboller aracılığıyla yaşanan mekân yani oturanların, kullananların mekânı (Lefebvre, 2014: 68) olarak ele alındığında kadınların ve erkeklerin yaşanan mekân algısının farklı olduğu görülmektedir. Mekânın, toplumsal yaşam ile olan içkin konumu, gündelik pratiklerin gerçekleştirilmesinde kadın ve erkek arasında mekân kullanımlarında farklılıkların oluşmasına neden olmakta (Şenol ve Karmaz, 2020: 8) ve bu durumda depremin inşa ettiği kent hafızasında etkili olmaktadır. Ayrıca iki katılımcının ifadesinde kullanılan Çerkez Kırathanesi diğer katılımcıların söylemlerinde yer almamıştır. Çerkez Kırathanesi binanın orta kolonun kesilmesi sonucu yıkılan tek bodrum kat olması ve tüplerden dolayı çıkan yangınların da etkisiyle yaklaşık 60 kişinin ölümüne sebep olmuştur. Çerkez Kırathanesi mekânın sahiplenilmesi kavramı açısından ele alındığında sahiplenme derecesinin düşük olduğu söylenebilir.

Katılımcıların ifadelerinde yer alan ‘yıkım’ kavramında sunulan mekân bilgisinden sonra depreme dair zaman bilgisi de önemli ölçüde ifadelerde yer almıştır. Mekân ve zaman kavramları bir hafızanın temel referans noktalarıdır.

Depremın Ramazan ayında teravih vaktinde yaşanmış olmasından dolayı zaman tasviri genellikle ‘Ramazan ayı’, ‘teravih vakti’ kavramları kullanılarak yapılmıştır. Katılımcı 16 (E- 36) “...dedem ve babaannem teravih namazı kılıyorlardı, ben de sobanın yanına uzanmıştım. Öyle bir gürültü koştu ki dedemin Allah nidaları ile çıplak ayakla çıktığımı hatırlıyorum” olarak ifade ederken Katılımcı 8 (E- 36) *Ramazan ayıydı, teravih vaktiydi, Ramazan ayının bitimine kadar çadırda yaşadık...*” ifadesi bunu desteklemektedir ve hafızada zaman kavramının etkisini göstermektedir. Mekân ve zaman hafızanın iki temel dayanağıdır ve otobiyografik hafıza açısından da önemlidir. Bu iki kavramın yanında katılımcılar ‘soba’, ‘çadır’, ‘yardım ve yardımların talan edilmesi’ ifadelerini kullanılmışlardır. Katılımcı 3 (E- 54), Katılımcı 30 (E- 39) ve Katılımcı 35 (E- 38) gelen yardımlardan ve yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşılmamasına yönelik ifadelerde bulunmuşlardır. Sadece Katılımcı 1 (E-55) 1939 ve 1992 depremini kıyaslayarak 1992 depremini anlatmıştır, “1939 depreminde olduğu kadar büyük değıldi, 92 depreminde büyük bir yıkım olmadı” ifadesi ile iki deprem arasındaki şiddeti ve yıkımı karşılaştırmaktadır.

Genel olarak bakıldığında otobiyografik hafıza da deprem hissedilen duygunun yanı sıra deprem anında ve depremden sonraki yaşantılar, görülen unsurlar daha kalıcı bir şekildedir. Mekân ve içinde bulunulan koşullar hatırlama noktasında önem taşımaktadır. Diğer taraftan 1992 depremini yaşayan bütün katılımcının yarısından fazlası depreme yönelik akıllarına ilk gelen şey “korku” olduğunu ifade etmiştir. Bu korku depremin üzerinden yıllar geçmesine rağmen katılımcılarda bulunmaktadır. Deprem anını hatırlamak istemeyen katılımcılar olmuştur. Duman’ın (2016) Van depremleri üzerine yaptığı çalışmasında da benzer sonuç çıkmış ve katılımcıların çoğunluğu deprem anını tasvir etmekte zorlanmış ve düşüncelerini aktarırken korku yaşadıklarını ifade etmiştir. Burada duyguların ortak bir unsur olarak ele alındığı ifade edilebilir. Her ne kadar bireysel bir unsur olarak görülse de duygular, toplumsal yönü de mevcuttur. Duyguların buradaki işlevi, mekân ile hafıza arasında bir bağ kurmasıdır.

Katılımcılar depremden sonraki süreci ifade ederken de ‘kıyamet gibi bir şey’di ve ‘bir an dünyanın sonunun geldiği’ ifadeleri korku duygusunu arttırmış ve bu düşünce hafızalarda yerini fazlasıyla almıştır. Katılımcı 43 (E, 60) “*deprem değıl kıyamet gibiydi*” ifadesi bu açıdan önemlidir. Yine benzer sonucu Duman (2016) ile

Köse ve Küçükcan'ın (2006) çalışmalarında görmek mümkündür. Duman (2016) 2011 Van depremlerine yönelik yaptığı çalışmada deprem anında paniğe kapılıp ne yapacağını bilemeyen ve artık her şeyin sonuna geldiğini düşünenlerin oranının yüksek olduğunu ifade etmiştir. Köse ve Küçükcan'ın (2006) 1999 Marmara depremini inceledikleri çalışmada deprem anındaki zihinsel ve duygusal tepkileri dile getirirken 'kıyametin koptuğu', 'mahşer yeri' tanımlaması yaptıkları görülmektedir. Burada da dinin bir toplumsal hafıza inşa sürecindeki rolü ortaya çıkmıştır. Din ve mekân ilişkisi buradaki mekân tasviri daha çok öte dünya ile ilişkilidir ve bir hafızanın inşasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kısacası, hem 1939 depremine yönelik anlatılarda hem de 1992 depremini yaşayanların otobiyografik hafızalarında depremden sonraki mekân ve koşullar, hatırlanan unsurlar açısından benzerlik göstermekle birlikte 1992 depremini yaşayanların "koru"yu ön plana çıkarmaları da önemlidir. 1992 depremine dair anlatılarda 'koru', 'kıyamet', 'dünyanın sonunun gelmesi' ifadeleri deprem hafızasının inşasında önemli kavramlardır ve dini inanç ile de ilgilidir. Hafızanın iki temel dayanağı olan mekân ve zaman kavramlarının önemi açıkça görülmektedir. Ayrıca bir olayı tasvir ederken insanların sahip olduğu değerlerin de hafıza üzerinde etkili olduğu da araştırma sonucunda ortaya çıkan bir diğer önemli husustur.

6.2. Anımsatıcı Topluluk Olarak Aile

Aile, bireyin yaşamında ve hafızasının oluşumunda oldukça etkilidir. Bireyler doğdukları andan itibaren ait oldukları aile içerisinde sosyalleşir, tecrübe kazanır ve geçmişe yönelik bilgi sahibi olur. Ailenin geçmişi, yaşantısı, önemli şahsiyetleri aile üyeleri tarafından yeni üyelere aktarılır. Kuşaklar boyunca aile birliğinin simgesi olarak paylaşılan aile anlatısı, aile geleneklerinin sırlarını ve duyguları yeniden üretir. Aile arasındaki muhabbetler geçmişin bugüne aktarılmasında oldukça önemlidir. Büyükbaba, büyükanne, ebeveynler yaşadıkları bireysel ve büyük olayları çocuklarına ve torunlarına anlatarak bugüne ve geleceğe aktarmaktadır. Bu aktarım süreci açısından deprem ele alındığında depremde yaşananlar, verilen kayıplar, çekilen sıkıntılar gelecek kuşaklara anlatıldığı görülmektedir.

1939 depreminde yaşananların genel olarak aile içerisinde anlatıldığı katılımcıların ifadelerinde yer almaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun

“büyüklerimiz”, “anne” ve “baba” ifadelerini kullanarak 1939 depremine dair bilgiyi aile içerisinde öğrendikleri görülmektedir. Ayrıca bilgi aktarımında baba ve dedenin daha ön planda olduğu, büyüklerimiz ifadesinin sıklıkla kullanıldığına tanıklık edilmiştir. Baba ve anne ifadesi diğer aile üyeleri ile kıyaslandığında daha fazladır. Aile anlatılarının yanı sıra az sayıda katılımcının yazılı ve görsel medya (gazete, televizyon vb.) aracılığıyla bilgi sahibi olduğu gözlenmiştir. Ancak burada hatırlatıcı işlevinin ailenin değil de hafıza kurumlarının üstlenmesi dikkat çekicidir. Katılımcı 11 (E, 64) “...yaptığım okumalar”, Katılımcı 14 (E, 42) “...Erzincan’ın yerel kitapları...”, Katılımcı 18 (K, 62) “...konu ile ilgili okuduğum kitaplar”, ifadelerini kullanırken Katılımcı 14 (E, 36) “...haber kaynakları” aracılığıyla depreme dair bilgi edindiklerini söylemişlerdir.

Ailenin hafıza aktarımındaki rolüne ilişkin olarak ailenin gelecek kuşaklara neyi aktarıp neyi aktarmadığı da önemlidir. Anlatılarda daha çok çekilen sıkıntılar, vefat edilen aile üyeleri, zor şartlar yer almaktadır. Kaç kişinin öldüğü, şehrin tamamen yıkıldığı, göçük altında kalanlar gibi genel bilgiler anlatılmıştır. Ayrıca bazı katılımcılar depreme yönelik hiçbir bilgim yok ifadesini kullanmıştır. Gereğince olarak çevresinde bu depremi yaşayan olmadığı, ailesi tarafından anlatılmadığı ifade edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere ailenin hafıza aktarımı noktasında etkisi önemlidir.

Benzer şekilde 1992 depremini yaşayanların yaşadıklarını gelecek kuşaklara aktarımları incelendiğinde, az sayıda katılımcı bir anlatımda bulunmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcı 19 (K, 35) bu durumu şu ifadeleri ile belirtmektedir: “*Aslında anlatılacak çok şey var ama bu anıları çocuklara anlatmak manasız.*” Bunu destekler nitelikte Katılımcı 42 (E, 60) ise “*Çocuklara pek anlatmıyorum korkmasınlar diye. Tatbikat yapsak iyi olur ama bazen evde tek kalıyorlar korkmasınlar diye anlatmıyorum*” ifadesinde bulunmaktadır. Bütün katılımcıların neredeyse yarısı depremde yaşadıklarını anlatmaktadır. Kimi daha detaylı olarak anlatırken kimi bir sohbet esnasında kısa olarak anlattıklarını ifade etmiştir. Katılımcıların çoğunluğu depreme yönelik alınması gereken tedbirlerden bahsetmektedir. Katılımcı 23 (E- 63) ve Katılımcı 28 (K- 66) depreme dair anlatı da bulunmadıklarını çünkü okullarda bunların anlatıldığını ifade ederken, Katılımcı 35

(E-38) hem kendi yaşadıklarını anlatmakta hem de okullarda öğrendiklerini belirtmiştir.

Verilen cevaplara bakıldığında 1992 depremini yaşayanların gelecek kuşaklara aktarımında daha hassas oldukları görülmüştür. Aile burada daha çok uyarıcı bir işlev görmektedir çünkü depreme yönelik yaşanmışlıklardan ziyade daha çok önlemler anlatılmıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta ise katılımcıların okullarda verilen depreme yönelik eğitimleri ifade etmeleridir. Bireyin hayatında önemli olan aile kurumunun bilgi aktarım işlevini eğitim kurumlarının üstlendiği görülmektedir. Okul müfredatlarında afetlere yönelik eğitimler hayat bilgisi, fen bilimleri, sosyal bilgiler, coğrafya ve biyoloji dersleri kapsamında verilmektedir. Ancak bu derslerde afetlere yönelik bütüncül yaklaşımın sergilenmediği görülmektedir (İnal, Kaya ve Altıntaş, 2018). Bu araştırma kapsamında hafıza kurumu olarak ele alabileceğimiz okullar depreme yönelik hafıza inşa etme noktasında etkili olmaya başlamıştır. Burada tam olarak bir hafıza inşa sürecinden bahsedilememekle birlikte depreme yönelik formel bilgi sağlayarak aile anlatılarının önüne geçtiği söylenebilir. Hem 1939 hem de 1992 deprem hafızasının sonraki kuşaklara aktarılmasında anımsatıcı topluluk olarak ele alabileceğimiz ailenin yanı sıra hafıza kurumları olarak iletişim araçları ve eğitim kurumları da önemlidir.

Genel olarak bakıldığında aile, anımsatıcı bir topluluk olarak işlevini afetler açısından sürdürmektedir ancak işlev kaybı da görülmektedir. 1939 depremini yaşayan aileler çocuklarına ve/veya torunlarına depremde yaşadıkları sıkıntıları anlatmıştır ancak 1992 depremini yaşayan aileler bu noktada çekinceli davranmıştır. Bu noktada, her iki depremin büyüklüğünün de etkisi olduğu düşünülebilir. 1992 depreminin büyüklüğünün 1939 depremine kıyasla daha az olması yaşananları gelecek kuşaklara aktarma açısından etkili olabilir. Anımsatıcı toplulukların bir özelliği olan neyin hatırlanıp neyin unutulacağına karar verilmesi böylece ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki 1992 depremini yaşayanlar kendi yaşadıklarından ziyade önlemlerden bahsetmesi çocuklarının ya da torunlarının o günlere dair bilgisinin olmadığına ve unutturulmaya çalışıldığına bir göstergesidir.

6.3. Hafızanın İnşasında Kurumlar

Geçmişin bugüne aktarımı anlatının yanı sıra özellikle günümüz toplumlarında birtakım kurumlar tarafından üstlenilmektedir. Eğitim kurumları, müzeler, mahkemeler ve kitle iletişim araçları bu kurumlar arasında sayılmaktadır. Bu çalışma kapsamında hafıza kurumu olarak eğitim kurumları ve kitle iletişim araçları ele alınmıştır. Eğitim kurumları bir ulusun hafızasını inşa etme noktasında önemlidir. Eğitim müfredatlarında yer alan her bir unsur hafızanın inşasını gerçekleştirir. Ancak bu çalışma kapsamında eğitim kurumları bir ulus hafızasını oluşturmaktan ziyade, afetlere yönelik bilinç oluşturma ve farkındalık yaratma işlevi ile ele alınmıştır.

Katılımcıların kendilerinden sonra gelen kuşaklara depreme dair bir anlatımda bulunmasına yönelik soruya verdiği yanıtlar ele alındığında katılımcıların okullarda verilen eğitimlerden dolayı depreme yönelik anlatıda bulunmadıkları görülmektedir. Az sayıda da olsa bazı katılımcıların okullarda depreme yönelik eğitim verildiği için kendilerinin bir anlatı da bulunmamaları önemlidir. Çünkü aile çocuk arasındaki bazı anlatımların eğitim kurumlarına devredilmesi hem aile ilişkilerinde hem de hafızanın inşa sürecinde aksaklıklara neden olabilmektedir. Okullarda verilen afetlere yönelik eğitimler ve gerçekleştirilen tatbikatları gerekçe göstererek 1992 depremini yaşayan depremzedeler yaşadıklarını çocuklarına ya da torunlarına anlatmamaktadır. Bu durum katılımcıların şu ifadelerinde görülmektedir;

“Bu konu hakkında okullarda yeterince bilgi alıyorlar. Ben sadece bu durum karşısında panik yapmamalarını sakın kalmalarını söylüyorum.” (Katılımcı 23, K, 63)

“Haberlerde konusu geçerse, konunun gidişatına göre anlatıyorum. Okullarda artık doğal afetlere karşı bilgi veriliyor yeri geldikçe” (Katılımcı 35, E, 38)

Hafıza kurumu olarak ele alınan ikinci bir unsur ise kitle iletişim araçlarıdır. Bu araştırma kapsamında gazeteler inceleme nesnesi olarak ele alınmıştır. Gazeteler incelenirken deprem haberlerinin nasıl verildiği, daha çok hangi açıdan depremin ele alındığı, gazete başlıklarında nasıl yer alındığı dikkate alınmıştır. Depreme yönelik haberlerin analizi hem yerel hem de ulusal gazeteleri kapsamaktadır. 1939 ve 1992

depremine yönelik gazete haberleri farklılık göstermektedir. İlk başta doğal olarak kullanılan dilin farklı olmasının yanı sıra deprem haberlerini sunma şekilleri de farklılık göstermektedir. 1939 depremine yönelik yapılan haberlerin yer aldığı gazetelerde depreme yönelik olarak genellikle depremin ne kadar büyük olduğu, tam olarak merkezinin belli olmadığı, başlatılan yardım kampanyaları gibi daha çok o zorlu koşulları anlatan haberler yapılmıştır. 28 Aralık 1939 tarihli Akşam Gazetesi “Erzincan Vilayeti ile Kemah Bir Enkaz Yığını Halini Aldı”, Anadolu Gazetesi “Orta Anadolu”da Şiddetli Zelzeleler Erzincan, Tokat, Sivas ve Ordu Vilayetlerinde Zelzelelerin Yaptığı Tahribat Büyük”, Aydın Gazetesi “Büyük Bir Zelzele Felaketi”, İkdam Gazetesi “Büyük Zelzele Felaketi Erzincan, Kemah ve Civarı Enkaz Yığını Haline Geldi” manşetlerini atmıştır. Depreme yönelik daha sayısal verilerle haber yapan Son Havadisler Akşam Postası Gazetesi ise “Zelzele Faciasının Bugün Saat On İkiye Kadar Alman Malumata Göre Son Bilançosu 1313 Ölü, 359 Yaralı” manşetini atmıştır.

1939 depremine yönelik gazete haberleri incelendiğinde hem Erzincan kentindeki hem de çevre illerde depremin etkisine dair bilgi verildiği görülmektedir. Afet bölgesine yapılan yardımlar, yardımların ulaşmasında yaşanan sıkıntılar, devlet yetkililerinin afet bölgesine gelmesi, mecliste yapılan görüşmeler gibi depreme yönelik her türlü bilgi bulmak mümkündür. Ayrıca uzun bir sürede gazete haberlerinde deprem yer almıştır.

1992 depremiyle ilgili gazeteler incelendiğinde yine depremin büyüklüğü ön planda olmakla birlikte devlet yetkililerine ve binaların inşasında yer alan görevlilere sitem ve halkın yaşamış olduğu sıkıntıların yer aldığı görülmektedir. Meydan Gazetesi “Büyük Facia”, Hürriyet Gazetesi “Kader Değil, Cinayet”, Sabah Gazetesi “Bu Binaları Kim Yaptı?” Milliyet Gazetesi “Türkiye Kan Ağlıyor” ve Cumhuriyet Gazetesi ise “Türkiye’yi Sarsan Acı” manşetlerini atmıştır. Hürriyet ve Sabah gazetelerinin böyle bir başlık atmalarının sebebi 1992 depreminde daha çok hastane, okul gibi kamu binalarının yıkılmasıdır.

Yapılan yardımlar da gazetelerde kendine yer bulmuştur. “Büyük yardım kampanyası”, “Her yerden yardım yağıyor”, “Yardım yağıyor”, “Beşinci günde 7 milyarı geçtik...”, “Yardımcı ülkeler yardıma hazır”, “Erzincan’a yardım yağıyor”, “Devlet Erzincan’da” ve “Zekât ve fitreler Erzincan’a” gibi haber başlıkları yer almıştır. Ancak bu haberlerin bazılarının abartıldığı ve kamuoyuna yanlış bilgi verildiği Erzincan Valiliği’nin “Deprem ve Erzincan 13 Mart 1992 Erzincan Depremi Öncesi ve Deprem Olayları ve

Sonrası” çalışmasında ifade edilmiştir (1992: 155). 1992 deprem haberlerinde yer alan diğer önemli bir unsur ise “çadır”dır. Depremde çoğu binanın yıkılması ve ağır hasarlı olması çadır ihtiyacını doğurmuştur ancak çadıra ulaşma ve çadırdaki yaşam oldukça zorlu geçmiştir. “Çadır karaborsada”, “Çadırdaki zor yaşam”, “Yardım karmaşası”, “Erzincanlı felaketzedeleri tahrik”, “Erzincan’da korkulu bekleyiş”, “Erzincan valisinin istifası istendi”, “Erzincan unutuldu mu?” gibi haberler yapılmıştır. Yardımların halka ulaşmadığı iddiası büyük yankı uyandırmıştır. Bu nedenle halk ayaklanmış, protestolar yapılmıştır. Çadırlarında halka ulaşmadığı, az sayıda olduğu için halk arasında kargaşa çıktığının belirtilmesinin yanı sıra soğuk hava koşullarında çadırlardaki yaşamın zorluğu da gazete haberlerinde yer almıştır.

1939 ve 1992 depremiyle ilgili gazete haberleri hafızanın aktarımı noktasında önemlidir ve her iki deprem de farklı şekillerde gazete haberlerinde yer bulmuştur. 1939 depremi haberlerinde daha çok depremin verdiği zarar ön plandayken 1992 depremi haberlerinde ise bürokrasi ile ilişkiler ve deprem sonrası yaşanan sıkıntılar aktarılmıştır. Gazetelerin verdiği bilgiler ile depremzedelerin anlatıları da benzerlik göstermektedir. Şöyle ki, 1939 depremzedeleri yaşadıkları sıkıntıları, zorlu mevsim şartlarını, yıkımın çok olduğunu anlatmışlardır ki o dönemin gazete haberlerinde de bunu görmek mümkündür. 1992 depremzedeleri gelen yardımlardan ve bu yardımların talan edildiğinden, çadırdaki yaşadıklarını ifade etmiştir ve bu duruma yönelik anlatılar gazete haberleri ile uyumaktadır.

Bu çalışmada hafıza kurumları olarak ele alınan “eğitim kurumları” ve “kitle iletişim araçları” hafızayı etkileme açısından farklıdır. Eğitim kurumları daha yakın dönemlere işaret etmektedir ve eğitim kurumlarında depreme yönelik bilgiler 1999 Marmara depreminden sonra ağırlık gösterdiği düşünülmektedir. Ancak gazete haberleri depremin ilk anlarından itibaren günümüze bir aktarım ve hafıza inşası oluşturmaktadır. O dönemlerde yaşanan sıkıntılar hem yazılı hem de görsel olarak günümüze kadar gelmiş olup depreme yönelik hafızanın inşasında etkili bir unsur olmuştur. Sahadan edinilen bilgiler bu kavram seti açısından sınırlıdır. Katılımcıların bu kavramı destekleyecek ya da genişletecek bir yanıtı olmamıştır.

6.4. Kuşak Hafızasının İnşasında Deprem Yeri

Kuşak kavramı hafızanın inşasında ve aktarımında önemlidir. Belli bir kuşağa ait olan hafıza yukarıda ifade edilmeye çalışılan anımsatıcı topluluklar ve hafıza kurumları vasıtasıyla bir sonraki kuşağa aktarılmaktadır. Halbwachs (2018) kuşaklar arasında geçmişin ebeveynler, büyükanneler ve büyükbabalar aracılığıyla aktarılmasını sağlayan ve bireysel deneyimin sınırlarının ötesine geçen canlı bir bağ olduğunu önerir. Bu bakış açısı anımsatıcı topluluklar ve kuşak hafızası kavramsallaştırmasını birbirine eklelemektedir. Ancak temelde farklı kavramlardır. Kuşak hafızası aynı olayı, aynı şartları yaşayanları ifade etmek için kullanılır ve aynılık önemlidir, anımsatıcı topluluklarda ise aile ya da etnik grup gibi topluluk önemlidir ve aralarında bir bağ bulunmaktadır. Aile büyüklerinin depreme yönelik anlatıları bir sonraki kuşağa aktarılmakta ve depreme ait hafıza sürekli canlı tutulmaktadır. Erzincan kentinin birinci derecede deprem kuşağında olması ve bazen şiddeti az da olsa meydana gelen depremler yaşanan o eski günleri hatırlamaya neden olmaktadır. Depremle birlikte anılan Erzincan halkı için depremin inşa ettiği kent hafızası kuşaklar arasında kendine yer bulmaktadır. Otobiyografik hafıza kuşak hafızasının oluşumunda etkilidir. Otobiyografik hafızanın diğer insanlarla paylaşılması kuşak kimliklerinin temelini oluşturur. Bireylerin depreme yönelik hatırladıkları ve sonraki kuşağa aktarımları önemlidir.

Kuşak hafızasının oluşum sürecinde kültürel bellek etkilidir. Kültürel bellek olarak ele alabileceğimiz ritüeller, törenler ve yazının bulunmasıyla birlikte hatıraların yazıya geçirilmesi bir kuşak hafızasının inşa sürecinde önemlidir. Gerçekleştirilen ritüeller bir gelenek gibi aktarılarak bir hafıza oluşturulmaktadır. Yazının bulunmasıyla birlikte sözlü ya da bedensel uygulamalar ile canlı tutulan hafıza metinlere aktarılmış ve hafızanın canlı tutulması daha da etkin olmuştur. Bu araştırma kapsamında incelenen deprem ağıt ve destanları da bir kuşak hafızası inşasında etkilidir. İncelenen destan ve ağıtların genel olarak konusu Erzincan depremi ve ortaya çıkan olumsuzluklardır. Şehir merkezinde yıkılan binalar, genel olarak şehrin yıkılması, depremin etkileri, ölümler, depremin zamanı gibi unsurlar destanlarda kendine yer bulmuştur. Yazınsal mekân olarak görebileceğimiz şiir ve ağıtlar, gündelik yaşantıda yer alan çeşitli karakterlerin ve eylemlerin dil aracılığıyla sözel ve görsel bir temsilidir (Gürleyen, 2020: 1791). Talibi Coşkun “Zelzele ve Seylap Destanı” isimli destanda 1939 depremini şu şekilde ifade etmiştir:

Oteller kahveler hanlar kalmadı
 O beyler paşalar canlar kalmadı
 Çarşı pazar meydan kalmadı
 O bağlar bahçeler bostan ağlıyor
 (Kara, 1994: 205- 213)

Hüseyin Baştuğ'un "Erzincan Destanı" isimli destanında 1992 depremine yönelik şu ifadeler yer almaktadır:

On üç Mart, Cuma akşamı, yedi yirmide,
 Sallandı Erzincan yerle bir oldu
 Enkazın altından çıkan cesetler
 Tanınmaz hale geldi, canım Erzincan
 (Kara, 1994: 42- 44)

Şiirlerde ele alınan konular ise Erzincan'ın bahtsızlığı, kaderinin kötü oluşu, talihsizliği, geçim sıkıntısı, ayrılık, ölüm, yalnızlık, göç gibi konulardır. H. Yusuf Albayrak'ın "Nazar Mı Değdi Şu Erzincan'a" isimli şiirinde depremi şu şekilde anlatmıştır:

Gürledi bir ses, sallandı her yan
 Yok oldu birden güzel Erzincan
 Mahşere döndü sokak ve meydan
 (...)
 Kurtarın bizi diye, neydi o bağırانlar
 Anlatılmaz ki, ancak yaşayanlar anlar
 Aman Allah'ım; o çılgınlıklar hele figanlar
 (Kaya, 1994: 13)

Kişisel ağıtlarda ise genç yaşta ölen insanların iyi yönleri, aniden ölümlerinin vermiş olduğu acı dile getirilmiştir ki bu durum mezar taşlarından da görülmektedir. Depremde şehit olanların mezar taşlarında yazılan ağıtlar genel olarak bu konuları içermektedir. Henüz daha 20 yaşında depremde hayatını kaybeden bir gencin mezar taşında şu ifadeler yer almaktadır:

Tomurcuk gül idim
 Açmadan soldum
 92 Erzincan depreminde şehit oldum

Depremde hayatını kaybeden yine 20 yaşında bir gencin mezar taşında ise şöyle yazmaktadır:

Ey fani dünya
Yeşertip fidan ettin beni
Bir gecede kurutup dal ettin beni
Akşam şakıyan bülbül idim
Sabaha lal ettin beni

Bu araştırma açısından ele alınan bireysel anlatılar, aile anlatıları, destanlar, ağıtlar aslında kuşaklar arası bir deprem hafızasının inşasını oluşturmaktadır. Geçmişten bugüne aktarılan her bir unsur hafızanın canlı tutulmasını ve uzun süreli olmasını sağlamaktadır.

6.5. Mekânı Sahiplenme ve Deprem

Sahiplenme kavramı, insanları mekânla olan ilişkisini ifade eder ve Lefebvre'e ait bir kavramdır. Mekânlar sürekli değişir ve insan ilişkileri ile sürekli değişir ve değiştikçe sahiplenme yenilenir ve önceki halini sahiplenme ile sonraki halini sahiplenme biçimleri farklılık göstermektedir. Bu araştırma açısından bakıldığında deprem Erzincan kent mekânını depremlerden dolayı değişim yaşamaktadır ve bu durumda insan ve mekân ilişkisini de etkilemektedir.

Deprem kenti yıkmış, depremden sonra kent yeniden inşa edilmiş ve bunun sonucunda mekân ve insan ilişkisi her anlamda değişime uğramıştır. Lefebvre'in sahiplenme ve mekân üçlemesi kavramsallaştırması depremin kente verdiği etkileri anlama noktasında bir zemin oluşturmaktadır. Algılanan (mekânsal pratikler), tasarlanan (mekân temsilleri) ve yaşanan (temsil mekânları) mekân kavramları depremin kente vermiş olduğu etkileri ile sahiplenme derecesini anlamak için önemlidir.

Erzincan kentinin şu an ki hali ve yerleşim durumu algılanan mekândır. Diyalektik bir etkileşim içinde, bir yandan toplumun mekânın üretimi, bir yandan da baskılaması ve kullanılması (Avar, 2009: 7) anlamında ele alınan algılanan mekân, Erzincan kentinin şu an ki durumu tasvir eder. Çünkü bu mekân gündelik yaşam pratikleri içerisinde anlam bulur. Depreme dair kent merkezinde bulunan mahalleler, İsmet İnönü anıtı katılımcılar tarafından hatırlanmaması bu unsurlar ile halkın etkileşimde bulunmadığının göstergesidir. Algılanan mekân diyalektik bir etkileşim içinde ortaya çıkar ve varsayar, ona hâkim olarak veya ona sahip çıkarak yavaşça ve kesin olarak üretir. Aynı zamanda algılanan mekân,

toplumsal eylem ve etkileşimin maddi boyutunu gösterir. Kent merkezindeki mahallelerin ve İsmet İnönü anıtının depremle ilgili hatırlatıcı bir unsur olarak görülmemesi insan ve mekân etkileşiminin olmadığını ve algılanan mekân olarak ele aldığımız Erzincan kentinin şu an ki halinde bu unsurların sahiplenilmediği görülmektedir.

Tasarlanan mekân, egemen bir mekândır ve entelektüel olarak oluşturulmuş bir göstergeler sistemine yönelme eğilimi gösterir (Lefebvre, 2014: 68). Bu mekân aslında planlamacıların, mimarların ürettiği bir mekân olarak görülebilir. Tasarlanan mekânlar da bilgi ve iktidar birbirine eklenmiştir ve mekânda üretilen her şey bir kodlama, işaret ve nesnelleşmiş temsilleri içermektedir. Araştırma alanı olarak seçilen Erzincan kentinde kentsel dönüşüme giren mahalleler, kent merkezinin yeniden inşası ve İsmet İnönü Anıtı'nın yeni yeri tasarlanan mekân olarak görülebilir. Bu mekânların tasarlanması depremin inşa ettiği kent hafızasını da etkilemektedir. Yıkılan her bir bina toplumsal hafızanın da temelini oyulmasına yol açmaktadır. Mahallelerin eski halleri ile yeni hallerinin sahiplenilmesi de farklılık göstermektedir. Bazı katılımcıların yeni halinden ziyade eski hali ile kent merkezini hatırlaması, eski halini sahiplendiğini göstermektedir. Böylelikle o binalar orada olmasa dahi hafızalarda yer almaktadır. Mahalleler ise katılımcılar tarafından depreme dair hatırlatıcı unsur olarak görülmemekte ve tasarlanan o mekânın sahiplenme durumu değişiklik göstermektedir. İsmet İnönü Anıtı, ilk yapıldığında kentin en işlek noktası olan Dört Yol'da yer almaktaydı ancak şu an Erzincan Valilik binası önünde yer alan parktır. Tasarlanan mekân kapsamında ele alabileceğimiz anıtın yerinin değiştirilmesi insanların anıtı hatırlamamasına yol açmıştır.

Yaşanılan mekân, oturanların ve kullananların mekânıdır. Bir yandan egemen olunan ama diğer yandan maruz kalınan mekândır ve doğrudan zamanla ilişkilidir. Zaman ve mekân bireyin içinde bulunduğu mekânı anlamlandırmaya yardımcı olmakla birlikte her ikisi de toplumsal olarak inşa edilmektedir. Bu iki kavram ve toplumsal olarak inşasında beden önemli bir rol üstlenmektedir. Beden hem mekânı üretir hem de mekân tarafından üretilir. Lefebvre (2014) mekânı, bir bedeni ve bedeninin gölgesi olarak görmektedir ve mekânı bedenler arasındaki hareketli etkileşim olarak ele almaktadır. Bu etkileşim sayesinde mekânda bireylerin benliği inşa edilmektedir. Bireyler, bedenleri aracılığıyla mekânda var olur ama diğer yandan bedenleri aracılığıyla de mekânı üretmiş olur. Bu etkileşimde toplumsal cinsiyet rolleri önemli bir rol oynamaktadır. Katılımcılardan kadınların kent merkezini bilmemesi depremi anlatırken evlerini ve çadırlarını anlatmalarını

mekânı deneyimlemesinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Ancak erkek katılımcıların kent merkezine yönelik detaylı bilgi vermesi, yıkılan binalar ve bu binaların yerine inşa edilen binaların isimleriyle birlikte vermeleri mekânı deneyimlemesinin daha geniş ve etkileşimli olduğu görülmektedir. Bu durum yaşanan mekânın cinsiyetler arasında farklı sahiplenme derecelerinin olduğunu göstermektedir.

Yaşanılan mekân kapsamında bu araştırmada ele alınan bir diğer mekân ise mezarlıklardır. Mezarlar bu dünyada yer işgal etmiş olmakla birlikte öteki dünyanın mekânsal bir simgesi olarak görülebilir. İnsanların mezarlıkta bir tanıdığının olması o mezarı sahiplenmesine yol açmaktadır. Katılımcılar deprem şehitlerinin mezarlarını ziyaret etmenin yanında 1992 deprem şehitleri anıtını da ziyaret etmeleri yaşanan mekân kapsamında değerlendirilebilir. Bu anıtın ziyaret edilmesinde anıtın toplu mezar üzerinde inşa edilmesi etkilidir ve katılımcılar orayı bir anıt olarak değil bir mezar olarak gördükleri için ziyaret etmektedir.

Genel olarak bakıldığında depremin kent üzerindeki etkisi mekân ile insan ilişkisini şekillendirmekte ve sahiplenme derecesini etkilemektedir. Deprem Erzincan kentinde sıklıkla yaşanan bir olgu olmasına rağmen halk Erzincan'dan gitmeyi düşünmemiştir. Gerekçe olarak depremin her yerde olduğunu, Erzincan'ın memleketleri olduğunu ve aile ve akrabalarının Erzincan'da bulunmasını göstermişlerdir. Deprem Erzincan halkı ile Erzincan kenti arasında ayrıcı bir etki uyandırmak yerine halkın deprem korkusuna rağmen kentini sahiplendiği sahadan elde edilen bilgilerle ulaşılmıştır.

SONUÇ

Bir doğal afet türü olan depremin kent hafızasını inşa sürecine odaklanan bu araştırma Erzincan kenti özelinde yapılmıştır. Erzincan depremlerle sıklıkla anılan bir kenttir ve halkından şehrin mimari yapısına kadar her noktasında depreme dair bir iz bulmak mümkündür. Bu araştırmanın temel problemi, Erzincan ilinde yaşanan 1939 ve 1992 depremlerinin mekân üzerinden kent hafızasını nasıl şekillendirdiğidir. Aile anlatıları, eğitim kurumları, anıtlar, kentte yenilenen binalar, ağıtlar ve destanlar depreme yönelik hafızayı inşa etmeye yardımcı olmaktadır. Bireylerin otobiyografik hafızalarında bulunan deprem fenomeni diğer bireylerle kurulan iletişimler sonucunda daha canlı bir hale gelmekte ve yayılmaktadır. Bireylerin hem kendileri arasında hem de buldukları mekân ile kurdukları etkileşimler sonucu kent hafızası inşa süreci gerçekleşmektedir.

Toplumsal hafıza, mekân ve afet kavramları araştırmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Bireysel bir alan olarak görülen hafıza, süreç içerisinde toplumsal bir boyut kazanmaktadır. Mekân ise insanların birbiri ile ve insanın mekân ile etkileşiminde kendini üreterek toplumsal bir olgu haline gelmektedir. Bireysel ve toplumsal hafızayı bir bütün olarak gören sosyolojik yaklaşım, afet çalışmalarında önemlidir. Çünkü bir afetin toplumsal boyutu incelenirken iki hafıza türünden de yararlanır ve toplumsal boyutu öğrenilmeye çalışılırken bireysel hafızadan da faydalanılır. ‘Anımsatıcı topluluklar’, ‘hafıza kurumları’, ‘kuşak hafızası’, ve ‘mekânı sahiplenme’ kavram setleri bu çalışmada bir afet türü olarak depremin kent hafızasını nasıl şekillendirdiğini analiz etmede kullanılmıştır. Araştırma nitel bir çalışmadır ve nitel yaklaşım, toplumu analiz ederken anlam ve olguları kullanmaktadır ve bu araştırma için uygun bir yöntemdir. Bir afet türü olarak depremin inceleme nesnesi olarak seçildiği bu çalışmada Erzincan kent merkezi araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Depremden sonra inşa edilen mahalleler, şehir mezarlığı, anıtlar, destanlar, ağıtlar araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Görüşme ve doküman incelemesi kullanılarak veriler analiz edilmiştir. ‘Amaca yönelik ya da yargıya dayalı’ örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmada örneklem grubunun demografik özelliklerine bakıldığında katılımcıların 35-80 yaş aralığında, 1992 depremini yaşadıklarında ise 20 ile 60 yaş arasında oldukları görülmektedir. Depremden öncesi ve sonrasında genellikle Erzincan kent merkezinde ikamet ettikleri görülmüştür. Bu araştırma gerçekleştirilirken tüm dünyayı etkisi altına alan Covid- 19 pandemisi çalışmaya

sınırlılıklar getirmiştir. Ayrıca araştırılan konunun hassas olması görüşmelerin duygu yoğunluğundan dolayı kesintiye uğraması, kadın katılımcıların görüşme için çok istekli olmamaları ve 1939 depremini yaşayan katılımcılara ulaşamaması bu araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Erzincan, yerleşim ve yapılaşma aşamalarında depremi göz önünde bulundurmaya çalışan bir kenttir. Erzincan, tarih boyunca birçok deprem yaşamış ve gelecekte de yenilerini yaşaması muhtemel bir kent olarak, planlamalarında depremi göz önünde bulundurması anlaşılır bir durumdur. Türkiye deprem tarihi açısından 20. yüzyılın en büyük depremi olarak kayıtlara geçen 1939 depremi Erzincan kentini yerle bir etmiştir. Kenti harabeye çeviren deprem, dönemin ağır şartları, yardımların yetersizliği ve gecikmesiyle insanları göçe zorlamış, kent çok zor günler yaşamıştır. 1939 depremi ile kıyasladığında, dönemin şartlarının da daha iyi olmasından dolayı 1992 depremi nispeten daha az olmuştur. 1992 depreminde daha çok kamu binaları olmak üzere kentte birçok bina yıkılmıştır. Depremin verdiği zarar genellikle kent içerisinde telafi edilmeye çalışılmış, halk kendi inşa ettiği ve devlet tarafından yapılan binalarda iskân edilmiştir. 1992 depremi, yine medya ve iletişim alanlarının eskiye göre daha iyi olmasından dolayı basında geniş ölçüde ve uzun bir süre yer almış; genellikle yıkılan binaların yapımında görevli olanlara karşı bir öfke ve depremin verdiği zararlar hakkındaki haberler öne çıkmıştır. 1939 depremi basında birkaç gün gecikmeli olarak yer almış ve daha çok depremin Erzincan ve çevresine verdiği zarar ve toplanan yardımlardan bahsedilmiştir.

Depremden sonra geçici olarak hem halkın hem de gelen yardımlarla inşa edilen mahallelerin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Ancak kentsel dönüşüm kapsamında Aşağı Çarşı, Kızılay, Gülabibey mahalleleri yenilenmiş ancak yenilediği için o günlerde yapılan binaları görmek neredeyse imkânsızdır. İstasyon Mahallesi'nde ise yerleşim bulunmamaktadır. Mekân-hafıza ilişkisinde mahalleler önemlidir. Depremin yaşanılan mekân üzerindeki etkisi ve mekânın hafıza oluşumundaki işlevi, katılımcıların depreme dair anlatılarında mekâna dair bilgi vermelerinde kendini göstermektedir. Deprem sırasında ve sonrasında yaşadıkları süreci bir mekân tasviri yaparak anlatmışlardır. Deprem anında nerede olduklarına (ev, cami, işyeri gibi) depremden sonraki süreçte nerede kaldıklarına (araba, çadır, baraka gibi) anlatımlarında yer vermişlerdir. Ayrıca kentte sürekli depremlerin yaşanması da yaşanılan mekân ile ilişkiyi etkilemiştir. Kentin depremlerle yıkılması kente ekonomik, fiziksel ve kültürel açıdan zarar vermiştir. Birçok tarihi yapı

depremlerden dolayı yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır. Yıkılan kentin yeniden inşası hafızanın da yeniden inşasını oluşturmuştur. Genel olarak bakıldığında depremlerin mekânı bozması, mekânın hafıza oluşumundaki işleyişini aksatmıştır. Mekânın depremlerden dolayı yeniden inşa edilmesi kentin sahiplenme ve algılama biçimlerini de etkilemektedir. Lefebvre'in algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân üçlemesi, kentin depremde yıkılması yeniden inşa edilmesi sonucunda değişiklik göstermektedir. Kentin depremden sonra yeniden inşası, kentsel dönüşüme giren mahalleler ve anıtlar tasarlanan mekân, kentin şu an ki durumu algılanan mekân ve kentte yaşayanların mekân ile kurdukları etkileşim sonucu ortaya çıkan mekân ise yaşanan/yaşanılan mekân olarak görülebilir.

Hafıza oluşumunda mekân önemlidir ve mekânın kaybı hafızanın da kaybına neden olmaktadır. Deprem toplumsal hafızayı şekillendirmesinde unutkanlık ve hatırlamanın rolünü analiz etmeyi amaçlayan alt problem yanıtlanmıştır. Deprem kente ekonomik, fiziksel ve kültürel olarak zarar vermesi unutmaya yol açmıştır. Deprem verdiği zarar telafi edilirken yapıların yeni bir anlayışla inşa edilmesi geçmişin unutulmasına neden olmuştur. Örneğin, depremden hemen sonra inşa edilen mahallelerin kentsel dönüşüm sürecinde yeniden inşası unutmaya yol açmıştır. Ayrıca dikkat çeken bir başka nokta ise mekân algısının sürekli olma halidir. Mekân sadece somut bir unsur olarak karşımıza çıkmamaktadır. Depremi tasvir ederken kullanılan kıyamet, dünyanın sonu gibi ifadeler ahirete bir vurgudur ve din ile ilişkilendirildiğinde orası da bir mekân olarak ele alınabilir.

Hatırlama açısından bakıldığında anıtlar ve binalar önem kazanmaktadır. Erzincan Tren Garı depremin hatırlatıcı bir unsuru olarak görülebilir. 1938 yılında kente gelen tren depreminde büyük bir fırsat oluşturmuş ve çok az hasarı olan gar binası halk için bir hastane, bir barınak olması sebebiyle bir hafıza kaynağı olarak görülebilir ancak katılımcılardan tren garına yönelik bir bilgiye ulaşılamamıştır. Anıtlar açısından bakıldığında Erzincan kentinde depreme yönelik inşa edilen üç adet anıt bulunmaktadır. Bunlardan biri 1939 depreminin ardından inşa edilen İsmet İnönü anıtıdır. Ancak bulgularda bu anıta yönelik bir sonuç ve bilgiye ulaşılmamıştır. Erzincan kentinde ikinci bir anıt ise 1992 deprem şehitleri için yapılan deprem anıtıdır. Erzincan Terzi Baba Şehir Mezarlığı'nda bulunan deprem anıtı, toplu mezar üzerine inşa edilmiştir. Şehir mezarlığında olması ve anıttan ziyade bir mezar olarak görülmesi anıtı daha bilinir ve ziyaret edilir kılmıştır. Bu anıta yönelik olarak bir soru da sorulmuş ve katılımcıların büyük bir kısmı anıtı ziyaret

ettiklerini belirtmiştir. Özellikle depremde yakınlarını kaybeden katılımcılar yakınlarının mezarlarını ziyaret ettiklerinde anıtı da ziyaret etmişlerdir. Bir anlamda anıt türbe gibi algılanmaktadır. Anıtın ziyaret edilmesinde bir başka etken ise anıtın kuzey kısmında bulunan Terzi Baba Türbesi'dir. Terzi Baba Erzincan için oldukça önemli bir alimdir ve bu nedenle sık sık ve özellikle dini günler ve bayramlarda ziyaret edilmektedir. Hem anıtın konumu hem de yüklenilen anlamdan dolayı hafızalarda sıklıkla kendine yer bulmuştur. Ayrıca anıtın 1992 depremine yönelik olması ve katılımcıların o depreme yönelik canlı bir hafızalarının olması da etkilidir. Depreme yönelik son anıt ise yine 1939 deprem şehitleri için yapılmıştır ve şehir mezarlığının daha kuzey kısmında bulunan Piri Sami Hazretleri Türbesi'nin yakınlarında yer almaktadır. Türbe ile aynı mekân içerisinde bulunan anıt yeni inşa edilmiştir ve halk genellikle bu anıtı bilmemektedir. Toplu mezar üzerine inşa edilen anıt bu araştırma yapılırken henüz çevre düzenlenmesi yapılmamıştı. Ayrıca Piri Sami Hazretleri Türbesi de son birkaç yıl içerisinde kente kazandırılmıştır. Dolayısıyla yeni inşa edilen anıtın bilinmemesi doğal bir sonuçtur. Genel olarak anıt ve toplumsal hafıza ilişkisine bakıldığında halkın genel olarak anıtlara bakışının pek ılımlı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Anıtların ziyaret edilme sebebi ise daha çok mezar veya türbe olarak yani bir kutsal mekân olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Anıtların mezar ya da türbe olarak ziyaret edilmesi depreme yönelik toplumsal hafızanın inşasında etkili bir unsurdur. Ziyaret esnasında o günleri anımsama ve anma depreme yönelik hafızayı canlı tutmaktadır. Anıtların o günleri hatırlatması bazı katılımcılar tarafından onaylanırken bazı katılımcılar tarafından uygun bulunmamıştır. Şehir merkezinde depremi hatırlatıcı bir unsur istenilip istenilmediği hakkında sorulan soru bu durumu açığa çıkarmıştır. Kimi katılımcılar anıtın veya depremi hatırlatıcı bir unsurun olmasını hem halk hem de yetkililer için bir uyarıcı olması açısından isterken kimi katılımcılar da o kötü günleri hatırlattığı için şehir merkezinde bir anıt veya depremi hatırlatıcı bir unsur olarak istememektedir.

Bir diğer alt problem depremde yaşananların yazılı unsurlara yansımalarının nasıl olduğuna yöneliktir. Deprem anı, depremde yaşananlar, deprem sonrası hissedilenler, dile dökülenler ağıtlar ve destanlarla günümüze kadar gelmiştir. Hem 1939 hem de 1992 depremine yönelik oluşturulan ağıt ve destanlarda, depremin başlangıcı, süresi, yaşanan sıkıntılar, kayıplar, din ve afet ilişkisi, kente verdiği zarar gibi depremlere dair birçok unsur bulunmaktadır. Sözlü olarak dile getirilen ağıtlar ve destanlar yazılı hale getirilerek daha kalıcı olmuş ve sonraki kuşaklara aktarılması sağlanmıştır. Böylelikle de o günlerde

yaşanılan her şey bugüne aktarılmıştır. 1939 ve 1992 depreminin yazılı unsurlara yansması farklılıklar barındırmaktadır. 1939 depremine yönelik olanlar daha çok o günleri anlatan yıkım, ölüm, soğuk gibi kavramlar içerirken, 1992 depremine yönelik olanlar ise kaderin kötü oluşu, çadır hayatının yanı sıra yıkım, ölüm ve soğuk kavramlarını dahil etmektedirler. Genel olarak destan ve ağıtların konusu depremlerin olumsuz sonuçlarıdır. Ayrıca depremde genç yaştan ölenler için yazılan ağıtlarda önemlidir. Depremde hayatını kaybeden gençlere yazılan ağıtlar mezar taşlarında da kendisine yer bulmuş ve o dönemin acıları, sıkıntıları kelimeler ardına saklanarak kalıcılığını sürdürmektedir.

Son iki alt problem ise 1939 ve 1992 depremlerinin kuşaklar arası aktarımını ve bu aktarımda anımsatıcı topluluk olarak ailenin rolünü anlamaya yöneliktir. 1939 depremini yaşayanlar çocuklarına ve torunlarına depreme dair anlatımda bulunmuş, yaşadıkları zor günleri anlatmışlardır. Bu nedenle 1992 depremini yaşadıklarında zihinlerinde yer edinen deprem fenomeni daha somutlaşmıştır. Ayrıca her iki depremi de kıyaslama olanağı bulmuş ve 1939 depremine göre 1992 depreminin daha az zararlı yaşandığı anlatılmıştır. Ancak 1992 depremini yaşayanlar kendilerinden sonraki kuşaklara depremi anlatmaya pek istekli davranmamışlardır. Gerekçe olarak okullarda verilen deprem eğitimleri ve çocukların korkması gösterilmiştir. Kuşaklar arası aktarımda farklılıklar bulunmaktadır. Toplumsal hafızanın canlı tutulması ve kuşaklar arasında aktarılması sürecinde kişisel anlatılar, anıtlar, yazılı unsurlar etkilidir. 1939 depremine yönelik hafızanın inşasında anımsatıcı topluluklar olarak adlandırılabilen aile önemlidir. Aile büyükleri, depremde yaşadıklarını, hatıralarını çocuklarına ve/veya torunlarına anlatmışlardır. Ancak 1992 depremini yaşayanlarda aynı durum geçerli değildir. 1992 depremini çocuklarına ve/veya torunlarına anlatırken çekinceli davranmışlardır. Depremde yaşananlardan ziyade depreme yönelik tedbirler genel olarak anlatılmıştır. Depremi anlatırken çekince yaşamalarının iki sebebi vardır, ilk olarak çocuklarını ve/veya torunlarını korkutmak istememeleri ikincisi ise okullarda depreme yönelik bilgi edinmeleridir. 1939 depremi anlatılırken informal bilgiler, 1992 depremini anlatırken ise formal bilgiler ön plandadır. Depreme yönelik toplumsal hafıza inşasında her iki deprem arasındaki farklılıklar göz önüne alındığında aile ilişkilerinin, çocuklara karşı yaklaşımın ve ailenin hafıza aktarım işlevinin değiştiği görülmektedir. Özellikle 1992 depremine yönelik hafıza inşasında eğitim kurumlarının da rol alması önemlidir. Türkiye’de deprem önemli ve çok sık karşılaşılan bir afettir bu nedenle okullarda verilen hayat bilgisi, sosyal bilgiler, coğrafya,

biyoloji gibi derslerde afetlere yönelik bilgiler bulunmaktadır. Deprem konusunun eğitim müfredatlarında yer almasında 1999 Marmara Depremi'nin etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü 1999 Marmara Depremi Türkiye deprem tarihi açısından bir anlamda dönüm noktası olmaktadır. Afet çalışmaları da Marmara depreminden sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Genel olarak bakıldığında 1939 ve 1992 depremlerinin kuşaklar arası aktarımında farklılıklar vardır.

Araştırma kapsamında ele alınan temel problemler ve alt problem sahadan elde edilen bilgilerle doğrulanmış ve yanıt bulmuştur. Erzincan halkında deprem hafızasının inşasında aile, anıtlar ve kentin kendisi etkilidir. Toplumsal hafızanın iki temeli olarak ele alabileceğimiz hatırlama ve unutma verilerde kendini göstermektedir. Araştırmada hafıza kaynakları olarak ele alınan mahalleler, tren garı ve İsmet İnönü anıtından hiçbir katılımcı bahsetmemiştir. Bu noktada unutmanın gerçekleştiği söylenebilir. Mahalleler 1939 depreminden sonra inşa edilen mahallelerdir ve günümüzde kentsel dönüşüm kapsamında yenilenmiştir. Dolayısıyla depreme yönelik iz bulmak imkânsız hale gelmiş ve unutmaya neden olmuştur. Ancak bu durumda önemli olan bir diğer nokta ise seçilen mahalleler, tren garı ve İsmet İnönü anıtı 1939 depremine ait unsurlardır. Katılımcılar ise 1992 depremedeleridir bu nedenle de bu unsurlara yönelik anlatıda bulunmalarında eksiklikler vardır. Bu açıdan bakıldığında deprem hafızasının aktarımında eksikliklerin olduğu ve 1939 depremine yönelik bir unutmanın gerçekleştiği görülebilir. Erzincan halkının hafızasında deprem büyük ölçüde vardır ve depreme karşı olan bakış kader inancı ile ilişkilidir. Ancak burada salt bir kader inancından ziyade daha çok çaresizlik söz konusudur. Genel olarak depreme dair endişe olmakla birlikte, bu endişe Erzincan'dan gitmek için geçerli bir neden oluşturmamaktadır. Katılımcılar genellikle Erzincan memleketleri olduğu için ve sevdiklerinin, yakınlarının burada olmasından dolayı Erzincan'dan gitmeyi düşünmemişlerdir. Ayrıca nereye gidilirse gidilsin depremden kaçamayacaklarını düşündükleri için Erzincan'da kalmayı daha uygun bulmuşlardır. Bu noktada endişeye/korkuya rağmen mekânın sahiplenildiği görülmektedir.

Bu araştırma ile literatür arasındaki farklılıklar bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Öncelikle bu araştırma bir toplumsal hafıza biçimi olarak ele alabileceğimiz kent hafızasının inşa sürecine odaklanmaktadır. Literatürde yer alan toplumsal hafıza çalışmaları genellikle “geçmişle hesaplaşma” ve “geçmişle yüzleşme” konularına yönelik olduğu görülmektedir. Bu açıdan araştırma literatüre farklı bir bakış açısından katkı

sunmaktadır. Toplumsal hafıza ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye dair veri elde edilmesi bu araştırmanın hem toplumsal hafıza hem de toplumsal cinsiyet literatürüne bir başka katkısıdır. Ayrıca deprem ve afet son zamanlarda sosyal bilimler kapsamında daha fazla çalışılmaya konu olmuş olsa da yine de daha azdır ve bu nedenle de bu araştırma sosyal bilimler alanında ki afet çalışmalarına ve özellikle Afet Sosyolojisi çalışmalarına katkı sunmaktadır. Afet çalışmaları genel olarak deprem çalışmalarından oluşmakta ve ağırlıklı olarak 1999 Marmara Depremi incelenmektedir. Bu araştırma Erzincan depremlerini inceleme nesnesi olarak ele almasından dolayı da katkı sunmaktadır. Deprem toplumsal hafızayı inşa sürecine odaklanan bu araştırmanın hem toplumsal hafıza ve afet sosyolojisi literatürüne katkı sunması hem de bundan sonraki çalışmalarda kaynaklık etmesi bu araştırmanın faydalı bir sonucudur. Bunların yanı sıra bu konu toplumsal cinsiyet ve dini boyutuyla da tartışılabilir. Araştırmaya başlarken deprem ve din ilişkisine yönelik olarak bir problem sorusu oluşturulmamıştır ancak sahadan din ve afet ilişkisine yönelik önemli bulgular edinilmiştir. Araştırma sonucunda duygulara yönelik elde edilen bilgiler duygular sosyolojisi açısından önemlidir. Araştırmaya başlarken duygu kavramına yönelik bir soru ile başlanılmamıştır ancak bulgularda duygu önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekân ve hafıza ilişkisi kapsamında duygu bir bağ işlevi görmektedir. Böylece afetin duygular sosyolojisi boyutu ile tartışılabilir bir konu olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AFAD, (2020). *24 Ocak 2020 Sivrice (Elazığ) Mw 6.8 Depremine İlişkin Ön Değerlendirme Raporu*, Deprem Dairesi Başkanlığı
- AFAD, (2020). *30 Ekim 2020 Ege Denizi, Seferihisar (İzmir) Açıkları (17,26 Km) Mw 6.6 Depremine İlişkin Ön Değerlendirme Raporu*, Deprem Dairesi Başkanlığı
- Akın, M.H. (2015). *Toplumsallaşma Sözlüğü*, Konya: Çizgi Kitabevi
- Anderson, B. (1983) *Imagined Communities*. London: Verso.
- Arpacı, M. (2018). Şehrin Çöküşü ve Hafıza Mekânının İnşası: 1939 Erzincan Depremi Üzerine. *Kebikec: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, (45), 221-238
- Arslan, H. (2009) *Afet Sonrası Yeniden Yapılanma Sürecinin Yere Bağlılık, Yer Değiştirme ve Bilişsel Haritalama Olguları Açısından İrdelenmesi*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul
- Aslan, S. Kiper, P. (2016). Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi, *İdealkent*, 7(20), 991-905
- Askan, A. Asten, M. Erberik, M.A. Erkmen, C. Karimzadeh, S. Kılıç N. Şişman, F.N. Yakut, A. (2015). *Kentsel Alanlar İçin Bütünleşik Sismik Kayıp Tahmin Yöntemi: Erzincan Pilot Uygulaması*, 3rd Turkish Conference on Earthquake Engineering and Seismology October 14-16.
- Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Atabaş, A. (2018). *Geleneksel Mahallede Toplumsal Hafıza: Bursa Emirsultan Mahallesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Avar, A. A. (2009). *Lefebvre'nin Üçlü –Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân-Diyalektiği*, Mimarlık ve Mekân Algısı, 17, 7-16
- Aydın, U., Kadirov, A. (2008). Erzincan ve Çevresinde P Dalgası Soğurulması, *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 12(1), 1-8
- Aytemiz, C. (2012). *1939 Erzincan Depremi ve Yeni Şehir, Fay Hatları Üzerine Nasıl Kuruldu?*, Ankara: Başak Matbaacılık
- Bağlı, M. (2010). *Mekân ve Medeniyet İlişkisi Bağlamında Birlikte Yaşama Alanları*, 155-163, Türkiye'de Birlikte Yaşama Kültürü ve Mardin Örneği Sempozyumu, (2-3.10.2009)
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, İstanbul: Sentez Yayınları

- Barash, A. J. (2007). *Belleğin Kaynakları*, (Çev: Şeyda Öztürk), Cogito Bellek: Öncesiz Sonrasız Özel Sayısı, s.50, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Barka, A. (1993). *Erzincan Baseni Çevresinin Tektoniği ve 13 Mart 1992 Depremi*, 2. Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı, 10-13
- Becker, H. (2016). *Toplumunu Anlatmak*, Ankara: Heretik Yayınları
- Benjamin, W. (1968) *Illuminations: Essays and Reflections*, trans. H. Zohn, ed. H. Arendt. New York: Schocken Books.
- Brannigan, G. G. (1985). The research interview. Alexander Tolor (Ed.), *Effective Interviewing*. Springfield, IL: Charles C. Thomas Pub.
- Bilgili, F.F. (2018). Mekânın Toplumsallığı Bağlamında Sivas İlinde Göçün Ekonomipolitiği, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 109-128
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Billig, M. (1990) Collective Memory, İdeology And The British Royal Family, in D. Middleton and D. Edwards (eds) *Collective Remembering*, pp. 60–80. London: Sage.
- Briggs, C. (1986). *Learning How To Ask: A Sociolinguistic Appraisal Of The Role Of The Interview In Social Science Research*. Cambridge: Cambridge University Press..
- Börekçi Oğuzhan, Ü.A., Göze Erdemir, F., Işık, G. (2020). *Geçmişten Günümüze Toplumsal Hafıza Anlatı Türleri ve Ritüeller Üzerinden Analizler*, Ankara: Gazi Kitabevi
- Can, İ. (2020). *Afet Sosyolojisi*, Konya: Çizgi Kitabevi
- Celep, Z. Özcan, Z. (T.Y). *Erzincan'daki Bir Betonarme Binanın Deprem Davranışının İncelenmesi*, 491-498
- Coburn, A., Spence R. (2002). *Earthquake Protection (Second Edition)*, John Wiley & Sons Ltd, Chichester.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (çev:Alaeddin Şenel), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (Çev: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir), Ankara: Siyasal Kitabevi
- Çalak, I. E. (2012). Kentsel ve kolektif belleğin sürekliliği bağlamında kamusal mekânlar: ULAP Platz örneği, Almanya. *Tasarım+ Kuram*, 8(13), 34-47.
- Çuhadaroğlu, F., Kara, R., Ustaoglu, E. (1992), *Deprem ve Erzincan Vilayeti 13 Mart 1992 Erzincan Depreminin Öncesi, Deprem Olayı ve Sonrası İle İlgili İnceleme*, Erzincan Valiliği Yayınları, Mega Basım Yayın, İstanbul

- Devellioğlu, F. (.....). *Osmanlı- Türkçe Lügat*,
- Duman, M.Z. (2016). *Sosyolojik Açından Deprem ve Din Depremelerin Dini İnanç ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi*, İstanbul: Rağbet Yayınları
- Dündar, A. (2019). 1939 Erzincan Depremi ve Destan-ı Zellele, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 759-778.
- Ece, B. (2018). *Otobiyografik Anıların Yaşam Boyu Dağılımı: Yaşamımızın Hangi Dönemlerini Daha Çok Hangilerini Daha Az Hatırlıyoruz?*, (S. Gülgöz, B.Ece, S. Özer, Ed.), “Hayatı Hatırlamak: Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar” içinde, s: 89-106, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Erkonan Ş. (2014). Aile Fotoğrafları: Aile Belleğinin Kurgulanmasında Fotoğrafların Rolünü Etnografik Yöntemle İncelemek, *Moment Dergi*, 1 (2) , 122-147
- Eyerman, R. Turner, B. (1998) *Outline Of A Theory Of Generations*, European Journal of Social Theory, 1(1): 91–106.
- Flick, U. (1998). *An Introduction To Qualitative Research*, Thousand Oaks, CA: Sage
- Funkestein, A. (1993). *Perception of Jewis History*, Berkeley: University of California Press.
- Furedi, F. (2007). *The Changing Meaning Of Disaster*, Area, 39 (4), 482-489
- Gerdan, Ş. Şen, A. (2019). Afet ve Acil Durumlar İçin Belirlenmiş Toplanma Alanlarının Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi, İzmit Örneği, *İdealkent*, 10(28), 962-983
- Gülgöz, S. (2018). *Otobiyografik Bellek: Tanımı ve Temel Kavramlar*, (S. Gülgöz, B.Ece, S. Özer, Ed.), “Hayatı Hatırlamak: Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar” içinde, s: 13-26), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Güncü, A. Aydın, A. (2020) *Erzincan Kent Hafızasının İmge Mekânları: Muvakkat Kent*, Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildiriler Kitabı, Cilt:5, s: 641-659
- Güncü, A. Güneş, E. (2017). 1939 Depremi ile Afet Yeri Olan Erzincan’ın Hüzün Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma, *Turkish Studies*, 12(29), 251-270
- Gürleyen, T. (2020). Hafıza Arakesitinde Yazınsal Mekânın Göstergebilimsel Anlatısı, *İdealkent*, 11(31), 1789-1811
- Güzelce, S. (1994). *13 Mart 1992 Depremi ve Erzincan Çevresinin Tektonik Özellikleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Görür, N. (2020). *Türkiye’de Deprem Az Gittik Uz Gittik*, İstanbul: Doğan Yayıncılık
- Haçın, İ. (2014). 1939 Erzincan Büyük Depremi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30, 37-70

- Halbwachs, M. (2019). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, (çev: Büşra Uçar), Ankara: Heretik Yayınları
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Hafıza*, (çev: Banu Barış), Ankara: Heretik Yayınları
- Hayli, S. (1995). *Erzincan Ovası'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ
- Hayli, S. (2001). Erzincan Ovasında Köy Meskenleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 21-42
- Hayli, S. (2012). Erzincan Ovası Köylerinde Yerleşme Coğrafyası Açısından Başlıca Sorunlar, *Tandırbaşı Dergisi*
- Hıdırlıoğlu, İ., Kotanlı, Ş. (2016). *Tarihsel Süreçte Yaşanan Deprem Acılarının Sözlü Üretimlerle Kültüre Yansıma: Erzincan İli Örneğinde Bir İnceleme*, Uluslar arası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül- 1 Ekim 2016), Cilt 1, s:551-561
- İnal, E., Kaya, E., Altıntaş, K.H. (2018), Türkiye'de Örgün Eğitimin Afet Eğitimi Yeterliliği Açısından İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (37), 114-127.
- Kara, R. (1994). *Erzincan'ın Gözyaşları Deprem Ağıt ve Destanları*, Ankara: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları (ERYAKSAN)
- Karaarslan, F. (2019). *Toplumsal Hafıza Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi*, İstanbul: Ketebe Yayıncılık
- Kasapoğlu, A. Ecevit M. (2001). *Depremın Sosyolojik Araştırması*, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları
- Kaya, E. (2012-a). *Şehre Tanıklık Edenler Erzincan Sözlü Tarih Çalışması*, Cilt I, Pasifik Ofset, İstanbul.
- Kaya, E. (2012-b). *Şehre Tanıklık Edenler Erzincan Sözlü Tarih Çalışması*, Cilt II, Pasifik Ofset, İstanbul.
- Kaya, N. (2015). *Sağlık Çalışanlarında Ruhsal Travma Belirtilerinin İncelenmesi (Van Depremi Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van
- Keçeci, M. U., Boyacıoğlu, E., & Özkan Yazgan, E. (2020). *1939 Depreminin Gölgesinde Endüstrileşme Çabaları ve Erzincan'ın Kent Kurgusundaki Etkileri*, II. Mimarlık Ve Şehircilik Sempozyumu, s.114-115, İstanbul
- Keskin, Y.Z. (2020). Depremzedelerin Anlatılarıyla 1939 Erzincan Depremi ve Sonrasındaki Gelişmeler, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44 (2), 163-178
- Koçyiğit, A., Yılmaz, Ç., Akkaş, N. (1992). *Erzincan Depreminin Düşündürdükleri*, (Ed: Ünal Tuygun), Erzincan Zelzelesi, Ankara: Erzincan Valiliği Yayınları, 119-126

- Köse A., Küçükcan T. (2006). *Deprem ve Din Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*, İstanbul: Emre Yayınları
- Kuş, E. (2003). *Nitel- Nitel Araştırma Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nitel Mi? Nitel Mi?*, Ankara: Anı Yayıncılık
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*, (Çev: Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Ankara: Bağlam Yayıncılık
- Marias, J. (1970) *Generations. A Historical Method*. Tuscaloosa, AL: Alabama University Press.
- Massey, Doreen. (2001). *Space, Place and Gender*, Minneapolis: University of Minnesota Press
- Middleton, D. Edwards, D. (1988) *Conversation, Remembering And Family Relationships: How Children Learn To Remember*, Journal of Social and Personal Relationships, 5: 3–25.
- Misztal, B.A. (2003). *Theories of Social Remembering*, Open University Press
- Misztal, B. A. (2003). *Durkheim on collective memory* Journal of Classical Sociology, 3(2), 123-143.
- Mutlu, E., Kaya, A. T. (2020). Bellek Mekânlarının Hatırlama ve Unutulma Döngüleri Çerçevesince Belirlenmesi İçin Bir Metodolojik Öneri: Düzce Örneği. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(1), 891-914.
- Mutlu, E. Tanrıverdi Kaya, A. Polat, A.H. (2019). Kent Kimliğinin Korunması ve Kolektif Bellek Mekânlarının Tespiti, *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 8(2019), 42-50
- Mutlutürk, A. Boduroğlu, A. Tekcan, A.İ. (2018). *Kişisel ve Toplumsal Bellek*, (S. Gülgöz, B. Ece, S. Özer, Ed.), “Hayatı Hatırlamak: Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar” içinde, s: 243-264), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Naniç, A.S. (2019). *Medyanın Toplumsal Hafıza Üzerindeki Rolü*, Doktora Tezi, Bilgi Üniversitesi, İstanbul
- Neuman, W.L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Cilt 1, Ankara: Siyasal Kitabevi
- Neyzi, L.(2020). *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları*, (Çev: M. Emin Özcan), Ankara: Dost Kitabevi
- ODTÜ. (2011). *23 Ekim 2011 Mw 7.2 Van Depremi Sismik Ve Yapısal Hasara İlişkin Saha Gözlemleri*, Ankara

- Orhan, F. (2019). Depremlerin Şehir ve Mesken Mimarisine Olan Etkilerine Coğrafi Bir Bakış: 1939 Erzincan Depremi Örneği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 339-364
- Olick, J.K., Seoussi, V.V., Levy, D. (2020). *Kolektif Hafıza Kitabı*, Ankara: Dipnot Yayınları
- Öner, S. (2018). *Neden Hatırlıyoruz? Neden Unutuyoruz? Otobiyografik Belleğe İşlevsel Bakış*, (S. Gülgöz, B.Ece, S. Özer, Ed.), “Hayatı Hatırlamak: Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar” içinde, s: 71-88), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Özarpınar, Y. (2017). *Hafıza*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Özdemir, Ç., Arpacı, M. (2019). *Toplumsal Yapı: Kent, Nüfus ve Göç*, (Ed. Hüsrev Akın), Erzincan 2019, Erzincan: Erzincan Valiliği Yayınları
- Özdemir, Ç. (2019). *Türkiye’de İç Göç Olgusu: 13 Mart 1992 Erzincan Depremi Özelinde İç Göçlerin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan
- Özgen, H.N. (2011). *Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları
- Özşahin, E. Eroğlu, İ. (2019). Erzincan Kentinde Yerel Zemin Özelliklerinin Deprem Duyarlılığına Etkisi, *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5(1), 41-57
- Özşahin, E. Eroğlu, İ. Pektezel, H. (2016). Erzincan İlinde Yerleşmelerin ve Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 143-156
- Özyürek, E. (2020). *Hatırladıkları ve Unuttuklarıyla Türkiye’nin Toplumsal Hafızası*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Stewart, C. J. Cash, W. B. (1985). *Interviewing: Principles And Practices* (4th ed.). Dubuque, IO: Wm. C. Brown Pub.
- Sür, Ö. (1993). Türkiye’nin Deprem Bölgeleri, *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2, 53-65.
- Şahin, Tahir E. (1985). *Anadolu’nun Tarihi Akışı İçerisinde (Siyasi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Açidan) Erzincan Tarihi*, Erzincan: Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı, Cilt:1-2
- Şenol, D. Karmaz E. (2020). Mekânın Zaman, Beden ve Cinsiyet ile Etkileşimi Üzerine Bir Değerlendirme, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 1-12
- Taşkın, S. (2019). *Bir Hafıza Çalışması: Kolektif Bellek Üzerinden 2011 Van Depremlerine Bakmak*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van

- Tek, A. (2018). Felaketin Belleği:'66 Varto Depremi ve Etrafında Oluşan Kolektif Hafıza, *Kebikec: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, (45).
- Tefek, G.T. (2020). *Kentsel Bellek Bileşenleri Üzerine Hermeneutik Okuma: Adana Atatürk Caddesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Adana
- Turgut, E. (2013). *Toplumsal Bellek ve Mekân İlişkisi Bağlamında Taksim Meydanı ve Yakın Çevresi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Lisans Bitirme Ödevi
- Tuygun, Ü. (1992). *1992 Erzincan Zلزzelesi*, Ankara: Erzincan Valiliği Yayınları
- Purhonen, S. (2016). *Generations On Paper: Bourdieu And The Critique Of 'Generationalism'*. *Social Science Information*, 55(1), 94-114.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi*, (Çev: Nurdan Gürbilek),: Kanat Yayıncılık
- Uludağ, Z. Aycı, H. (2016). Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci, *İdealkent*, 7(20), 746-773
- Uygur, H.K. (2020). Kutsal Mekân Bağlamında Gündelik Hayatın İzinde Mekânın Dönüşümü: Mardin Süryani Kilise ve Manastırı, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3 (4), 130-146
- Uzunçibuk, L. (2009). Doğal Afetlerin Kentsel ve Bölgesel Planlamada Yeri, *Jeodezi ve Jeoinformasyon Dergisi*, (101), 18-27.
- Ünal, E. (1993). *13 Mart 1992 Erzincan Depremi*, Ankara: Bayındırlık ve İskân Bakanlığı
- Yalçınır, M. (1994). *1992 Erzincan Depremi Bir Annenin Dramı Kanlı Çerkez Kiraathanesi Polis Adayı Vedat Ayhan'ın Hayatı*, Basım Yeri Yok
- Yavuz, E. (2017). *1939 Depremi Erzincan ve Bölgeye Etkisi*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi
- Yetiş, K. (1994). Destan, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/destan#1> (27.06.2021)
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldız, E.(2007). İnsan Duygularına Yeni Bir Yaklaşım: Duygu Sosyolojisi, *Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, 2, 235-253
- Yılmaz, G. G. (2021). Afetlere Sosyolojik Bakış ve Türkiye'de Afet Yazınına Kuramsal Bir Yaklaşım, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 195-204.

Zerubavel, E. (1997). *Social Mindscape: An Invitation to Cognitive Sociology*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Erzincan vilayeti ile Kemah bir enkaz yığına halini aldı, Akşam Gazetesi, 28 Aralık 1939

Orta Anadolu'da Şiddetli Zelzeleler Oldu, Anadolu Gazetesi, 28 Aralık 1939

Büyük Bir Zelzele Felaketi, Aydın Gazetesi, 28 Aralık 1939

Büyük Zelzele Felaketi, İKDAM Sabah Postası, 28 Aralık 1939

Son Havadisler Akşam Postası Gazetesi, 28 Aralık 1939

Halkın Sesi gazetesi, 1 Ocak 1940

Halkın Sesi gazetesi, 2 Ocak 1940

Büyük Facia, Meydan Gazetesi, 14 Mart 1992

Kader Değil Cinayet, Hürriyet Gazetesi, 15 Mart 1992,

Türkiye Kan Ağlıyor, Milliyet Gazetesi 15 Mart 1992,

Erzincan'da Büyük Felaket, Türkiye Gazetesi, 14 Mart 1992,

Bu Binaları Kim Yaptı?, Sabah Gazetesi, 15 Mart 1992,

Türkiye'yi Sarsan Acı, Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mart 1992,

<https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>

<http://www.tdk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 23.09.2020

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kader> Erişim Tarihi: 29.12.2020

<https://islamansiklopedisi.org.tr/olum> Erişim Tarihi: 29.12.2020

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 29.12.2020

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 03.01.2021

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mahalle> Erişim Tarihi: 03.01.2021

<https://www.erzincannostalji.com/2017/03/23/resat-ekrem-kocudan-erzincanlilaramektup/>

<https://sozluk.gov.tr/ağıt> Erişim Tarihi: 13.01.2021

<https://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-anit-ve-heykelleri> Erişim Tarihi: 29.06.2021

13 Mart 1992 Erzincan Depremi (Afad.gov.tr)

İŞKUR (2019)

TÜİK (2020)



EKLER

Ek-1: Görüşme Formu

“TOPLUMSAL HAFIZA VE MEKAN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA DERPEM: ERZİNCAN İLİ ÖRNEĞİ” ÇALIŞMASI GÖRÜŞME FORMU

Bu form “Toplumsal Hafıza ve Mekân İlişkisi Bağlamında Deprem: Erzincan İli Örneği” isimli yüksek lisans tez çalışması için hazırlanmıştır. Form içerisinde Erzincan halkının depreme yönelik bilgi ve deprem hafızasına dair sorular bulunmaktadır. Katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Verilen bilgiler bilimsel bir çalışma için kullanılacak olup başka herhangi bir yerde kullanılmayacaktır. İsim belirtmenize gerek yoktur.

Aşağıda yer alan soruları dikkatli okuyup samimi bir şekilde cevap vermeniz bu çalışmanın doğru ve sağlıklı bir şekilde sonuç vermesi açısından önemlidir. Formu dolduran katılımcıların 1992 Erzincan depremini yaşaması ayrıca önemlidir lütfen bu konuda dikkatli olalım. Soruları cevaplandırıp çalışmaya katkı sunduğunuz için teşekkür ederim.

Fatma Nur YETİŞKİN

Giresun Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

A) SOSYO-DEMOGRAFİK DURUM		
1) Yaş:.....	2) Doğum Yeri:.....	3) Cinsiyet: Kadın () Erkek ()

B) DEPREM OLGUSU
1) Deprem denildiğinde aklınıza ilk gelen şeyler nelerdir?

C) 1939 ERZİNCAN DEPREMİ
1)1939 Erzincan depremine dair bir bilginiz var mı? Varsa nelerdir?
2) Bu bilgileri nasıl (kimlerden, nerelerden) öğrendiniz?

D) 1992 ERZİNCAN DEPREMİ

1)1992 Erzincan depremine dair bilgi ve deneyiminiz var mı? Depreme dair neler hatırlıyorsunuz?

2) Çocuklarınıza/ Torunlarınıza depreme dair bir şeyler anlatır mısınız?

E) DEPREM VE MEKAN İLİŞKİSİ

1) Erzincan şehir merkezinde size depremi anımsatan herhangi bir unsur var mı? Varsa belirtiniz.

2) Terzibaba Mezarlığı'nda bulunan deprem anıtını hiç ziyaret ettiniz mi? Anıta yönelik duygu ve düşünceleriniz nelerdir?

3) Erzincan şehir merkezinde bir deprem anıtı veya depremi anımsatan herhangi bir unsur olmasını ister misiniz? Nedeniyle birlikte belirtiniz.

4) Bilindiği üzere Erzincan deprem riski oldukça yüksek bir şehir. Depreme dair endişeleriniz var mı? Önlemler alıyor musunuz, alıyorsanız nelerdir belirtiniz.

5) Depremden dolayı Erzincan'dan başka herhangi bir yerleşim yerine gitmeyi düşündünüz mü? Nedenleriyle birlikte belirtiniz.

Ek-2: Katılımcı Profilleri

İSİM	CİNSİYET	YAŞ	GÖRÜŞME BİÇİMİ
Katılımcı 1	Erkek	60	Yüz yüze
Katılımcı 2	Kadın	80	Yüz yüze
Katılımcı 3	Erkek	58	Yüz yüze
Katılımcı 4	Erkek	53	Yüz yüze
Katılımcı 5	Erkek	50	Yüz yüze
Katılımcı 6	Erkek	59	Yüz yüze
Katılımcı 7	Erkek	60	Yüz yüze
Katılımcı 8	Erkek	36	Yüz yüze
Katılımcı 9	Erkek	67	Yüz yüze
Katılımcı 10	Erkek	50	Yüz yüze
Katılımcı 11	Erkek	64	Telefon
Katılımcı 12	Kadın	53	Form gönderildi
Katılımcı 13	Erkek	50	Form gönderildi
Katılımcı 14	Erkek	42	Form gönderildi
Katılımcı 15	Kadın	45	Form gönderildi
Katılımcı 16	Erkek	36	Form gönderildi
Katılımcı 17	Erkek	50	Form gönderildi
Katılımcı 18	Kadın	62	Form gönderildi
Katılımcı 19	Kadın	35	Form gönderildi
Katılımcı 20	Erkek	52	Form gönderildi
Katılımcı 21	Kadın	40	Telefon
Katılımcı 22	Kadın	37	Form gönderildi
Katılımcı 23	Kadın	63	Telefon
Katılımcı 24	Kadın	60	Telefon
Katılımcı 25	Kadın	49	Form gönderildi
Katılımcı 26	Kadın	52	Form gönderildi
Katılımcı 27	Kadın	40	Form gönderildi
Katılımcı 28	Kadın	66	Yüz yüze
Katılımcı 29	Kadın	39	Form gönderildi
Katılımcı 30	Erkek	39	Yüz yüze
Katılımcı 31	Erkek	48	Yüz yüze
Katılımcı 32	Erkek	47	Yüz yüze
Katılımcı 33	Erkek	61	Yüz yüze
Katılımcı 34	Erkek	64	Yüz yüze
Katılımcı 35	Erkek	38	Yüz yüze
Katılımcı 36	Erkek	58	Yüz yüze
Katılımcı 37	Erkek	68	Yüz yüze
Katılımcı 38	Erkek	47	Yüz yüze
Katılımcı 39	Erkek	54	Yüz yüze
Katılımcı 40	Erkek	71	Yüz yüze
Katılımcı 41	Erkek	42	Yüz yüze
Katılımcı 42	Erkek	60	Yüz yüze
Katılımcı 43	Erkek	53	Yüz yüze

Katılımcı 44	Kadın	57	Form gönderildi
Katılımcı 45	Kadın	57	Form gönderildi
Katılımcı 46	Kadın	61	Form gönderildi
Katılımcı 47	Kadın	45	Form gönderildi
Katılımcı 48	Kadın	53	Form gönderildi
Katılımcı 49	Kadın	48	Form gönderildi
Katılımcı 50	Kadın	42	Form gönderildi
Katılımcı 51	Kadın	49	Form gönderildi
Katılımcı 52	Kadın	55	Yüz yüze
Katılımcı 53	Kadın	80	Yüz yüze
Katılımcı 54	Kadın	48	Form gönderildi
Katılımcı 55	Kadın	58	Form gönderildi
Katılımcı 56	Erkek	57	Form gönderildi
Katılımcı 57	Kadın	42	Form gönderildi
Katılımcı 58	Kadın	42	Form gönderildi
Katılımcı 59	Kadın	58	Yüz yüze
Katılımcı 60	Kadın	60	Yüz yüze

Ek-3: Etik Kurul Kararı



T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı :E-50388387-030.01.04-21329
Konu :03 Mayıs 2021 tarih ve 10/19 sayılı
Etik Kurul Kararı

03.05.2021

Sayın Fatma Nur YETİŞKİN

İlgi : Fatma Nur YETİŞKİN, 09.04.2021 tarihli başvurusu.

İlgide yer alan "Toplumal hafıza ve Mekân Bağlamında Deprem: Eminecan İ. Örneği" çalışmanız Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulumuz açısından bir sakıncası görülmemiş olup, uygun bulunmuştur. Bilgilerinize rica ederim.

Doç. Dr. Fatih ÖZGÜL
Kurul Başkanı V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: D8972499-2E09-47E2-9CFA-76196421A076

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiyegov.tr/>

GAZİLER MAH. İSMET TANKER KOSULLI CAD.
Telcelan No : (054) 310 10 00/İzmit/Coğaziye İli

Bilgi İşleri Dairesi Başkanlığı
Bilgi İşleri Şubesi

